

**Nora Gotaas
og Torunn Højdahl**

Evaluering av Brobyggerprosjektet

**Arbeid overfor unge domfelte menn
med somalisk og pakistansk bakgrunn**

Nora Gotaas og Torunn Højdahl

Evaluering av Brobyggerprosjektet

Arbeid overfor unge domsfelte menn med
somalisk og pakastansk bakgrunn

Samarbeidsrapport NIBR/KRUS 2006

Tittel: **Evaluering av Brobyggerprosjektet**
Arbeid overfor unge domfelte menn med somalisk pakistansk bakgrunn

Forfattere: Nora Gotaas og Torunn Højdahl

Samarbeidsrapport: NIBR/KRUS 2006
ISBN: 82-7071-607-3
Prosjektnummer: 0 -2147
Prosjektnavn: Evaluering av Brobyggerprosjektet

Oppdragsgivere: Primærmedisinsk verksted (NIBRs del),
Analysestab i Politi- og justisdepartementet (KRUS' del).

Prosjektleder NIBR: Nora Gotaas
Prosjektleder KRUS: Torunn Højdahl

Referat: Brobyggerprosjektet ved Primærmedisinsk verksted var et 3-årig prosjekt rettet inn mot unge domfelte menn med somalisk og pakistansk bakgrunn. Formålet var å prøve ut virkemidler for å styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon, og å bygge og utvikle sosiale bånd mellom livet innenfor og livet utenfor fengselsmurene. Evalueringen beskriver og vurderer gjennomføringen av prosjektet. NIBRs del av rapporten er rettet inn mot de organisatoriske sidene ved denne gjennomføringen, inkludert ulike former for pårørende- og nettverksarbeid. KRUS' del tar for seg kriminalomsorgs-erfaring blant deltakerne i prosjektet og vurderer ulike virkemidler som har vært brukt i arbeidet med å styrke domfeltes evne til mestring; blant annet LOS-samtaler og andre typer samtaleteknikker, samt Transformative Justice.

Sammendrag: Norsk og Engelsk

Dato: Mars 2006
Antall sider: 189
Pris: Kr 250,-

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Sinsenvn. 47 B., Postboks 44, Blindern
0313 OSLO
Telefon: 22 95 88 00
Telefaks: 22 22 37 02
E-post: nibr@nibr.no

Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>
Trykkeri: Nordberg A.S.
Org. nr. NO 970205284
© NIBR 2006

Forord

Hensikten med Brobyggerprosjektet har vært å prøve ut virkemidler for å styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon, og å bygge og utvikle sosiale bånd mellom livet innenfor og livet utenfor fengselsmurene. Målgruppen er unge domfelte menn i alderen 15-30 år med somalisk og pakistansk bakgrunn. Prosjektet startet høsten 2002 i regi av Primærmedisinsk verksted – senter for helse, dialog og utvikling. Senteret eies og drives av stiftelsen Kirkens bymisjon. Prosjektet ble avsluttet sommeren 2005.

Evalueringen er utført av Nora Gotaas ved NIBR og Torunn Højdahl ved KRUS. NIBRs del er finansiert av Brobyggerprosjektet (gjennom tildelte midler fra Politi- og justisdepartementet og Sosial- og helsedirektoratet). KRUS' del er finansiert av Analysestaben i Politi- og justisdepartementet og KRUS. Forfatterne har skrevet hver sine deler av rapporten og står ansvarlige for sine respektive bidrag. Innledningen er skrevet i fellesskap.

Vi vil takke en rekke personer som har samarbeidet og gitt viktig informasjon i forskningsprosessen, først og fremst ledelse og medarbeidere i Brobyggerprosjektet: Torill Svantorp, Arild Aambø, Saleh Syed Mohammad, Ayaan Yasiin, Kubra Ifzal og Kadra Noor Ahmed. Takken går også til innsatte og løslatte som har latt en forsker være med på samtaler de har hatt med prosjektleder. Flere av deltakerne er også intervjuet. Medarbeidere i Oslo fengsel, Friomsorgen og Konfliktrådet har stilt opp til intervju. Arbeidsgruppene ved PMV lot en forsker være til stede på sine møter.

I tillegg vil vi takke Birgitte Storvik og Yngve Hammerlin som har spilt inn viktige kommentarer. Spesielt takkes Ragnar Kristoffersen ved KRUS som har utarbeidet soningshistorikk og skrevet et avsnitt om unge innsatte fra Somalia og Pakistan i norske fengsler. Geir Dahle har delt kunnskap om stormøter og sitt manuskript om konfliktløsning med forskerne. Medlemmer av styringsgruppen Jan Erik Sandlie, Are Højdahl, Njål Grimstad og Karin Martiniussen, har vært åpne for dialog og samarbeid. Til slutt vil vi takke seniorforsker Bergljot Baklien ved SIRUS (Statens institutt for rusforskning), som har gitt veiledning og nyttige kommentarer i siste fase av evalueringsarbeidet.

Oslo, mars 2006

Hilde Lorentzen
Forskningssjef NIBR

Harald Føsker
Direktør KRUS

Innhold

Forord	1
Tabelloversikt	6
Figuroversikt.....	6
Sammendrag	7
Summary.....	10
DEL I: Felles innledning for del II og III	13
DEL II av Nora Gotaas	
En prosessevaluering med fokus på organisasjons-messige betingelser for gjennomføring av Brobyggerprosjektet.	17
1 Perspektiv og metode i prosessevalueringen.....	18
1.1 Presentasjon av prosessevalueringen	18
1.1.1 Mandat	18
1.1.2 Problemstilling og perspektiv	19
1.2 Metode	21
1.2.1 Metodiske betraktninger.....	24
2 Hvorfor og hvordan et Brobyggerprosjekt?	25
2.1 Primærmedisinsk verksted	25
2.1.1 Bakgrunn for Brobyggerprosjektet	26
2.1.2 Vide målsettinger og sammensatte virkemidler	27
2.1.3 Ulike målgrupper	30
2.2 Oppsummering.....	31
2.2.1 Brobyggerprosjektets egenart.....	32
3 Organisering og endringer	34
3.1 Innledning	34
3.2 Organisering av Brobyggerprosjektet	34
3.2.1 Organisering og bemanning på PMV	36
3.2.2 Endringer i prosjektbemanningen	38
3.2.3 Endringer i vertsansjasjonen	39
3.2.4 Konsekvens: Forskyvning av strategi	40
3.3 Forankring og litt om gjennomføring i Oslo fengsel.....	41
3.3.1 Helsetjenesten i Oslo fengsel	42

3.3.2	Motivasjonsavdelingen C3 i Oslo fengsel.....	43
3.4	Styringsgruppe – sterk forankring i kriminalomsorgen .	45
3.4.1	Oppsummering: Endringer i prosjektets rolle i fengselet	47
4	Erfaringer fra møtet mellom prosjekt og grupper av samarbeidspartnere	49
4.1	Innledning	49
4.2	Kurs.....	50
4.2.1	Kursopplegget	51
4.3	Noen oppfatninger og erfaringer hos kursdeltakere	53
4.3.1	Hvem var med.....	53
4.3.2	Motivasjon og deltakelse.....	53
4.3.3	Utbytte av kurs og mulighet for å ta i bruk kunnskap	54
4.4	Hvordan har prosjektet blitt mottatt hos fengselsansatte?.....	58
4.4.1	Initiert ovenifra – lite engasjement nedenfra	58
4.4.2	Kurs – betydningen av frivillighet	58
4.4.3	Usikkerhet om tiltenkt rolle og mangel på tid.....	59
4.4.4	Møte mellom prosjekt og system: Erfaring gjennom konkret samhandling	60
4.4.5	Prosjektteamets erfaringer med ”systemet”	62
4.5	Oppsummering.....	64
5	Nettverksarbeid I: Arbeidsgrupper.....	66
5.1	Innledning	66
5.2	Arbeidsgrupper.....	67
5.2.1	Hvorfor økning av arbeidsgrupper?	68
5.2.2	Medlemmer	68
5.2.3	Rekruttering	70
5.2.4	Litt om medlemmenes bakgrunn.....	72
5.2.5	Case: Eksempel på balansegang.....	73
5.2.6	Hva viser hendelsen?.....	75
5.2.7	Hva slags type kunnskap og strategier har arbeidsgruppene frembrakt?.....	77
5.3	Oppsummering og vurdering	80
6	Nettverksarbeid II: Arbeid overfor pårørende, stormøter og workshops	83
6.1	Innledning	83
6.2	Pårørendearbeid	83
6.2.1	Gruppe for pårørende	84
6.2.2	Innsats overfor enkeltfamilier	84
6.2.3	Virkninger - og tidsaspektet	85
6.3	Stormøter.....	86

6.4	Workshops	88
6.5	Oppsummering.....	89
7	Oppsummering og anbefalinger.....	91
7.1	Forholdet mellom målsettinger og virkemidler.....	91
7.1.1	Overordnet måloppnåelse.....	91
7.1.2	Endring, strategi og virkemidler	92
7.2	Forholdet mellom nyskaping og kontekstkunnskap.....	94
7.3	Tid som nødvendig ressurs.....	96
7.4	Anbefalinger.....	97
	Litteratur.....	99

Del III av Torunn Højdahl

Kriminalomsorgserfaring blant deltakerne i Brobyggerprosjektet. Evaluering av virkemidler som styrker domfeltes evne til mestring av egen livssituasjon. 102

8	Innledning del I.....	103
8.1.1	Noen betraktninger om forskningsprosessen i del III ..	106
8.2	Datainnsamling, metoder og informanter.....	109
9	Etnisk bakgrunn og kriminalitetskarriere.....	114
9.1	Innledning	114
9.2	Unge innsatte fra Somalia og Pakistan - valg av målgruppe.....	117
9.2.1	Oppsummering.....	118
10	Domfelte deltakere i prosjektet.....	120
10.1	Innledning	120
10.2	Hvordan ble deltakerne rekruttert?.....	121
10.2.1	Idealer og realiteter - endringer i rammebetingelser og forutsetninger	122
10.2.2	Deltakernes statsborgerskap og alder.....	124
10.2.3	Deltakernes alder ved første pågrep og dom	126
10.3	Kriminalomsorgserfaring blant deltakerne.....	128
10.3.1	Kontakt med formelle nettverk	133
10.3.2	Oppsummering.....	135
11	Virkemidler for å styrke mestringsevnen.....	137
11.1	Innledning	137
11.2	Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet for å styrke domfeltes evne til å mestre egen livssituasjon?.	138
11.3	Mestring	138
11.4	Relasjoner og endringsarbeid.....	140
11.4.1	Samtalen som virkemiddel: LOS -Løsningsorienterte samtaler	142

11.4.2	Samtaler med deltakerne	145
11.4.3	Familien og nettverkets betydning	146
11.4.4	Rus, kriminalitet og fengselshverdagen	149
11.4.5	Deltakere med somalisk bakgrunn	150
11.4.6	Hvordan håndtere frihetsberøvelsen og samtidig oppnå status i fengselet?.....	154
11.4.7	Flytting av deltakere i prosjektperioden.....	158
11.5	Konfliktransformasjon	160
11.5.1	Hva er restorativ og transformativ justis?	161
11.5.2	Oppsummering.....	166
12	Kunnskapstilfang	167
12.1	Innledning	167
12.1.1	I hvilket omfang er deltakerne fengslet på grunn av ny dom etter løslatelse?	168
12.1.2	Levekår, reintegrering og nettverk	170
12.2	Deltakernes vurderinger	172
12.2.1	Hva ønsker deltakerne?	175
13	Avsluttende betraktninger om hvorvidt prosjektets virkemidler har vist seg hensiktsmessige.....	177
13.1.1	Hva kjennetegner deltakerne i BB-prosjektet, og hva vet vi om deres kriminalomsorgserfaring?	177
13.1.2	Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet seg av for å styrke evnen til å mestre egen livssituasjon?	179
13.1.3	Hvordan er virkemidlene anvendt i praksis?.....	180
13.2	I hvilken grad har de virkemidlene som er valgt, vist seg hensiktsmessige?.....	181
13.3	Anbefalinger.....	183
	Litteratur	185

Tabelloversikt

Tabell 4.1	Kurs i Brobyggerprosjektet	52
Tabell 5.1	Arbeidsgrupper i Brobyggerprosjektet.....	69
Tabell 9.1	Utvalgte grupper innsatte med ikke-vestlig bakgrunn etter statsborgerskap pr. 25.8.2005	117
Tabell 10.1	Kriminalomsorgserfaring for alle deltakerne	128
Tabell 10.2	Kriminalomsorgserfaring for deltaker født 1985	131
Tabell 10.3	Kriminalomsorgserfaring for deltaker født 1980	133

Figuroversikt

Figur 3.1	Modell for organisering av Brobyggerprosjektet	36
Figur 3.2	Organisering av Brobyggerprosjektet internt på PMV	38
Figur 8.1	Evalueringsens forskningsdesign.....	104
Figur 10.1	Rekruttering til prosjektet	121
Figur 10.2	Alder og landbakgrunn.....	125
Figur 10.3	Hovedforhold lovbrudd.....	127

Sammendrag

Nora Gotaas og Torunn Højdahl

Evaluering av Brobyggerprosjektet

Arbeid overfor unge domfelte menn med somalisk og pakistansk bakgrunn

Samarbeidsrapport NIBR/KRUS 2006:

Igangsettingen av Brobyggerprosjektet er resultat av flere års samarbeid mellom PMV, Primærmedisinsk verksted - senter for helse, dialog og utvikling (PMV), helsetjenesten i Oslo fengsel og ulike instanser for få til et rehabiliteringsarbeid rundt straffedømte menn med pakistansk og somalisk bakgrunn.

Hensikten har vært å prøve ut virkemidler som kan bidra til å styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon, og å bygge og utvikle sosiale bånd mellom livet innenfor og livet utenfor fengselsmurene. Bærebjelken i prosjektet har vært arbeidet overfor 20 domfelte menn mellom 15-29 år: 8 med pakistansk bakgrunn og 12 med somalisk bakgrunn.

Arbeidsgrupper ved PMV og løsningsorienterte samtaler har vært blant prosjektets viktigste virkemidler. Samtalene har synliggjort at deltakerne sliter med mange og sammensatte problemer som de må håndtere i fengselshverdagen og etter løslatelse: Nesten alle har

benyttet rusmidler; 2–3 av deltakerne er på vei inn i et belastet rusmiljø; de har ustabile inntekter; ingen har egen eiet eller leiet bolig; fire av deltakerne har tilbrakt over halvparten av sitt liv etter fylte 15 år enten i fengsel eller under kontroll av kriminalomsorgen.

Evalueringen viser at enkelte av deltakernes livserfaringer er knyttet til kriminalitet, stoff og institusjonstilværelse (fengsel), og særlig for somalierne: brutte bånd og mangel på nærstående personer. Manglende kontinuitet og mange brudd i deltakernes formelle og uformelle nettverk er dokumentert gjennom evalueringen. Prosjektets intensjon om å bygge nettverk til egne nasjonale miljøet har derfor strategisk sett vært et klokt valg.

Brobyggerprosjektet har fått erfaring med mange av de strukturelle begrensingene og oppdelingene av ansvarsområder som ligger både i kriminalomsorgens organisering og i det kommunale hjelpeapparatet. Prosjektet har vist at det er et stort behov for å lage sammenbindene funksjoner, ansvarsgrupper og framtidsplaner slik at systemet tilpasses de domfeltes bevegelser gjennom kriminalomsorgen og ut i frihet.

Arbeidsgruppene ved PMV har gitt *kunnskap om integreringsbetingelser i det norske samfunn*, foreldre og barns strategier for å håndtere disse og prosesser som kan føre barna vekk fra både foreldrene og storsamfunnets kontroll. Gruppene har vist et stort behov for *møteplasser* mellom norske instanser og minoritetsmiljøene. Et viktig siktemål var å "spre" kunnskap om kriminalitet og å sette dette temaet på dagsorden.

Et av de viktigste grepene i Brobyggerprosjektet, er at man har fulgt etter domfelte gjennom kriminalomsorgssystemet. Prosjektet har forsøkt å være en bro i prosessen mellom fengsling og løslatelse. Prosjektet har "holdt fast i" og vært villig til å ta ansvar over tid for domfelte med svært tung livserfaring og omfattende fengsels erfaring. Dette arbeidet er det vesentlig å følge opp videre.

Nettverksarbeid og bygging av sosial kapital rundt innsatte med ikke-norsk bakgrunn bør knyttes opp mot instanser som har tillit i det aktuelle minoritetsmiljøet. Overfor pårørende er det vesentlig med et samarbeid med personer med språklig og kulturell bakgrunn som samsvarer med den aktuelle familiens ståsted/bakgrunn. Prosjektteamet har bestått av personer fra både norsk majoritet og pakistansk og somalisk minoritetsmiljø, der fagpersoner og lekfolk med bred erfaringskompetanse har arbeidet sammen. Denne innrettingen, i tillegg til bruken av arbeidsgrupper i de respektive minoritetsmiljøene, har gitt et signal om at det norske storsamfunnet og de aktuelle minoritetsmiljøene "eier" kriminalitetsproblematikken sammen.

Prosjektet har på denne måten evnet å skape tillit både i minoritetsmiljø og i nettverk rundt domfelte.

Prosjektet har vært kunnskapsgenerende i den forstand at nyttig informasjon om målgruppen og virkemidlene har framkommet. Prosjektet har gitt viktig kunnskap om samspillet mellom minoritetsmiljøer og storsamfunnet, om kriminalitet og livet innenfor og utenfor murene. Virkemidlene: Løsningsorienterte samtaler - LOS -, elementer fra narrativ tilnærming, reflekterende prosesser, motiverende samtaler og transformativ justis har vist seg som fruktbare i arbeidet med å styrke deltakernes mestringsevne.

Det anbefales å prøve ut nettverksbygging i minoritetsmiljø og den transformative modellen i kriminalomsorgen i en *lengre* tidsperiode enn det prosjektet hadde anledning til. Et nødvendig arbeid med å forberede deltakerne, ble påbegynt. Som et virkemiddel hadde man her tenkt seg stormøter. Dette var imidlertid vanskelig å få til innenfor prosjektets tidsrammer.

Summary

Nora Gotaas and Torunn Højdahl

Evaluation of the Network project ("Brobyggerprosjektet" in Norwegian)

Rehabilitation of young men of Somali and Pakistani descent, serving prison sentences.

Joint report from NIBR and Correctional Service of Norway Staff Academy 2006

The Network project "Brobyggerprosjektet" has been a joint effort for several years. The Workshop of Primary Healthcare (PMV)¹ teamed up with the Oslo prison health authority and others to design a rehabilitation initiative for young men of Pakistani and Somali descent serving prison sentences for various offences.

The purpose was to try out approaches aimed at helping the young men to cope with life, creating social ties with people supposed to support them in prison and after release from prison. The project's clientele counted 20 young men in the age of 15–29. Eight were of Pakistani descent, and twelve had a Somali background.

Workshops at PMV and solution focused interviews were among the project's main methods. The interviews revealed a cluster of complex issues facing the clients, both in prison and following release.

All of them had used drugs at some time, and two or three were heavily addicted to drugs. They had no stable income, and none owned or rented an accommodation for themselves. Four had spent more than half their lives after the age of 15 either in prison or in the care of the probation service.

The evaluation found that the lives of some of the clients were quite experienced with crime, drugs and former stays in institutions

¹ Primærmedisinsk verksted - senter for helse, dialog og utvikling.

(prison). In the case of the Somali men in particular, there were histories of unstable relations and lack of close relations. There was a palpable lack of stable relationships characterising the clients' formal and informal networks. Efforts by the project to build networks around the clients within their ethnic community was strategically a sensible choice.

The project faced structural constraints and division of responsibilities within the probation service and local health services. It found an urgent need to improve coordination and cooperation in areas at planning and responsibilities, allowing the system to follow the client through the probation period and afterwards.

Workshops at PMV gained knowledge of factors that affect integration into the Norwegian society, and the strategies that need to be adopted by parents and children to deal with these and other processes, whereby children "slip out" of the control of parents and society. The working groups uncovered an urgent need for a liaising facility, which allowed Norwegian authorities and ethnic minorities to get together. One important objective was to give information about crime and criminality, and encourage groups to take these and related problems seriously.

One of the most effective approaches was to follow clients through the correctional and probation system. The project has tried to establish a bridge between prison and release. It has "held on" to clients and been ready to accept responsibility for people whose lives were difficult and who had spent lengthy periods behind bars.

Building network and enhancing social competence among non-ethnic Norwegian prisoners require input from expertise and authorities that are trusted by the minority communities in question. It is essential when dealing with the family of the clients that the people responsible have the appropriate language and cultural skills. In the project team, both ethnic Norwegians and Pakistani and Somali minority representatives were working together; with professionals working together with long-standing community figures. This system, in addition to the workshops in the respective minority communities, helped foster a shared sense of "ownership" of the problem. In that light, the project enhanced confidence within the minority communities and networks surrounding the clients.

The project has generated new knowledge in the sense of practical, useful information about the client group and methods developed during the process. It generated important data on the interplay between minority and majority communities, on criminality and life in

prison and on the outside. The methods "Interviewing for Solutions", elements of a narrative approach, motivational interviewing's and community conferencing / transformative justice – have shown their value by enhancing clients' coping abilities.

We recommend a more *extended* trial period focused on building network in minority communities and applying the transformative model in the correctional service. A necessary step has been taken to prepare clients. There was also a plan to initiate a community conferencing,² but this proved beyond the scope of the scheduled time period for the project.

² *Stormøte*, lit. A dispute settlement method employed by the Ministry of Justice's Mediation and Reconciliation Service (*Konfliktrådet*).

DEL I:

Felles innledning for del II og III

Kort presentasjon av Brobyggerprosjektet

Brobyggerprosjektet startet høsten 2002 ved Primærmedisinsk verksted - senter for helse, dialog og utvikling (PMV). Igangsettingen var et resultat av flere års samarbeid mellom PMV og ulike instanser for få til et rehabiliteringsarbeid rundt straffedømte menn med pakistansk og somalisk bakgrunn. Dette arbeidet resulterte i en prosjektbeskrivelse fra PMV og søknad til Justisdepartementet og Sosial- og helsedirektoratet høsten 2001, og deretter innvilging av et 3-årig prosjekt med en økonomisk ramme på i overkant av 1 mill kr. årlig (inkludert kr.100 000 årlig til evaluering av prosjektet). Finansieringen var et spleiselag mellom Justisdepartementet (kr. 400 000) og Sosial- og helsedirektoratet, ved avdeling for kommunale tjenester og avdeling for psykisk helse (kr 600 000)³.

Målsettinger

I prosjektbeskrivelsen ble målsettingene for prosjektet formulert slik:

Hovedmålsettingen for prosjektet var:

- Å sette problematikken rundt sosial rehabilitering av straffedømte på dagsorden.

Prosjektets delmål ble formulert som⁴:

1. Å styrke den straffedømtes *evne til mestring av egen livssituasjon*, og å bygge "sosial kapital", dvs. å legge til rette

³ I 2005 ble det bevilget kr. 60.000 ekstra for å implementere "deler av prosjektets virksomhet i PMV's arbeid (jfr. Brobyggerprosjektet, sluttrapprt 2005:7).

⁴ Målsettingene er presentert som kulepunkter i prosjektbeskrivelsen. Vi har satt inn nummereringer her for å lette henvisningen til de ulike punktene senere i rapporten.

- for gjensidig forpliktende møter mellom mennesker i nærmiljøet for å bygge og utvikle sosiale bånd.
2. Knytte kontakter til foreninger og ressurspersoner som kan fungere som sosial støtte i den kritiske tida etter løslatelse.
 3. Opparbeide erfaring med ulike former for utestengningsmekanismer og utvikle strategier for reintegrering.
 4. Aktivere ulike ressursgrupper og grupper av pårørende for å motvirke utestengningsmekanismer.
 5. Prøve ut ”stormøter” som metode, dels for å utvikle kompetanse i denne form for integrerende arbeid og dels for å tilpasse denne arbeidsformen norske forhold.

Delmål nr.1, 2 og 4 har et fokus på den domfelte og miljøet rundt ham. Det siste delmålet er eksplisitt kunnskapsgenererende. Det tredje delmålet kan forstås som både å ta sikte på kunnskapsgenerering og konkret nettverksarbeid. Prosjektet har med andre ord både hatt som siktemål å få til et konkret arbeid rundt domfelte med tanke på reintegrering, og å drive kunnskapsgenererende arbeid og metodeutvikling.

Gjennomføring

I prosjektperioden har Brobyggerprosjektet drevet et sammensatt arbeid:

- Bærebjelken i prosjektet har vært arbeidet overfor og rundt 20 domfelte menn mellom 15-29 år. Denne delen av arbeidet har først og fremst dreid seg om samtaler med de domfelte mens de var i fengsel, og til dels i tida etter løslatelse. I tillegg har prosjektet jobbet mye med å legge til rette praktiske sider ved løslatelse, og til dels også forsøkt å påvirke enkelte praktiske sider ved soningsforholdene for noen av de domfelte.
- Dette har medført at en vesentlig del av ressursene har blitt benyttet til kontakt mellom prosjektet og ulike instanser, både i og utenfor kriminalomsorgen, med sikte på å samordne hjelpetiltak, nettverk og arbeid rundt deltakerne.
- I tilknytning til arbeidet med de domfelte, har man også gjennomført ”workshops” for en gruppe innsatte i samarbeid med Konfliktrådet i Oslo.
- En fjerde pilar har vært nettverksarbeid og etableringen av seks arbeidsgrupper og en pårørendegruppe.
- En femte pilar har vært kursing av samarbeidspartnere i prosjektet: Først og fremst ansatte i Oslo fengsel, i

helseavdelingen i Oslo fengsel, i Friomsorgen, og ansatte i ulike sosiale tjenester.

Om evalueringsrapporten

Denne rapporten er et resultat av et evalueringssamarbeid mellom NIBR ved forsker Nora Gotaas og KRUS ved seniorrådgiver Torunn Højdahl. Når vi har valgt å dele rapporten i to separate deler, har dette sin årsak i evalueringsprosjektets historikk og føringer:

Allerede i prosjektbeskrivelsen var det lagt opp til at man ønsket en todelt evaluering av prosjektet: En ”langsgående prosessevaluering” for å beskrive utviklingen i prosjektet og en kombinert kvalitativ og kvantitativ effektevaluering. I sistnevnte del var det lagt opp til at man særlig skulle se på mulig reduksjon i gjentatt kriminalitet, og i hvilken grad de domfelte vurderer at de har hatt nytte av prosjektet.

NIBR ble forespurt direkte av ledelsen i Brobyggerprosjektet om å foreta prosessevalueringen av prosjektet. Dette arbeidet ble satt i gang høsten 2003. Det tok imidlertid tid før den andre delen av evalueringen kom i gang. KRUS var opprinnelig ønsket og forespurt av prosjektledelsen. Av ulike grunner utenfor prosjektledelsens kontroll, kom ikke denne delen på plass før høsten 2004. Seniorrådgiver Torunn Højdahl ved KRUS gikk ut av styringsgruppen - som KRUS’ representant - og over i rollen som forsker. Som vist i forordet, er de to delene av evalueringen ulikt finansiert. Dette betyr at vi som evalueringsforskere i en viss forstand har to ulike oppdragsgivere og to ulike oppdrag. Man kan si at vi representerer en ”eksternforsker” og en ”internforsker” i forhold til kriminalomsorgen og det kriminalpolitiske feltet. Ut fra de ulike føringene for de to evalueringsdelene og våre ulike ståsteder, synes vi det er ryddig å presentere rapporten som to deler med hver sin oppsummering og konklusjon der hver av forfatterne står ansvarlig for sin del.

Vi vil samtidig understreke at vi har erfart det som svært fruktbart å samarbeide på tvers av institusjoner og perspektiv. Højdahl har særlig bidratt med en bred kompetanse på kriminalomsorgsfeltet som pedagogisk samfunnsviter. I tillegg har hun kompetanse på somaliske miljø i Norge og barnevernsarbeid. Hun har også hatt tilgang til interndata i kriminalomsorgen som eksternforskeren ikke har tilgang til. Sosialantropolog Gotaas har bidratt med kompetanse på minoritets- og integreringstema og evalueringsforskning, samt et utenfraperspektiv på mange av ”tatt for gitt” temaene i fengsels-systemet.

Samarbeidet mellom forskerne har også hatt form av noe utveksling av empiri. Det innebærer at vi i enkelte sammenhenger i del II og III

har basert oss på data framskaffet av den andre forskeren. Underveis i analysen referer vi til poeng presentert i den andres del, der dette er relevant.

Ettersom flere av betingelsene i evalueringen har blitt endret underveis - ved at oppdraget ble utvidet i flere etapper og KRUS kom inn i arbeidet et stykke ute i prosjektperioden - har vi først og fremst kunnet samarbeide mot slutten av evalueringsarbeidet.

I utformingen av rapporten er det et viktig moment at prosjektlederen for Brobyggerprosjektet har skrevet en egen sluttrapport fra prosjektet. Denne var ferdig sommeren 2005, og tar særlig for seg prosjektledelsens erfaringer i arbeidet med de domfelte, deres livssituasjon og personlige historier.

Vi vil gjøre oppmerksom på at de foreliggende evalueringsrapportene ikke tar mål av seg til å gi utfyllende beskrivelser eller analyser av alle deler av Brobyggerprosjektets virksomhet. Innenfor evalueringenes trange ressursmessige rammer, har vi valgt å trekke fram bruken av de virkemidler vi anser som mest sentrale i prosjektet, og å få fram noen av de viktigste betingelsene for gjennomføringen av prosjektet.

Rapportens oppbygging

Del II av rapporten tar for seg rammeverket for Brobyggerprosjektet, med vekt på de organisatoriske betingelsene for gjennomføringen av prosjektet. Gotaas diskuterer bakgrunnen for prosjektet og formuleringen av prosjektets målsettinger. Deretter ser hun særlig på hvordan prosjektet er tatt i mot i fengselet og på PMV, og diskuterer valg av strategi og endringer underveis i prosjektperioden. Gotaas drøfter særlig de virkemidlene prosjektet har brukt i arbeidet med deltakernes "omgivelser": Kursing av samarbeidspartnere og ulike former for nettverksbygging rundt deltakerne.

I del III tar Højdahl for seg de virkemidlene i prosjektet som er rettet mer direkte mot deltakerne: LOS (Løsningsorienterte samtaler) og Transformativ justis. Først redegjør hun for kriminalitetsbildet hos de etniske/nasjonale gruppene som målgruppene tilhører, og diskuterer deltakernes bakgrunn og kriminalitets- og soningshistorikk. Deretter tar hun for seg utvikling av mestringssevne hos deltakerne, og diskuterer prosjektets ulike virkemidler for å styrke denne evnen.

Torunn Højdahl

Nora Gotaas

KRUS

NIBR

DEL II av Nora Gotaas

En prosessevaluering med fokus
på organisasjonsmessige
betingelser for gjennomføring av
Brobyggerprosjektet.

1 Perspektiv og metode i prosessevalueringen

I dette kapitlet gir jeg en kort redegjørelse for hovedperspektiv og metode i del II av evalueringsrapporten.

1.1 Presentasjon av prosessevalueringen

1.1.1 Mandat

Da evalueringen startet opp, ble det utarbeidet et mandat for arbeidet i samarbeid mellom prosjektleder og NIBR. Hovedspørsmålet PMV ønsket å belyse, dreide seg om:

Å kartlegge og beskrive hva som skjer i møtet mellom de innsatte og de ulike delene av nettverkene underveis.
Hvilke prosesser foregår i nettverkene overfor de innsatte og hvilke faktorer synes å gjøre en forskjell m.h.t. å snu en prosess?

Delspørsmålene som deretter ble skissert, hadde alle som fokus å belyse betingelser for ulike former for nettverksbygging rundt innsatte, inkludert eventuelle inkluderings- og utstøtingsmekanismer fra familier, andre typer nettverk og de pakistanske og somaliske minoritetsmiljøene generelt.

Mandatet foreslo dette som fokus, og åpnet samtidig for å vinkle evalueringen i andre retninger, dersom det skulle vise seg hensiktsmessig.

Perspektiv og problemstilling i denne delen av rapporten er ganske annerledes enn utgangspunktet. Temaet omkring nettverksbygging og rehabilitering er fremdeles med, men er tonet ned. I stedet tar rapporten særlig for seg de organisatoriske sidene ved

Brobyggerprosjektet og betingelser for gjennomføring av prosjektet. Dette har først og fremst sin bakgrunn i at innholdet i og innretningen av Brobyggerprosjektet har endret seg betydelig underveis. I tillegg har betingelsene for evalueringsarbeidet endret seg, i og med KRUS' inntreden og deretter utvidete rolle i prosjektet. Da det ble klart at KRUS blant annet kunne ta evalueringsdelen med å studere Brobyggerprosjektets samtaler med de domfelte, valgte NIBR å sette et sterkere fokus på de organisatoriske og strukturelle sidene ved prosjektet.

1.1.2 Problemstilling og perspektiv

Hensikten med denne del II av evalueringen er først og fremst å beskrive hoveddelen av hva prosjektet faktisk har gjort og få frem hvilke betingelser som har vært sentrale for utformingen av prosjektet. Med andre ord: Det er viktig å få frem hvilke føringer som har satt rammene for prosjektets handlingsrom, og hvordan man innenfor dette handlingsrommet har utformet prosjektet.

Evalueringen vil søke å beskrive og vurdere prosjektet i lys av følgende hovedspørsmål:

Hvordan har Brobyggerprosjektet vært organisert og gjennomført, og i hvilken grad har de metoder og strategier man har valgt, vist seg hensiktsmessige for å nå målsettingene i prosjektet?

Som vist i del I, var målsettingene for prosjektet vide og svært ambisiøse. Hovedhensikten med evalueringen er ikke å "måle" i hvilken grad hver av målsettingene er "nådd". Fokuset er i større grad satt på de tilnæringsmåter og virkemidler Brobyggerprosjektet har tatt i bruk i gjennomføringen. Jeg vil med andre ord ta for meg prosjektets "redskaper", og vurdere i hvilken grad disse har vist seg hensiktsmessige i forhold til prosjektets ulike mål.

Brobyggerprosjektet har vært svært omfattende i den forstand at det har forholdt seg til en rekke ulike instanser og aktører. Prosjektet har med andre ord vært aktør i kontekster med ulike betingelser. Det ville vært et omfattende arbeid å identifisere alle disse kontekstbetingelsene. Innenfor evalueringens knappe ressursmessige rammer har jeg derfor valgt å fokusere på i hovedsak tre arenaer: PMV, motivasjonsavdelingen C3 i Oslo fengsel og helsetjenesten i fengselet. Dette var i utgangspunktet de mest sentrale arenaene for prosjektet.

I en prosessevaluering er hensikten å få frem hvilke prosesser og strategier som har preget gjennomføringen av et prosjekt. Dette

fokuset skiller prosessevalueringer fra såkalte *resultatevalueringer* hvor man først og fremst ser på sluttproduktet av en prosess. I resultatevalueringer er man i en viss forstand opptatt av om et tiltak skal vurderes som godt eller dårlig (Baklien 1993:267). I prosessevalueringer er man først og fremst opptatt av:

De prosesser som karakteriserer selve gjennomføringen av et tiltak, uten nødvendigvis å gå inn på hele beslutningsprosessen og vurderingen av det endelige resultat (Kjellberg og Reitan 1995:133).

I praksis vil de fleste evalueringer imidlertid være en kombinasjon av disse to perspektivene, med hovedvekt på én av tilnærmingene. Fordelen med en prosessevaluering er at slike studier gir større mulighet for overføring av kunnskap til andre typer tiltak: Man får ikke bare vite at et prosjekt førte til visse resultater, men forhåpentligvis noe om hvorfor og hvordan (Gotaas m. fl. 2001, Baklien m.fl. 2002, Eidheim 2001)

Arbeidet med denne delen av evalueringen har form av det jeg vil kalle ”dryppvis” *følgforskning*. Jeg har fulgt prosjektet gjennom en periode på i underkant av to år. Observasjon og deltakelse har foregått forholdsvis regelmessig gjennom perioden, men med til dels lange intervaller, grunnet evalueringens ressursituasjon. Følgforskningen har i en viss grad preg av å være *formativ*. Det vil si at man i særlig grad vektlegger dialogen med de studerte og ”har lov til” å påvirke på selve prosjektets gjennomføring (Baklien 2004:50). I denne evalueringen har samtaler med prosjektleder antakelig innvirket på hennes forståelse av prosjektet (på samme måte som dialogen har vært nødvendig for forskerens forståelse). I ett tilfelle grep evaluator direkte inn i prosjektgjennomføringen, mot slutten av prosjektperioden. Det gjaldt en av arbeidsgruppene med somaliske kvinnelige medlemmer, hvor forskeren ønsket å stille spørsmål om medlemmenes klantilhørighet. Da prosjektet stilte spørsmålet på vegne av forskeren, grep evalueringen inn i forholdet mellom PMV og somaliske miljø. En slik fremgangsmåte har etiske implikasjoner. Ut i fra et evalueringsmessig ståsted var det imidlertid viktig å få frem disse opplysningene, så lenge informantene ble sikret anonymitet, både overfor hverandre, PMV og forskeren. (se 5.2.5 og 5.2.6 for en nærmere redegjørelse for fremgangsmåte og virkning).⁵

⁵ Jeg vurderte det også slik at ettersom PMV selv hadde bedt om evalueringen og arbeidsgruppene er opprettet som en form for konsulentgrupper på PMV, kan man stille gruppene direkte spørsmål som har betydning for å vurdere deres sammensetning og legitimitet.

Som det fremgår av redegjørelsen over, har evalueringens begrensede ressurser i møte med et svært vidt prosjekt ligget til grunn for mange av de valgene som er tatt i evalueringsarbeidet. Det gjelder også selve analysen, jeg har i begrenset grad trukket inn sammenliknbare studier, for eksempel tidligere evalueringer som er skrevet om PMV og ulike deler av senterets virksomhet.⁶

Det har totalt vært avsatt 2,5-3 månedsverk til innsamling av materiale, analyse, rapportskrivning og samordning med KRUS sin evalueringsdel. Undertegnede har i tillegg investert om lag fire ukesverk i rapporten.

1.2 Metode

I evalueringsarbeidet har jeg benyttet såkalt metodetriangulering. Det vil si at datamaterialet er produsert ved tre ulike metoder: Dokumentanalyser, intervju/samtaler og observasjon/noe deltakelse.

Intervju og samtaler

Som nevnt i forrige avsnitt, har den dialogbaserte følgeforskningen blant annet vært basert på mange og til dels lange *samtaler* med prosjektleder. Disse har i hovedsak funnet sted på hennes kontor og til dels over telefon. Samtalene har dreid seg om den fortløpende utviklingen i prosjektet og iverksetternes erfaringer med gjennomføringsprosessen.

De fleste *intervjuene* fant sted i løpet av første halvår 2005, etter at gjennomføringen av Brobyggerprosjektet i hovedsak var avsluttet (i denne perioden skrev prosjektleder sluttrapport). Det var et poeng å foreta flest mulig av intervjuene i denne fasen, etter at aktørene hadde høstet erfaringer fra prosjektet. Jeg har foretatt til sammen 18 intervju. Disse fordeler seg slik:

⁶ Se Bakke og Søholt 1996, Søholt 1996 og 1997.og Hertzberg og Skjelmerud 2001.

<i>Prosjekt-team:</i>	1 intervju med prosjektansvarlig 1 intervju med prosjektleder sammen med Torunn Højdahl 5 intervju med prosjektmedarbeidere (ett for hver medarbeider, men én medarbeider ble intervjuet to ganger)
<i>Oslo fengsel:</i>	3 fengselsbetjenter 1 betjent sammen med T. Højdahl 2 fengselsansatte i andre stillinger
<i>Helsetjenesten i Oslo fengsel:</i>	3 ansatte
<i>Friomsorgen:</i>	2 ansatte
<i>Konfliktrådet:</i>	1 ansatt

Innenfor evalueringens ressursmessige rammer, har det vært nødvendig å velge med hard hånd hvem og hvor mange jeg har kunnet intervju. Utvalget av intervjupersoner dekker bare en liten del av antallet instanser Brobyggerprosjektet har hatt kontakt med. Det er også en begrensning i rapporten at jeg ikke har intervjuet medlemmer av styringsgruppa for prosjektet, medlemmer av arbeidsgruppene eller medlemmer av pårørendegruppe. For arbeidsgruppene og i noen grad pårørendegruppas del har jeg imidlertid observasjonsdata. Når det gjelder helsetjenesten og fengselsansatte, har jeg sett det som nødvendig å intervju flere personer, både av anonymitetshensyn, og fordi det viste seg å være til dels betydelig variasjon i personenes erfaringer med og oppfatninger om prosjektet. Jeg har også vurdert det som sentralt å intervju alle iverksetterne av prosjektet på PMV.

En interessant metodisk erfaring er at noen av de fengselsansatte var lite villige til å la se intervju. En fengselsbetjent mente for eksempel at : ”Jeg har ikke noe å si, jeg har hatt lite med det å gjøre”. Et par andre ansatte fremholdt at de ikke hadde tid. Dette er for meg en ny erfaring og noe som jeg ikke har opplevd i tidligere evalueringer. Jeg vet ikke hva denne skepsisen bunner i. Mulige årsaker kan være: Sterkt tidspress hos de ansatte, lite kunnskap om prosjektet, skepsis mot forskeren eller mot eksterne undersøkelser som sådan. Det er viktig å presisere at flertallet sa ja til intervju, og at disse viste stor velvilje.

De fleste intervjuene fant sted på intervjupersonenes arbeidsplass. Det vil si på en arena hvor Brobyggerprosjektet har hatt en relasjon. For eksempel intervjuet jeg fengselsbetjenter mens de var på vakt. Dette

ga verdifull bakgrunnsinformasjon, blant annet om hvordan betjentene sliter med en stram bemanningssituasjon: ”Jeg har dårlig samvittighet når jeg sitter her, og vet at kollegaen min er alene”. Selve den praktiske gjennomføringen av intervjuene ga også informasjon om fengselshverdagen og vanskelighetene med å skape en avsondret arena med ro til lengre samtaler på avdelingene. Dette er betingelser som også har hatt betydning for Brobyggerprosjektets vilkår i fengselet.

Intervjuene varte i gjennomsnitt fra 2-3 timer. Det korteste i én time, det lengste i 4 timer. Jeg har ikke brukt båndopptaker. Informasjonen er notert fortløpende underveis, for hånd.

Intervjuene har form av *semistrukturerte intervju*. Det vil si at jeg har brukt intervjuguide både som forberedelse til hvert intervju og som en ”sjekkliste” underveis. Samtidig har intervjuene vært åpne i den forstand at det var viktig å legge til rette for at intervjupersonene fikk snakke om det de selv syntes var sentrale tema i forhold til Brobyggerprosjektet.

Observasjon, med noe deltakende observasjon

Gjennom prosjektperioden har jeg vært til stede på møter i fire av de 6 arbeidsgruppene prosjektet har gjennomført (det vil si de gruppene som ble startet opp etter at evalueringen kom i gang). Grappa for somaliske kvinner som ble gjennomført våren 2003, ble innkalt en ekstra gang i desember 2003 for at forskeren skulle kunne snakke med gruppemedlemmene og stille spørsmål..

Evalueringen har ikke gitt rom for å følge alle planlagte møter i hver av gruppene. Jeg har i stedet valgt å være noe til stede på alle de fire gruppene, for å få et inntrykk av innhold og form i denne delen av prosjektarbeidet.

I tillegg til arbeidsgruppene, har jeg vært til stede på et møte i en gruppe for pakistanske pårørende, på to av kursdagene i den kursrekka som prosjektet arrangerte for samarbeidspartnere, et personalmøte i Oslo fengsel og flere av team-møtene i prosjektet.

I disse sammenhengene har jeg først og fremst hatt en rolle som observatør. Observasjonen har blitt supplert med noe deltakelse i de sammenhengene hvor jeg har stilt enkelte spørsmål underveis på møtene, eller snakket uformelt med personer i forkant eller i etterkant. På personalmøtet i Oslo fengsel var noe av møtet avsatt til at evaluator kunne stille spørsmål.

Skriftlig materiale

I analysen har jeg brukt diverse bakgrunnsdokumenter som prosjektet selv eller PMV har produsert: Årsrapportene til PMV, prosjektbeskrivelsen, årsrapportene og sluttrapporten til Brobyggerprosjektet, diverse brev og referater. I tillegg kommer informasjon fra PMVs og Oslo fengsels hjemmesider, samt håndbok for motivasjonavdelingen C3 i Oslo fengsel.

1.2.1 Metodiske betraktninger

Hovedarenaene for prosjektet er svært krevende: På den ene siden et sikkerhetsfokusert og svært regelstyrt system som et fengsel nødvendigvis er. På den andre siden arbeidsgrupper med medlemmer fra deler av minoritetsbefolkningen som befinner seg i ytterkant av storsamfunnet. Denne konstellasjonen inviterer i seg selv til en rekke metodiske refleksjoner.

Her vil jeg bare kort nevne et par: I forhold til fengselet og kriminalomsorgen, var jeg som ekstern forsker med begrenset erfaring fra feltet, i en klar utenifra-posisjon. Dette ga meg mulighet til å stille grunnleggende og "naive" spørsmål om funksjonsmåter og praksiser i systemet. Dette er av særlig betydning på et felt som er såpass sikkerhetsfokusert, og som for en utenforstående preges av mange "tatt for gitt" praksiser. På den annen side krevde dette at jeg nettopp måtte bruke tid på å skaffe meg kunnskap om denne konteksten. For intervjupersonene betydde dette antakelig at de måtte yte en ekstra innsats. Samtidig kan man tenke seg at intervjuer med en ekstern forsker ga en ny anledning til å reflektere over egen praksis og systemets særtrekk.

Når det gjaldt arbeidsgruppene, vil jeg trekke frem at min tilstedeværelse virket forholdsvis uproblematisk for medlemmene. Det kan være flere grunner til dette. Den viktigste var antakelig at jeg fikk aksept via prosjektleder og prosjektmedarbeider. Som vi skal se (i kapittel 5), er etablering og forvaltning av *tillit* et sentralt tema i arbeidsgruppene. Man kan si at medlemmenes tillit til prosjektmedarbeider og prosjektleder smittet over på forskeren. Min status som kvinne, i førti-årene, som selv er forelder var antakelig også viktige faktorer for at min tilstedeværelse raskt ble akseptert. Disse bakgrunnsfaktorene hadde jeg felles med prosjektmedarbeidere og prosjektleder. Jeg ble introdusert som forsker for gruppene. Dette bidro antakelig i seg selv til aksept. Medlemmene har gjennomgående lite utdanning og en forsker fremstår lett som en autoritet.

2 Hvorfor og hvordan et Brobyggerprosjekt?

Primærmedisinsk verksted var initiativtaker til Brobyggerprosjektet og det var senteret som søkte Justisdepartementet og Sosial og -helse-direktoratet om midler. Prosjektet har gjennom hele prosjektperioden vært forankret på senteret. Før jeg ser på selve prosjektet, vil jeg derfor presentere dets vertsorganisasjon.

2.1 Primærmedisinsk verksted

Primærmedisinsk verksted ble opprettet som et prosjekt i Bydel Gamle Oslo i 1994. Prosjektet ble satt i gang med støtte fra Miljøbyen Gamle Oslo. Fra 1998 har Primærmedisinsk verksted vært eiet og drevet av Kirkens bymisjon, og endret samtidig navn til PMV- Senter for helse, dialog og utvikling.

Senteret har hatt en rolle både som hjelpeinstans for minoritetsmiljø, særlig pakistanske og somaliske og i noen grad arabisktalende, som en "brobygger" og formidler mellom minoritetsmiljø og norske instanser, og hatt status som et Nasjonalt kompetansesenter for helsefremmende arbeid. Senterets fokus har vært på helse – i vid forstand - og minoritetsspørsmål, særlig med henblikk på kvinner og barn/ungdom. Faglig basis har vært LØFT (Løsningsfokuset tilnærming), LOS-metodikk og gruppeorienterte former for selvhjelp og empowerment.⁷ Senteret presenterer seg selv slik:

⁷ Se del III for en nærmere redegjørelse for LØFT og LOS (Løsningsorienterte samtaler). Empowermentbegrepet har mange ulike definisjoner. Prosjektansvarlig for Brobyggerprosjektet forstår empowerment som: "(...) en prosess hvor individet blir i stand til å delta og samarbeide med andre for at alle i den aktuelle gruppen skal få det bedre" (Aambø 2004:106).

PMV er et senter der det utvikles aktiviteter og metoder for helsefremmende arbeid i et flerkulturelt fellesskap. (www.bymisjonen.no, 2005)

Fra og med 2005 falt store deler av senterets bevilgninger fra ulike departement og Oslo kommune bort (Kirkens bymisjon finansierte senterets grunn drift alene frem til nyåret 2006, da senteret i februar fikk statlig støtte fra det nye Arbeids- og inkluderingsdepartementet).

2.1.1 Bakgrunn for Brobyggerprosjektet

Bakgrunnen for å sette i gang et slikt prosjekt var flere. I prosjektbeskrivelsen til Brobyggerprosjektet, ser vi at blant annet følgende moment var sentrale:

De somaliske og pakistanske deltakerne på kvinnegruppene ved senteret hadde uttrykt et ønske om "hjelp til straffedømt ungdom og deres familier" (senterets arbeid er særlig basert på helsefremmende arbeid blant pakistanske og somaliske kvinner):

Begge disse gruppene har sett utviklingen av kriminalitet i enkelte innvandrer miljø som et stort problem, et problem som i sterk grad influerer på deres hverdag og helse tilstand. Det har derfor ved flere anledninger vært ytret ønske om at PMV skal involvere seg mer aktivt i kriminalitetsforebyggende arbeid (Prosjektbeskrivelse Brobyggerprosjektet 2001:2)

Det pekes med andre ord på at kriminalitet i innvandrer miljø innebærer et helseproblem for de domfeltes omgivelser og nettverk.

Det pekes også på at det er et problem at mange av ungdommene med innvandrer bakgrunn som har blitt idømt fengselsstraff, er tilknyttet gjengmiljøer.

I prosjektbeskrivelsen fremheves også ulike policydokumenter som signaliserer at problematikken rundt bekjempelse av vold og forebygging av tilbakefall er et politisk tema (St. prp. Nr. 1 (1999-2000)). Det pekes også på et utilstrekkelig tilbud for barn og unge med flyktning- og innvandrer bakgrunn som sliter med alvorlige skader som følge av krig, tap og flukt, samt behovet for koordinering og samarbeid mellom instanser.

Et annet moment som fremheves i prosjektbeskrivelsen, er at Minhaj velferdssamfunn (som er en pakistansk verdensomspennende organisasjon som også arbeider i Oslo), har henvendt seg til senteret

og foreslått at man setter i gang et prosjekt for rehabilitering av ungdom i fengsel.

En særlig viktig del av bakgrunnen for prosjektet, knytter seg til de erfaringene PMV allerede hadde gjennom flere års kontakt med helsetjenesten i Oslo fengsel. Lederen av PMV, som blant annet hadde bakgrunn som bydelsoverlege, hadde etablert et samarbeid og hatt noe kursvirksomhet for helsetjenesten i en av senterets sentrale arbeidsmetoder: LOS (Løsningsfokusede samtaler). To av sykepleierne her gjennomførte i 1996 et "miniprojekt" inne i fengselet over 9 måneder i samarbeid med PMV, hvor metoden ble prøvd ut i forhold til 26 innsatte. De to ansatte skrev deretter en rapport (som del av etterutdanning i sykepleie), hvor konklusjonen var at de innsatte hadde hatt stor nytte av samtalene og så metoden som et viktig verktøy. Sykepleierne mente at det både var stort behov for oppfølging av de straffedømte etter soning, og en veiledningsfunksjon overfor de som skulle jobbe med metoden løsningsfokusede inne i fengselet.⁸

Bakgrunnen for prosjektet var med andre ord svært sammensatt, og pekte i flere retninger: De nasjonale miljøene og PMV så et behov for å gjøre noe med kriminalitetsutviklingen og med type kriminalitet (blant annet gjengkriminalitet) generelt. Man ønsket å arbeide både med de straffedømtes nettverk (utenfor fengselet), og med de straffedømte inne i fengselet, samt med oppfølging av straffedømte etter soning. I tillegg ønsket man å stimulere til kompetanseheving blant ansatte i helsetjenesten i Oslo fengsel og blant ansatte i fengselet (Prosjektbeskrivelse Brobyggerprosjektet 2001:11).

2.1.2 Vide målsettinger og sammensatte virkemidler

Man kan si at målsettingene i prosjektet er formulert vidt og ambisiøst. Også virkemidlene ble i prosjektbeskrivelsen presentert som ganske åpne og bredspektret (se "DEL I"). Brobyggerprosjektet har hatt som utgangspunkt å få til en undersøkende og kunnskaps-genererende arbeidsform, hvor man ønsket å prøve ut hvilke typer virkemidler og metoder som kunne være fruktbare i rehabiliteringsarbeidet overfor de straffedømte og i nettverksarbeid. Man har derfor sett det som nødvendig å ikke låse seg til fast definerte mål og virkemidler. Prosjektet har hatt et bevisst og klart definert utgangspunkt av at "veien blir til mens vi går", og at fremgangsmåter kontinuerlig skulle justeres i forhold til de områdene prosjektet

⁸ Se prosjektbeskrivelse for Brobyggerprosjektet og Lund, Klevemoen, Aambø 1996

arbeidet seg inn i. Intensjonen var med andre ord å ha ganske åpne målsettinger fordi terrenget var forholdsvis ukjent.

Dette åpne utgangspunktet kan imidlertid gjøre det noe vanskelig å ”gripe” prosjektet og se hvordan man tenkte seg forholdet mellom målsettinger og virkemidler.

For det første er flere av målsettingene, som sagt, svært omfattende. Særlig hovedmålsettingen, ”å sette på dagsorden” reiser spørsmål om hvor, på hvilke arenaer og blant hvilke grupper man tenker seg å få oppmerksomhet rundt hovedspørsmålet om sosial rehabilitering av straffedømte.

For det andre er målsettinger og virkemidler i stor grad lagt på et generelt nivå, og det gis i liten grad konkrete retningslinjer for hvordan arbeidet skal innrettes og prosjektet gjennomføres. Dette gjelder særlig delmål 1 og 2.

Delmål 1: Styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon. Dette er i seg selv en svært ambisiøs og omfattende målsetting. Deretter nevnes bygging av *sosial kapital* som en del av økt mestringsevne, og deretter defineres *gjensidig forpliktende møter mellom mennesker i nærmiljøet* som den del av sosial kapital. Målformuleringen reiser blant annet spørsmålet: Hva er nærmiljø, og hvilke typer nærmiljø er det man sikter til? Prosjektbeskrivelsen definerer ikke nærmere hva som menes med ”sosial kapital”.⁹

Delmål 2: Knytte kontakter til foreninger og ressurspersoner som kan fungere som sosial støtte i den kritiske tiden etter løslatelse. Dette er en ganske tydelig målsetting, selv om det ikke sies noe om hvilke form for foreninger og er hva slags type ressurspersoner man har i tankene. Dreier det seg om innvandrersorganisasjoner, norske frivillige organisasjoner som arbeider overfor straffedømte, eller andre? Vil man bearbeide allerede eksisterende familie/nettverk, vil man bygge opp andre typer nettverk, eller tenker man på enkeltpersoner som skal være ressurser?

⁹ Aambø drøfter begrepet i sin bok fra 2004. Han viser til Putnam som skiller mellom to typer sosial kapital: *Brobyggende sosial kapital* og *bunden sosial kapital*. Den første formen sikter til sosiale bånd som har form av å være bekjenskaper eller forbindelser, og som ofte har en inkluderende funksjon. Den andre formen er karakterisert av mer forpliktende relasjoner som tenderer mot å være ekskluderende; slik som familierelasjoner, vennskapsbånd eller tette nettverk i ulike typer etniske minoritetsgrupper (ibid.:102).

Delmål 3: *Opparbeide erfaring med ulike former for utestengningsmekanismer.* Dette kan forstås som en målsetting. Den andre delen av setningen dreier seg om verktøy: *Å utvikle strategier for reintegrering.*

Delmål 4: *Aktivere ulike ressursgrupper og grupper av pårørende for å motvirke utestengningsmekanismer.* Første del har form av et konkret verktøy (hvordan), andre del må betegnes som målsetting (hensikt). Slik jeg forstår den, overlapper målsettingen delvis med målsetting 2.

Delmål 5: *Prøve ut "stormøter" som metode arbeid, dels for å utvikle kompetanse i denne typen integrerende arbeid, og dels for å tilpasse denne arbeidsformen norske forhold.* Dette delmålet er det mest konkrete formulerte av prosjektets målsettinger

Fra et evalueringssynspunkt, kan man si at det ligger en innebygd spenning eller motsetning i dette utgangspunktet. Prosjektet skulle både være åpent og svært omfattende, samtidig som man tok sikte på å gjennomføre konkrete metoder som LOS, Stormøter og Workshops, i tillegg til ulike former for nettverksarbeid.

Formuleringen av målsettingene kan tolkes som et uttrykk for at prosjektet både har hatt et helhetlig syn på hvordan deler av den sosiale virkelighet er flettet sammen, og de reflekterer prosjektets åpne og undersøkende holdning. Samtidig er det i evalueringsarbeidet blitt et spørsmål om ikke disse uklarhetene underveis i prosjektperioden har blitt et problem for prosjektet selv. Jeg legger derfor såpass stor vekt på å drøfte målformuleringene som utgangspunkt for prosjektet.

Når målsettinger og virkemidler er vide og ambisiøse og presenteres sammenflettet og lite konkret, har dette vist seg problematisk særlig i to sammenhenger: For det første har det blant flere av prosjektets samarbeidspartnere forblitt noe uklart hva prosjektet "egentlig" går ut på, som noen av de fengselsansatte uttrykte det. Det kan være mange grunner til at folk i målgruppen for prosjektet ikke har tilegnet seg tilstrekkelig kunnskap om prosjektets form og innhold (dette kommer jeg tilbake til i kapittel 4). Det er imidlertid tydelig at en medvirkende årsak er prosjektets generelle og vide målsettinger og mangelen på klare skiller mellom målsettinger og virkemidler.

For det andre har rammebetingelser og forutsetninger for prosjektet blitt kraftig endret underveis i prosjektperioden. Det er rimelig å anta at dersom målsettingene og virkemidlene hadde vært klarere og mer konkret formulert i utgangspunktet, ville de i større grad fungert som et redskap til å prioritere mellom de ulike målsettingen og tilhørende virkemidlene underveis i prosjektperioden.

Et viktig poeng er at det ikke nødvendigvis er "feil" å ha ambisiøse målsettinger og en åpen og undersøkende holdning. Det kan i mange sammenhenger være en styrke. I eksplisitt kunnskapsgenererende prosjekter som Brobyggerprosjektet, er det en forutsetning. Det sentrale er imidlertid at man i et prosjekt i størst mulig grad innretter målsettinger og verktøy slik at de "treffer" i forhold til den konteksten og de arenaene som skal "ta i mot" prosjektet". En viktig arena for Brobyggerprosjektet var Oslo fengsel. Innenfor en sikkerhetsfokuset type "total institusjon" (Goffman 1967) som et fengsel er, kan det antakelig være en fordel å formulere seg mer konkret og "håndterbart" for å nå frem. Dette vil jeg drøfte nærmere i kapittel 4.

2.1.3 Ulike målgrupper

Hovedmålgruppen for prosjektet var straffedømte ungdommer/menn mellom 15-30 år. Innfallsvinklene i det brede arbeidet man la opp til, var konsentrert om å innvirke på mestringsbetingelsene til denne gruppen.

Slik prosjektet var organisert, kan man i en viss forstand si at Brobyggerprosjektet hadde flere målgrupper. Målgruppe kan defineres ikke bare som den hovedgruppa av aktører prosjektet er tenkt å endre betingelser for, men også andre grupper et prosjekt er rettet inn mot. Det kan derfor være nyttig å skille mellom primær og sekundær(e) målgrupper.

Prosjektet skulle være forankret på PMV, samtidig som det var lagt opp til at hoveddelen av arbeidet inne i fengselet overfor de innsatte skulle utføres av helsetjenesten. Det vil si at helsetjenesten var tenkt som et brohode inne i fengselet.

Når det gjelder hvilken rolle de fengselsansatte var tiltenkt, er denne noe uklart formulert i prosjektbeskrivelsen. På den ene siden kan det forstås som at de fengselsansatte skal ha en aktiv rolle i prosjektet:

Helsetjenesten i OF og fengselstjenestemenn har ansvar for å foreta de nødvendige registreringer, formidle kontakt mellom den innsatte og prosjektet, gjennomføre samtaler med de innsatte, melde fra til prosjektleder om ulike problemer i forhold til prosjektet, etc.
(P.beskrivelse:13)

Samtidig legges det vekt på at det er helsetjenesten som allerede har erfaringer med gjennomføring av LOS-samtaler og som vil stå for en stor del av dette arbeidet. Som vi så over, var representanter herfra

sentrale medlemmer av og pådrivere i utarbeidingen av prosjektbeskrivelsen. Slik jeg forstår det, holder man i prosjektbeskrivelsen det forholdsvis åpent hvordan relasjonen til fengselet skal konkretiseres, og hva innholdet i denne relasjonen skal være (jeg kommer tilbake til dette temaet i kapittel 3 og 4).¹⁰

En annen, og til dels overlappende målgruppe for prosjektet, var deltakere på kursrekka prosjektet arrangerte. Her deltok ansatte i fengselet og i helsetjenesten, samt en rekke av det prosjektet omtaler som "samarbeidspartnere".¹¹

En tredje målgruppe var ulike former for nettverk rundt domfelte. Denne målgruppen kan man si at igjen bestod av flere grupper. Påførende er en gruppe. Andre grupper av aktører er ulike former for nettverk eller potensielt nettverk rundt de domfelte.

Slik prosjektopplegget fremtrer, har helsetjenesten i fengselet en kombinert rolle av å være målgruppe for kurs og metodeopplæring og samtidig "implementeringsagent" for prosjektet i fengselet. De fengselsansatte er først og fremst målgruppe for kompetanseoppbygging. Det åpnes samtidig opp for at denne gruppen har en mer aktiv samarbeidsrolle overfor prosjektet.

2.2 Oppsummering

Brobyggerprosjektet la opp til å arbeide i forhold til mange ulike aktører, på mange arenaer og med flere ulike tilnæringsmåter.

Både målsettinger, virkemidler og målgrupper overlapper hverandre til en viss grad. Man kan si at prosjektets hovedidé var å være "Brobygger" i et rehabiliteringsarbeid overfor de domfelte, ved å knytte sammen og forbinde arbeid inne i fengselet med arbeid på PMV, foreta brobygging mellom domfelte og nettverk, mellom domfelte og ulike instanser, og i ulike instanser i mellom. Dette hadde

¹⁰ Fra prosjektbeskrivelsen for Brobyggerprosjektet: "Hvem som konkret skal delta i samarbeidet vil en ta endelig stiling til i samarbeid med fengselets ledelse ved prosjektets oppstart" (:11)

¹¹ Prosjektets samarbeidspartnere totalt har vært: Oslo fengsel med helsetjeneste og psykiatrisk team, Oslo friomsorgskontor, Konfliktrådet for Oslo og Akershus, Det offentlige støtteapparatet som flyktningekontor, sosialkontor, barnevern, osv, Islamsk råd og enkelte moskéer, Borggata-prosjektet, Politiet, LES (Livet etter soning), Prosjekt: Kartlegging og ressursutvikling hos somaliske ungdommer, Prosjekt bostedsløse (Brobyggerprosjektet sluttrapport 2005:11)

karakter av et ambisiøst nybrottsarbeid. Prosjektet har gått inn i kompliserte og vanskelige felt hvor man visste det var store mangler (spesielt i oppfølgingsarbeid overfor løslatte).

En svakhet i dette entreprenørarbeidet var at man tok mål av seg til å bygge et stort antall broer, samtidig som det skulle vise seg at fundamentet for brohodet i helsetjenesten i stor grad smuldret vekk. Spenningen mellom vide og kunnskapsgenererende målsettinger på den ene siden og utformingen av konkrete virkemidler på den andre, skulle vise seg å inneholde både styrker og svakheter.¹²

2.2.1 Brobyggerprosjektets egenart

Det ligger utenfor rapportens rammer å systematisk plassere og karakterisere Brobyggerprosjektet i forhold til andre prosjekter eller program som drives i Oslo fengsel. Det er likevel viktig å fremheve at prosjektet la opp til å drive et nyskapende arbeid. Jeg vil fremheve fire viktige trekk:

For det første var prosjektet innrettet mot å binde sammen et direkte klientrettet arbeid inne i fengselet, med oppfølging og tilrettelegging for tilværelsen utenfor fengselet, etter endt soning. Man la opp til en sammenbinding av instanser og aktører for å skape broer mellom soning og løslatelse. Innen kriminalomsorgen er det en klar erkjennelse av at løslatelsesarbeidet generelt er til dels svært svakt, og at det faglige arbeidet lider av å være splittet opp mellom ulike instanser og ansvarsområder. TOG-prosjektet (som Højdahl redegjør nærmere for i del III) er et annet nyskapende prosjekt i Oslo fengsel som har hatt fokus på løslatelses og -gjengangerproblematikk. Her har imidlertid utvalgsriterier for deltakeren og den institusjonelle forankringen vært en annen.¹³

¹² Denne spenningen gjør det til en viss grad vanskelig for evaluator å identifisere forholdet mellom på den ene siden: Hva man ønsket å gjøre og hvilke grupper av aktører rundt de domfelte som prosjektet ønsket å henvende seg til eller samarbeide med, og på den andre siden: Hva prosjektet har gjort. I forrige kapittel diskuterte jeg forholdet mellom resultat- og prosessevaluering, og at en prosessevaluering også ofte vil inneholde vurdering av måloppnåelse. Når det gjelder denne evalueringen, må perspektivet i rapporten nødvendigvis også være rettet mot utgangspunktet for prosjektet, og hvor hensiktsmessig dette er formulert som en plattform for prosjektgjennomføringen.

¹³ TOG (Tiltak overfor gjengangere) ble iverksatt f.o.m. juni 2000. Hovedmålsettingen har vært - i løpet av straffegjennomføringen - å bidra til en reduksjon i kriminalitet hos en gruppe lovbrøtere som begår mange og

For det andre er det første gang – så vidt jeg vet – at målgruppen blant de straffedømte i stor grad er definert ut i fra kriterier om etnisk/nasjonal bakgrunn. Kriterier som alder og soningserfaring er derimot mer etablerte former for utvelgelseskriterier (i TOG-prosjektet har målgruppen vært såkalte gjengangere, etnisk/nasjonal bakgrunn har ikke vært et utvalgs-kriterium).

For det tredje ble prosjektet initiert og drevet av en instans utenfor kriminalomsorgen selv. PMV hadde etablert tett kontakt med helsetjenesten i Oslo fengsel, men som vi skal komme tilbake til (i kapittel 3), er denne ikke en del av kriminalomsorgen. Prosjektet etablerte en formalisert kontakt med Oslo fengsel. Så langt jeg har informasjon, er det første gang at en organisasjon utenfor kriminalomsorgen står ansvarlig for et prosjekt som i stor grad gjennomføres på fengselets arena (jeg regner i denne sammenheng ikke tiltak som for eksempel Røde Kors visitortjeneste). Til sammenlikning er TOG et prosjekt initiert og drevet av kriminalomsorgen selv (med en ansatt fra Oslo fengsel og en ansatt fra Kriminalomsorg i frihet)¹⁴.

Sist, men ikke minst, var prosjektet formet slik at fagpersoner og representanter for etniske minoritetsmiljø skulle arbeide i samme prosjekt for å forstå og finne strategier for arbeidet rundt de straffedømte. Det innebar at man ikke definerte den ene parten som ”hjelpetredende” og den andre som ”hjelper”, men at minoritet og majoritet sammen skulle arbeide med problemene. Et viktig særtrekk var sammensettingen av prosjektteamet med hensyn på kompetanse: Man kombinerte fagutdanning hos prosjektledelsen med erfaringsbasert kompetanse hos prosjektmedarbeiderne (se 3.2.1).

hyppige lovbrudd. Faglige målsettinger har dreid seg om å prøve ut tiltak og utvikle fag- og arbeidsmetoder overfor denne gruppen. Organisatorisk målsetting har vært å prøve ut nye samarbeidsformer mellom fengselsvesenet og friomsorgen (Oslo fengsels hjemmesider, Nesvik 2005). Tiltaket er evaluert av KRUS (Hammerlin og Nesvik 2004/2005, Nesvik 2005).

¹⁴ Det eneste andre prosjektet jeg kjenner til som kommer utenifra og jobber inne i fengselsanstalter, er ”Musikk i fengsel og frihet” (dette prosjektet er nå etablert i en rekke anstalter rundt i landet). Den delen av musikkprosjektet som er i Oslo fengsel, er imidlertid definert som en del av skoletilbudet, og dermed innlemmet i en av de etablerte og institusjonaliserte offentlige ”utenifratjenestene” i fengselet. Der prosjektet oppstod, på Bredtveit fengsel-forvaring og sikringsanstalt, var det lenge definert som en del av fritidstilbudet, i hovedsak drevet av Norsk Musikkråd (fra og med 2004 er prosjektet innunder Musikkens studieforbund) (se Gotaas’ evalueringsrapport som blir trykket våren 2006).

3 Organisering og endringer

3.1 Innledning

I dette kapitlet stiller jeg disse hovedspørsmålene:

- *Hvordan har Brobyggerprosjektet vært organisert?*
- *Hva har karakterisert gjennomføringen i Oslo fengsel?*

Til grunn for analysen ligger intervjuer og samtaler med prosjektleder, prosjektansvarlig, prosjektmedarbeidere, ansatte i helsetjenesten i fengselet og fengselsansatte. I tillegg kommer diverse skriftlig bakgrunnsmateriale, særlig prosjektbeskrivelsen til Brobyggerprosjektet og de tre årsrapportene prosjektet har produsert, samt sluttrapporteringen fra prosjektleder. Jeg har også brukt et notat skrevet av prosjektansvarlig og de ordinære årsrapportene fra PMV, samt hjemmesidene til Oslo fengsel og håndboka til motivasjonsavdelingen.

3.2 Organisering av Brobyggerprosjektet

I utgangspunktet var prosjektet planlagt slik: PMVs leder er prosjektansvarlig. Han og senteret ansetter en prosjektleder, og to prosjektmedarbeidere. Dette utgjør prosjektteamet.

Oslo fengsel er prosjektets viktigste samarbeidspartner.¹⁵ Det viktigste forankringspunktet i fengslet skulle være helsetjenesten. Denne avdelingen er fysisk plassert i fengselet, men hører administrativt ikke til fengselet, men til bydelen. Avdelingen utgjør derfor en selvstendig og uavhengig enhet i forhold til fengselsstrukturen.¹⁶ Prosjektet hadde

¹⁵ Brobyggerprosjektet, prosjektbeskrivelse 2001:11.

¹⁶ Det norske fengselssystemet er organisert etter den såkalte *forvaltningsmodellen* (Stortingsmelding 27/04-05:10) eller *importmodellen*,

allerede gode kontakter i helsetjenesten, ettersom ansatte herfra hadde gjort mye av grunnarbeidet til prosjektbeskrivelsen og flere allerede benyttet LOS i sitt arbeid overfor de innsatte (jfr. 2.1.1 og 2.1.3).

I selve fengselssystemet var en viktig samarbeidspartner en bestemt avdeling i fengselet, C3, som er en såkalt motivasjonsavdeling. Dette innebærer blant annet mer åpne soningsforhold enn på andre avdelinger, og et særlig fokus på kontaktbetjentarbeidet.¹⁷ Man tenkte seg derfor at forholdene på denne avdelingen passet godt for å ta i bruk prosjektets løsningsorienterte samtaleteknikker.¹⁸

Tanken var at hovedarbeidet i fengselet – gjennomføringen av LOS-samtaler – i hovedsak skulle utføres av de ansatte i helsetjenesten. Samtidig åpnet man opp for at ansatte i fengselet også kunne ta i bruk denne eller andre metoder i sitt daglige arbeid. - Prosjektlederrollen innebar også å ha en koordinerende funksjon overfor andre instanser utenfor fengselet.

På PMV ville man opprette en arbeidsgruppe for å fremskaffe kunnskap om betingelser for nettverksbygging rundt de innsatte.

I tillegg så man for seg en rekke samarbeidspartnere og ressurspersoner som skulle trekkes inn ved behov. Konfliktrådet ble særlig fremhevet, ettersom de skulle bidra med kompetanse om Workshops og stormøter.

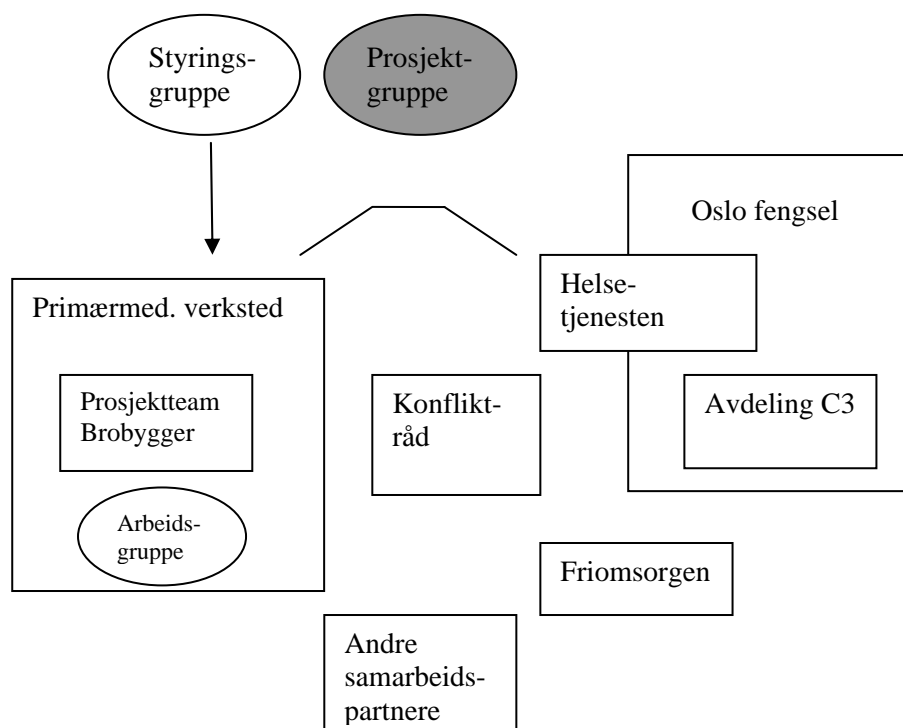
Man la opp til en styringsgruppe for prosjektet, og en prosjektgruppe.

som den ble kalt tidligere (et begrep lansert av Nils Christie, 1970). Organiseringen innebærer at alle tjenester som ikke er knyttet til administrasjon eller sikkerhetsfunksjoner, ivaretas av instanser utenfor fengselet. De største tjenestene har av praktiske grunner egne lokaler i fengselet med egne ansatte: Det gjelder helsetjeneste, undervisning, bibliotek og prest. Hensikten er å sikre de innsatte samme rettigheter og tjenestetilbud som befolkningen ellers. – Helsetjenesten i Oslo fengsel er organisert som en del av bydelsforvaltningen i bydel Gamle Oslo.

¹⁷ I kapittel 4 gir jeg en kort omtale av kontaktbetjentordningen.

¹⁸ Prosjektet passer godt inn i fengselets strategiske plan. I følge denne planen, ønsker en å utvikle tiltak for unge innsatte (fra Brobyggerprosjektet, prosjektbeskrivelsen)

Figur 3.1 Modell for organisering av Brobyggerprosjektet

De største endringene når det gjelder antallet aktørgrupper gjennom prosjektperioden, er at prosjektgruppa ikke ble opprettet, og at antallet arbeidsgrupper økte fra planlagte én til gjennomførte 6 grupper.¹⁹ De viktigste forandringene i forhold til forutsetningene dreier seg imidlertid om *endringer i de ulike aktørenes rolle og betydning i prosjektet*. Det innebærer også *endring av relasjoner mellom de ulike delene i modellen*.

3.2.1 Organisering og bemanning på PMV

Fra Brobyggerprosjektet ble startet opp høsten 2002, har prosjektet vært samlokalisert med PMV i senterets lokaler på Tøyen, noen hundre meter fra Oslo fengsel.

¹⁹ I følge prosjektansvarlig, var det flere grunner til at prosjektgruppen ikke ble opprettet. Det fant sted store endringer og utskiftninger av personer i de innvandrersorganisasjonene som hadde vært med i arbeidsgruppa. Det gikk også lang tid fra søknad ble sendt og til PMV fikk innvilget midler (se 3.4).

Tidligere leder av PMV og initiativtaker til prosjektet har vært *prosjektansvarlig*. Han fungerte også i deltidsstilling som leder for prosjektet i oppstartsfasen frem til *prosjektleder* ble ansatt i slutten av april 2003.²⁰ Deretter var hans arbeidsinnsats i prosjektet en del av lederfunksjonen ved senteret. Vedkommende er mann, med norsk bakgrunn, med utdanning og arbeidserfaring som lege.

Prosjektlederstillingen ble lyst ut eksternt, og man fikk inn over 30 søknader. Vedkommende som ble ansatt var kvinne, med norsk bakgrunn og utdanning - og yrkeserfaring som klinisk pedagog/familieterapeut. I opptartsperioden ansatte man to *prosjektmedarbeidere*, hver i 50% stilling. Disse to var rekruttert internt fra PMV, og hadde i flere år arbeidet ved senteret som ”naturlige hjelpere”/konsulenter. Begge var kvinner. Den ene med bakgrunn fra Somalia, den andre fra Pakistan. Særlig den somaliske medarbeideren har bred erfaring med ulike former for konfliktløsningsarbeid, både fra hjemlandet og fra Norge.

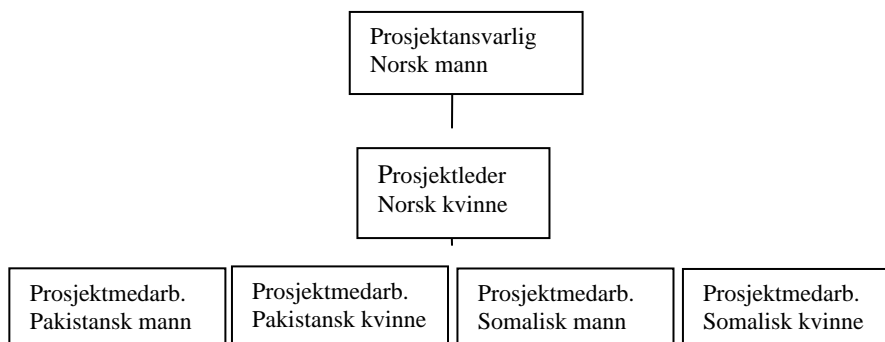
”Naturlige hjelpere” er et begrep PMV bruker om egne ansatte som ikke har en fagutdanning, men som arbeider ved senteret på bakgrunn av erfaringsbasert kunnskap og personlig egnethet:

Naturlige hjelpere er lekfolk, i våre tilfelle kvinner med erfaring fra en migrasjonsprosess, som har vist interesse for og evne til å samarbeide med fagfolk om ulike helsefremmende tiltak (Arild Aambø, upublisert notat: Litt om naturlige hjelpere.)

Når det gjelder antall stillinger og antall ansatte ved senteret, har disse endret seg i løpet av prosjektperioden. I 2003 hadde senteret til sammen 11,3 stillinger fordelt på 15 personer. 7 av disse arbeidet i prosjekter. 2. halvår 2004 hadde senteret 8,8 stillinger fordelt på 10 personer, hvorav 4 i prosjekter (blant annet Brobyggerprosjektet) (årsrapporter for PMV 2003 og 2004).

²⁰ I 30% stilling.

Figur 3.2 Organisering av Brobyggerprosjektet internt på PMV

3.2.2 Endringer i prosjektbemanningen

Før prosjektleder rakk å tiltre, ble imidlertid en av prosjektmedarbeiderne sykmeldt og gikk senere ut i fødselspermisjon. Man klarte å skaffe en erstatning, en mann med pakistansk bakgrunn. Vedkommende ble rekruttert eksternt PMV, via andre pakistanske medarbeidere på senteret. Han tiltrådte i august 2003. Vedkommende hadde bred erfaring fra ulike former for sosialt arbeid i Norge, særlig knyttet til barn og unge.

Senere samme høst ble det imidlertid klart at den somaliske prosjektmedarbeideren var overbelastet med andre oppgaver og klientarbeid på senteret. Man bestemte at hun skulle fortsette i prosjektet i en mer perifer rolle, og at en annen av de naturlige hjelperne med somalisk bakgrunn skulle ta over deler av hennes stilling.

Det innebar at prosjektet i en lengre periode hadde en pakistansk medarbeider i 50% stilling og to somaliske som delte en 50% stilling. Denne situasjonen ble noe endret høsten 2004, da prosjektet omdisponerte midler internt, og i tillegg til de tre medarbeiderne, kunne lønne den pakistanske medarbeideren som kom tilbake fra permisjon, i en 20% stilling.

Et premiss i prosjektutformingen siden oppstart, var at selve prosjektarbeidet skulle avsluttes ved årsskiftet 2004/2005. Det innebar at prosjektleder i hovedsak brukte det siste halvåret frem til sommeren 2005 på å skrive sluttrapport fra prosjektet. I tillegg gikk en del tid med til å avslutte klientarbeidet. Prosjektmedarbeiderne sluttet i sine stillinger ved utløp av 2004.

Dette betyr at prosjektet har hatt en kjerneperiode på om lag 1-1,5 år (august 2003 til utløp av 2004) hvor prosjektet har vært fullt bemannet. Innenfor denne perioden har det variert hvor tilgjengelige enkelte av prosjektmedarbeiderne har vært for prosjektet.

I tillegg til omrokkeringene blant prosjektmedarbeiderne, har rollen for prosjektansvarlig også endret seg kraftig i løpet av prosjektets levetid. Han gikk over i halv stilling som leder av senteret i første halvdel av 2003. Fra og med 2005 tok han full permisjon fra PMV. Lederen fortsatte imidlertid som prosjektansvarlig ut prosjektperioden. Ettersom han fysisk ikke lenger var på PMV, ble han naturlig nok langt mindre tilgjengelig for prosjektleder og- medarbeidere enn i prosjektets tidlige fase.

Prosjektansvarliges var initiativtaker og ”grunnlegger” av prosjektet. Deler av kursrekka ble planlagt mens han fungerte som leder av prosjektet, før prosjektleder ble ansatt. Han har senere hatt en sporadisk støttefunksjon for prosjektleder og medarbeidere. I tillegg har han vært ansvarlig for kontakten med styringsgruppa og med de instanser som har finansiert prosjektet.

3.2.3 Endringer i vertsorganisasjonen

I tillegg til de personalmessige endringene i prosjektet, har det funnet sted endringer både i PMVs rammebetingelser og i senteret som vertsorganisasjon for Brobyggerprosjektet. Senteret mottok gjennom flere år støtte til grunddriften fra Oslo kommune og fire ulike departementer.²¹ I 2003 trakk Sosialdepartementet sin støtte. I 2004 bidro de igjen med finansiering til senteret, men nå trakk Oslo kommune seg ut. Begrunnelsen var at PMV var definert som et nasjonalt kompetansesenter, og derfor en type virksomhet kommunen ikke så det som sin oppgave å støtte. Ettersom støtten fra kommunen falt fra, trakk også de gjenværende departementer sin del av spleiselaget. Det betyr at Senteret i Brobyggerprosjektets periode gradvis mistet basisstøtte, inntil alle offentlige tilskudd var fjernet fra og med 2005.

Denne utviklingen har ikke hatt direkte økonomisk betydning for Brobyggerprosjektet, som var finansiert direkte fra departement og direktorat. Det har likevel hatt stor betydning at den generelle økonomiske situasjonen ved PMV forverret seg kraftig i løpet av prosjektperioden. For det første har senteret måttet skjære hardt ned på

²¹ Sosialdepartementet, Helsedepartementet, Kommunaldepartementet, Barne- og familiedepartementet.

administrasjon og alle kontorfunksjoner som har hatt en støttefunksjon for prosjektet. For det andre har nedskjæringene ført til allmenn uro blant medarbeiderne på Senteret. Flere har måttet slutte, senterets aktiviteter er skåret ned til et minimumsnivå, og arbeidet dreid mot å skaffe enkeltprosjekter med spesifikk finansiering. Dette betyr at PMVs funksjon som allmenn hjelpeinstans har falt bort, noe som førte til stor frustrasjon blant medarbeiderne, i og med at pågangen fra de nasjonale miljøene og hjelpebehovet ikke har avtatt. For det tredje har forvitringen av senteret som vertsorganisasjon ført til at ingen personer har kunnet ta tak i og forvalte hvordan Brobyggerprosjektet eller kunnskapen herfra kunne videreføres, eventuelt i ny form eller innenfor andre rammer.

Dette siste punktet er alvorlig for Brobyggerprosjektet. Det innebærer at de institusjonelle rammene for å forvalte den lærdommen man har trukket i prosjektet, i stor grad har blitt borte på veien. Man har heller ikke vært i en posisjon hvor senteret har kunnet arbeide aktivt for å plassere videreføringen av prosjektet innenfor alternative institusjonelle rammer.

3.2.4 Konsekvens: Forskyvning av strategi

Prosjektansvarlig skriver i første årsrapport for prosjektet, som en konklusjon på hvor prosjektet står:

Brobyggerprosjektet er i dag godt etablert og forankret i faste strukturer i fengselets tjenestetilbud. Kunnskap om prosjektet er spredt både i det pakistanske og somaliske miljøet, og vi har begynt å få henvendelser fra folk som ønsker hjelp gjennom prosjektet. Det er etablert et nettverk av samarbeidende prosjekter og institusjoner, og en er godt i gang med kompetansehevende tiltak (:7).

Året etter har beskrivelsen av prosjektets situasjon endret seg betydelig. Prosjektleder er tilsatt og har rukket å trekke erfaringer både i klientarbeidet og med rammebetingelsene på PMV. Hun viser til problemene omkring stabilitet i prosjektmedarbeidernes rolle i prosjektet, og trekker den konklusjon at prosjektet både må senke ambisjonene, og endre tilnæringsmåten i nettverksarbeidet:

Denne prosessen (med bemanningssituasjonen, min anm.) har imidlertid medført at vi har måttet tenke om igjen på de naturlige hjelperens tilnærming til arbeidet i dette prosjektet. Før tenkte vi at de skulle jobbe med de innsattes familier og deres forhold til nettverket rundt,

både direkte og gjennom tema-/arbeidsgrupper. Nå tenker vi mer at vi må utnytte deres nåværende arbeidsform, hvor rehabilitering av innsatte blir et tema i deres arbeidsgruppevirksomhet, foruten generelt informasjonsarbeid og tillitskapende arbeid i ulike sammenhenger, og at dette i alt vesentlig må gjelde som bidrag som prosjektmedarbeidere. Jobben de allerede gjør er nødvendig for at de nasjonale miljøene ikke skal lukke seg til og isolere seg. Imidlertid er det en jobb som har få muligheter til skjerming og avgrensing for de som er naturlige hjelpere. De oppsøkes for eksempel hjemme på kveld og natt av familier med akutte behov og dramatiske livshendelser. Det er et energi- og tidskrevende arbeid, som i sin tur kommer i konflikt med prosjektets behov for mer rutinemessig oppfølgende arbeid og arbeid mot de innsattes familier som trekker seg unna og ønsker anonymitet. – Vi tror nå at dette dilemmaet må løses ved at prosjektmedarbeidernes direkte tilnærming tones ned både overfor de innsattes familier og overfor det praktiske arbeidet i prosjektet. Prosjektleder må da i større grad holde tak i disse oppgavene selv (fra årsrapport 2003-2004:4).

Prosjektleders rolle ble dermed også langt mer sentral enn forutsatt. Hun tok over store deler av arbeidet som var tiltenkt de naturlige hjelperne. Senere endret dette seg noe, da den mannlige pakistanske medarbeideren ble rekruttert inn. Han hadde ikke tidligere arbeidet som naturlig hjelper ved senteret, og var ikke belastet med hjelperollen som de andre medarbeiderne fremdeles stod i mens de jobbet i prosjektet.

3.3 Forankring og litt om gjennomføring i Oslo fengsel

Et premiss i prosjektutformingen var at en del av arbeidet

(...) vil bygge videre på det arbeidet som helseavdelingen og fengselsbetjentene i dag utfører (...)
(prosjektbeskrivelse Brobyggerprosjektet, sammendrag).

²²

²² I prosjektbeskrivelsen brukes betegnelsen "helseavdelingen".

Underveis i gjennomføringen av Brobyggerprosjektet har prosjektet imidlertid i liten grad kunnet bygge videre på arbeidet i helsetjenesten. I dette avsnittet vil jeg trekke frem det jeg mener er de viktigste årsakene til dette. Deretter vil jeg se på enkelte trekk ved prosjektets forhold til motivasjonsavdelingen i fengselet, og hvordan prosjektet har blitt mottatt der.

3.3.1 Helsetjenesten i Oslo fengsel

Helsetjenesten var i utgangspunktet den viktigste aktøren i prosjektet utenom PMV.²³ Daværende leder for tjenesten satt i gruppa som utformet prosjektbeskrivelse, sammen med to av de ansatte. Disse var skolert i LOS, både gjennom kurs holdt av PMVs leder, og gjennom profesjonsstudier i sykepleien (se 2.1.1 og 2.1.3). Senere har leder av helsetjenesten sittet i styringsgruppa for prosjektet.²⁴

Kort etter at prosjektleder var ansatt og prosjektet var i gang, viste det seg imidlertid at kontakten med helsetjenesten ble langt svakere enn forutsatt. Samarbeidet med avdelingen fungerte etter hvert i den forstand at avdelingen henviste klienter til prosjektet. Men det var lite samarbeid rundt domfelte, og prosjektleder hadde ikke inntrykk av at helsetjenesten selv arbeidet aktiv med LOS overfor prosjekt-deltakerne, slik det var tenkt. Flere av de ansatte deltok imidlertid på kursrekka i prosjektet (se kapittel 4), om enn i varierende grad. Prosjektleder tok derfor initiativ til møte med avdelingen våren 2004. I følge prosjektleder ble det ikke uttrykt misnøye med prosjektet som sådan, men helsetjenesten opplevde til dels prosjektet som en merbelastning. Situasjonen bedret seg ikke vesentlig i etterkant av møtet.

Så langt jeg har informasjon, ser de viktigste forklaringene ut til å henge sammen med forhold i helsetjenesten selv: For det første sluttet lederen av helsetjenesten, og avdelingen opplevde deretter flere lederskift i løpet av Brobyggerprosjektets virketid. Intervjupersoner i avdelingen forteller at prosjektet etter dette ikke har hatt en tydelig forankring i ledelsen. Den har ikke motarbeidet prosjektet, men heller ikke hatt et "eierforhold" til det. De ansatte som arbeidet med LOS, har på sin side vært i en posisjon hvor de i liten grad har kunnet

²³ Helsetjenesten i fengselet har 23 ansatte. Tjenesten betjener hele Oslo fengsel, som er landets største, med 352 soningsplasser (se nedenfor).

²⁴ På grunn av lederskifter, var dette en annen person enn den lederen som var med å utforme prosjektbeskrivelsen

implementere prosjektet internt.²⁵ Så langt jeg kan bedømme, ser dette ut til å henge sammen med blant annet arbeidets organisering. I hvert fall én av nøkkelpersonene i prosjektet fikk endret arbeidsoppgavene sine underveis i prosjektperioden, i tillegg til at hun jobbet deltid. Helsetjenesten har også spesialisert arbeidsoppgavene de siste årene, noe som gjør at ulike medarbeidere vil ha ulik grad av nytte av LOS, avhengig av hvilke funksjoner de selv skal dekke. Ikke minst er det avgjørende at de ansatte i helsetjenesten arbeider under et sterkt tidspress, med knappe ressurser og svært tunge problemer hos fangene.

3.3.2 Motivasjonsavdelingen C3 i Oslo fengsel

I Oslo fengsel har Brobyggerprosjektet hatt en forankring i øverste ledelse gjennom hele prosjektperioden. Direktøren har sittet i styringsgruppa for prosjektet.

Så langt jeg har informasjon, var det fengselsledelsen som valgte motivasjonsavdelingen C3 som samarbeidspartner for Brobyggerprosjektet.²⁶ Avdelingen legger vekt på soning i rusfritt miljø, endrings- og reintegreringsarbeid og forberedelse til løslatelse overfor en forholdsvis ung målgruppe i alderen 15-30 år. Et redskap i dette arbeidet er et spesielt fokus på kontaktbetjentarbeidet. Som i resten av fengselet er andelen innsatte med ikke-norsk bakgrunn høy, de ansatte anslår andelen til 40-50 prosent. Denne motivasjonsavdelingen skulle derfor passe godt som samarbeidspartner for Brobyggerprosjektet.²⁷

²⁵ Et unntak er da to av de ansatte presenterte Brobyggerprosjektet på et felles seminar mellom ansatte i helseavdelingen i Oslo fengsel og Bergen fengsel. De ansatte har imidlertid ikke hatt avsatt tid til å følge opp dette innlegget.

²⁶ Oslo fengsel er landets største, med 352 innsatte og 326 ansatte (fengselets hjemmesider, høsten 2003). Fengselet består av to hoveddeler, avdeling A og avdeling B (I tillegg kommer avdeling C, kalt Stifinner'n, aktivitetsenheten og administrasjon). Avdeling B er mottaks- og varetektsavdeling. Avdeling A har offisielt betegnelsen "Boenheten", men kalles bare "A" eller "Bayern", etter bryggeriet som tidligere lå i lokalene. Her soner de som sitter på dom. Fengselet har forholdsvis stort gjennomtrekk av innsatte, ettersom hoveddelen av fangene enten sitter i varetekt eller er såkalte "gjengangerkriminelle" med forholdsvis korte dommer.

²⁷ Motivasjonsavdelingen ble startet i 1998 og hadde i prosjektperioden for Brobyggerprosjektet 11 fast ansatte og 15 soningsplasser. De innsatte må søke seg spesielt til avdelingen, deretter intervjues de, og ved inntak underskriver fangene en kontrakt med avdelingen hvor de blant annet forplikter seg til å avgi jevnlig urinprøver (avdelingen kalles derfor "kontraksavdelingen" internt i fengselet). Avdelingen (...) ble etablert på

Som vist tidligere, definerer prosjektbeskrivelsen relasjonen til fengselet som en av prosjektets viktigste samarbeidspartnere, samtidig som relasjonen til fengselet holdes svært åpen. Så langt jeg har informasjon, var intensjonen fra prosjektledelsen først og fremst at prosjektet skulle rekruttere deltakere blant de innsatte på motivasjonsavdelingen. I tillegg skulle de ansatte få mulighet for å være med på kurs. Dette ble definert som *et tilbud* de kunne benytte seg av og hvor de kunne velge metoder og metodeelementer til bruk i blant annet kontaktbetjentarbeidet. Så langt jeg kan bedømme, så man også for seg at det kunne bli kontakt mellom prosjektet og de ansatte omkring praktiske aspekter i forhold til løslatelse.

Tidlig i prosjektperioden ble det imidlertid klart at flytting av innsatte til andre avdelinger og til andre fengsler i stor grad endret forutsetningene for prosjektet (se del III). Ettersom prosjektet valgte å følge etter deltakere gjennom kriminalomsorgssystemet, til dels uavhengig av hvor de sonet, betydde det at mange av deltakerne ikke satt på motivasjonsavdelingen. Dette endret betingelsene for prosjektets kontakt med avdelingen, som derfor ble mindre og til dels annerledes enn forutsatt.

Avdelingen har likevel vært en viktig arena for prosjektet inne i fengselet. Det gjelder i forhold til at avdelingen har rekruttert og meldt inn deltakere i prosjektet. Det gjelder også i forhold til at de ansatte har utgjort en forholdsvis stor andel av kursdeltakerne. I tillegg har prosjektleder og prosjektmedarbeidere ofte vært inne på avdelingen for å hente innsatte til samtaler, og hatt direkte kontakt med betjentene. Noen av betjentene har etter hvert uttrykt ønske om å få være med på prosjektleders LOS-samtaler og dermed fått et innblikk i praktisering av metoden. I tillegg har det vært kontakt mellom prosjektleder og fengselsansatte omkring praktiske forhold ved soning og løslatelse. Det gjelder blant annet spørsmål omkring fremstillinger og permisjon.

Ut i fra intervjumaterialet, er det stor variasjon i hvordan de ansatte har opplevd Brobyggerprosjektet, og i hvilken grad de har vært motivert for å ”ta i mot” prosjektet. Dette temaet skal jeg komme tilbake til i neste kapittel.

bakgrunn av en stadig yngre fangebefolkning med sammensatt problematikk i norske fengsler. Man ønsket å jobbe systematisk med denne gruppen med hensikt å starte rehabiliteringen og motivasjonsarbeidet inne i fengselet, samtidig som det ble etablert samarbeid med eksterne instanser.” (Håndbok for Motivasjonsavdelingen C-3, Oslo fengsel, 2004:5).

3.4 Styringsgruppe – sterk forankring i kriminalomsorgen

Prosjektet har siden opptart hatt en styringsgruppe bestående av 8 personer:

- Prosjektansvarlig (med funksjon som koordinator for styringsgruppa)
- Prosjektleder (f.o.m. april 2003, da denne tiltrådte)
- Kriminalomsorgen Region øst, ved assisterende regiondirektør
- Justisdepartementet v/rådgiver
- Oslo fengsel v/direktør
- Helsetjenesten i Oslo fengsel (v/ avdelingsleder, men omrokkinger underveis i prosjektperioden)
- Oslo friomsorgskontor v/ nestleder
- Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) v/seniorrådgiver.²⁸

Styringsgruppa har i løpet av prosjektperioden hatt 6 møter i tillegg til et dags seminar sammen med PMVs prosjektmedarbeidere og andre ansatte høsten 2003 for å diskutere ”suksesskriterier” i prosjektet.

Styringsgruppa representerer alle de sentrale aktørene innen kriminalomsorgen i Region øst, som Oslo fengsel tilhører.²⁹ Den ene av instansene som finansierer prosjektet er representert (Justisdepartementet). Sosial- og helsedirektoratet, den andre finansieringskilden, takket imidlertid nei til å sitte i gruppa. Flere av instansene som var representert i styringsgruppa, er - eller var tenkt som - sentrale samarbeidspartnere for prosjektet (Oslo fengsel, helsetjenesten, Oslo Friomsorgskontor). Det betyr at prosjektet har klart å få med tung kompetanse innen kriminalomsorgsfeltet. Dette har utvilsomt vært en avgjørende faktor for ”å sette rehabiliteringen av straffedømte på dagsorden”, som er prosjektets hovedmålsetting.

²⁸ KRUS gikk ut som medlem av styringsgruppa i september 2004 da representanten herfra gikk inn i rollen som evaluator (se redegjørelse for KRUS’ rolle i del I og del III).

²⁹ Fra og med 2001 er kriminalomsorgen organisert i tre nivå: Et sentralt nivå, bestående av Justisdepartementet og kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Et regionalt nivå, bestående av 6 regioner, hvorav Region øst omfatter Oslo og Østfold. Et lokalt nivå, som omfatter fengselsanstaltene, friomsorgskontorene og hybelhusene innenfor regionen.

Eksempler på oppmerksomhet rundt prosjektet: Oslo fengsel presenterer Brobyggerprosjektet på sine hjemmesider som ett av flere prosjekter i fengselet, på linje med TOG og ulike programtiltak. Justis- og politidepartementet nevner Brobyggerprosjektet som et av tiltakene i handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet (2005-2008). KRUS inviterte prosjektledelsen til å presentere Brobyggerprosjektet på to kurs i "flerkulturell forståelse" i 2002 og 2003, og på sine fagdager i 2004.

Når det gjelder styringsgruppas sammensetning, mener jeg at det kan ha vært en svakhet at det ikke har vært representanter fra minoritetsorganisasjoner eller -miljø i gruppa. PMV har alene hatt rollen som ivaretaker og forvalter av minoritetsperspektivet. For det første blir de andre instansene avhengige av deres syn på hva som er viktig i en minoritetskontekst, og hvordan man skal nærme seg problemområder. For det andre, ville minoritetsrepresentanter utenfor PMV bidratt til at senteret ble mindre sårbare for en generell kritikk om at PMV representerer bestemte deler av de pakistanske og somaliske miljøene.

I prosjektbeskrivelsen var det lagt opp til en egen *prosjektgruppe* i tillegg til styringsgruppa. Her tenkte man seg representert: En medarbeider fra Oslo fengsel, en medarbeider fra helsetjenesten, samt fra ulike organisasjoner: Minhaj velferdssamfunn, Norsk Somalisk råd og Pakistansk familieråd. I følge prosjektleder, var det flere grunner til at prosjektgruppa ikke ble etablert. Det dreide seg blant annet om at det gikk lang tid fra søknad ble sendt, til prosjektet fikk innvilget penger, og at flere av organisasjonene i mellomtiden hadde opplevd store utskiftninger i ledelsen (se 3.2). Dette peker mot en generell erfaring om at slike organisasjoner i stor grad er avhengig av ressurspersoner, noe som lett skaper sårbarhet i samarbeidsrelasjoner. - Jeg vil fremheve at det ville vært en styrke for prosjektet om de ansatte i fengselet og i helsetjenesten hadde blitt trukket med i prosjektets fremgangsmåte gjennom en slik referansegruppe. Det ville økt muligheten for medvirkning og et eierforhold til prosjektet blant de som jobber inne i fengselet.³⁰

Når det gjelder styringsgruppas rolle, vil jeg fremheve at de viktigste valgene prosjektet har gjort underveis når det gjelder utvalg og oppfølging av deltakere, har blitt diskutert og forankret i

³⁰ Minst én av organisasjonene som er nevnt som mulige deltakere i en prosjektgruppe, er organisasjoner med sterke bånd til PMV. Ansatte på senteret er eller har vært ledere for organisasjonen. Det er derfor noe usikkert i hvilken grad disse representantene ville brakt alternative perspektiv, som ikke allerede var representert i prosjektteamet, inn i gruppa.

styringsgruppa. Det gjelder spørsmålet om å følge etter de domfelte ved overflyttinger. Styringsgruppa ga sin støtte til prosjektledelsens ønske om ikke å begrense deltakere til de som fortsatte å sone i Oslo fengsel etter at de var rekruttert inn i prosjektet. Et annet sentralt tema gjaldt om prosjektet også skulle omfatte deltakere med utvisningsvedtak eller uavklart oppholdstillatelse etter løslatelse. Styringsgruppa ga sin støtte til at prosjektet ikke skulle ekskludere denne gruppa (disse temaene diskuteres nærmere hos Højdahl i del III, under hennes analyse av deltakergruppa i prosjektet).

Enkelte av representantene i styringsgruppa har i en viss grad fungert som ressurspersoner som prosjektledelsen har kunnet kontakte. Friomsorgen var for eksempel med på et møte med juristene i fengselet for å diskutere muligheten for å få i stand stormøter.

Det er en av begrensningene i rapporten at representantene i styringsgruppa ikke er intervjuet om hvordan de har oppfattet sin rolle. På bakgrunn av observasjon på møtene, stiller jeg likevel spørsmålet om ikke styringsgruppas oppgave og rollefordeling burde vært løftet fram og diskutert tydeligere. For det første, kunne man tenke seg at prosjektledelsen i større grad hadde brukt styringsgruppa til å skaffe seg kontekstkunnskap om fengselshverdagen og gjennomføringsbetingelser for et prosjekt som kommer utenifra kriminalomsorgen. Alternativt at styringsgruppa selv i større grad hadde opplyst om hvilke mulige terskler prosjektet kunne møte. For det andre, viste det seg etter hvert at Friomsorgen, som var representert i styringsgruppa, ikke hadde sett det som sin oppgave å rekruttere egne ansatte, utover TOG-medarbeiderne, til deltakelse på kursrekka i regi av prosjektet.³¹ – Disse eksemplene tyder på en noe uklar rolleforståelse mellom prosjektledelse og styringsgruppe. Samtidig er det viktig å presisere at styringsgruppa har støttet prosjektets undersøkende og åpne innfallsvinkel.

3.4.1 Oppsummering: Endringer i prosjektets rolle i fengselet

I dette kapitlet har vi sett at prosjektleders rolle endret seg kraftig da bemanningssituasjonen på PMV ble svekket. En annen viktig endring i prosjektets forutsetninger kom i og med at det viktigste brohodet i fengselet – helseavdelingen - ble langt svakere enn forutsatt.

³¹ Friomsorgens medarbeider i TOG-prosjektet i Oslo fengsel var med på kursrekka fra starten av. Flere av de ansatte kom med mot slutten av prosjektperioden. Disse hadde hørt om kursene gjennom andre deltakere.

Prosjektleder og delvis prosjektmedarbeiderne har derfor selv stått for arbeidet overfor de domfelte.

Prosjektleder har underveis sett dette som en svakhet ved prosjektgjennomføringen. Hun har imidlertid vurdert det som for tidkrevende – innenfor en kort prosjektperiode – å arbeide mer for å få helsetjenesten til å ta i bruk LOS-samtaler. Da dette ble klart underveis i prosjektperioden, var hennes og prosjektmedarbeiderens tid allerede bundet opp i direkte klientarbeid. Forpliktelsene overfor deltakerne anså hun som viktigere enn å rette hovedinnsatsen mot å forsøke å endre implementeringsbetingelsene i helsetjenesten.

Et viktig moment når det gjelder gjennomføringsprosessen på fengselsarenaen, har vært at mange av prosjektets deltakere ikke har sittet på motivasjonsavdelingen, men på andre avdelinger eller blitt flyttet til andre fengsler. Det betyr at prosjektets strategisk viktige valg om *å følge etter deltakerne* har betydd at prosjektleder og medarbeidere har forholdt seg til langt flere ”lokale” kontekster innenfor kriminalomsorgen enn man opprinnelig hadde tenkt. Dette førte også til at samarbeidet med motivasjonsavdelingen i én forstand ble mindre konsentrert enn forutsatt. Samtidig førte oppsmuldringen av helsetjenestens opprinnelige rolle i prosjektet til at motivasjonsavdelingen ble den mest sentrale arenaen inne i fengselet.

4 Erfaringer fra møtet mellom prosjekt og grupper av samarbeidspartnere

4.1 Innledning

Dette kapitlet består av to hoveddeler. I første del (4.2 - 4.3) tar jeg for meg gjennomføringen av kursrekka i Brobyggerprosjektet. I andre del (4.4) ser jeg på noen erfaringer i møtet mellom prosjektet og enkelte av de samarbeidspartnere prosjektet har forholdt seg til, først og fremst i Oslo fengsel. Hovedvekten er lagt på erfaringene hos samarbeidspartnerne.

Det er en vesentlig begrensning i analysen at jeg ikke har fulgt etter prosjektet til andre avdelinger enn C3 i Oslo fengsel og ikke til andre soningsanstalter, og heller ikke har fulgt etter dem til samarbeidspartnere utenfor kriminalomsorgen, slik som i sosialetaten, A- etat, Islamsk råd eller andre. Dette valget er tatt ut i fra at Oslo fengsel har vært prosjektets viktigste samarbeidspartner. I tillegg kommer en prioritering i evalueringen om at det er bedre å si noe substansielt om ett felt, fremfor å presentere fragmenter fra en rekke ulike områder, som jeg ikke har ressursmessige muligheter for å kontekstualisere.

Gjennomføringen av kursrekka og prosjektets relasjon til ulike samarbeidspartnere henger tematisk sammen. Gjennom kursrekka har samarbeidspartnere blant annet tilegnet seg kunnskap om prosjektet, kursene har i en viss forstand fungert som en presentasjon av Brobyggerprosjektet.

4.2 Kurs

Det har fra oppstart vært en viktig målsetting for Brobyggerprosjektet å gi metodekunnskap både til egne medarbeidere og til prosjektets "samarbeidspartnere". Det vil først og fremst si personer som arbeider med klientene i prosjektet; ansatte i helsetjenesten og ansatte i Oslo fengsel. I tillegg kommer representanter fra andre instanser; som politiet og friomsorgen, Ungdomskontoret i Oslo kommune, sosialkontor, flykningekontor og barnevernet. Metodekunnskapen har blitt formidlet gjennom en rekke kurs i løpet av prosjektperioden.

I dette kapitlet vil vi ta for oss hvordan kursene er lagt opp og gjennomført, og i hvilken grad representanter for deltakerne synes de og arbeidsplassen deres har hatt utbytte av deltakelsen. Dette er sentrale spørsmål i evalueringen, fordi det først og fremst er gjennom kursrekka at samarbeidspartnerne er blitt presentert for metodeverktøy som de kunne ta i bruk i eget arbeid. Kursrekka har representert den største utgiftsposten i prosjektet, nest etter lønnsutgifter.³² Ettersom prosjektet satset så sterkt på kursene, både faglig og økonomisk, er det viktig å se hvordan deltakerne oppfattet dem, og i hvilken grad man kan si at temaene traff målgruppene.³³

Hovedspørsmålet i dette avsnittet er derfor: *Hva slags erfaringer har representanter for ulike deltakergrupper fra kursene, og i hvilken grad mener de at har kunnet anvende kunnskapen i etterkant?* Vi begrenser oss til de deltakergruppene som er de mest sentrale i prosjektet: Ansatte i Oslo fengsel, ansatte i helsetjenesten og i friomsorgen

Til grunn for analysen ligger intervjuer med ansatte i helsetjenesten i fengselet, ansatte i fengselet, samt ansatte ved Oslo friomsorgskontor. Vi har også vært til stede på et personalmøte på motivasjonsavdelingen hvor avdelingens erfaringer med Brobyggerprosjektet stod på dagsorden.³⁴ I tillegg kommer samtaler med prosjektleder og

³² Utgifter til evalueringen er teknisk sett den største utgiften etter lønnsutgiftene, men er ikke en del av selve gjennomføringen av prosjektet.

³³ I denne sammenheng er det viktig å fremheve at det allerede, om lag ett og et halvt år før Brobyggerprosjektet kom i gang, var avholdt tre kurs inne i Oslo fengsel³³. Disse var en del av forarbeidet til Brobyggerprosjektet: Et introduksjonskurs om løsningsorienterte samtaler, et oppfølgingskurs til dette og et kurs i Workshops som metode. Målgruppen var ansatte i helseavdelingen, betjenter og andre ansatte i fengselet. Det betyr at man hadde gjort et forarbeid inne i fengselet før selve kursrekken i prosjektets regi ble satt i gang.

³⁴ Møtet og tema var berammet uavhengig av evalueringen.

prosjektansvarlig. Et viktig bakteppe for fremstillingen er evaluatørens deltakelse på kursene (KRUS forskeren har vært med på alle kursene, NIBR forskeren på to av dem).

Dette kapitlet er avgrenset til de organisatoriske sidene ved spredning av metodekunnskap i prosjektet. I del III vil Højdahl mer spesifikt ta for seg innholdet i metodene og hvordan de konkret har blitt anvendt – eller ikke anvendt – i gjennomføringen av prosjektet.

4.2.1 Kursopplegget

I følge prosjektbeskrivelsen, skulle kursene gi kunnskap i de sentrale metodene man la opp til at prosjektet skulle bruke:

- Løsningsorienterte samtaler
- Stormøter
- Workshops

Man la opp til å arrangere kursene i samarbeid med Konfliktrådene i Oslo/Prosjekt Gatemebling og fengselshelsetjenesten.³⁵

Totalt har det vært avholdt 7 kurs. Tre av dem over to dager, til sammen 10 kursdager:

³⁵ Under avsnittet ”metoder” i prosjektbeskrivelsen (2001:8).

Tabell 4.1 *Kurs i Brobyggerprosjektet*

DATO	HVEM	TEMA
2003 - mars (to dager)	Arild Aambø	Introduksjonskurs LOS ³⁶
2003 - september (to dager)	Insoo Kim Berg	Løsningsfokuserte samtaler
- november	Frode Kavli/Tom Barth	LØFT/Motivational interview
2004 - januar	Pål Nystuen/Rolf Sundet	LØFT/Narrativ metode
- april	Geir Dale (Konfliktrådet)	Konflikthåndtering og Stormøter. Del I
- juni	---- ” -----	--- ” ---- Del II
- desember (to dager)	Tom Andersen/Judith Wagner	Reflekterende samtaler

Kursdeltakerne ble budt en kursrekke med høyt faglig nivå. Foredragsholderne er svært anerkjente fagpersoner på sine felt. For eksempel er Insoo Kim Berg en internasjonal kapasitet og en av opphavspersonene til LØFT-metoden. Brobyggerprosjektet har greid å skaffe disse personene takket være prosjektansvarliges faglige tyngde og brede kontaktnett.

Dersom man tar utgangspunkt i prosjektbeskrivelsen, er temaene i kursrekka endret noe. For det første er det kommet med flere temaer, for det andre er det ikke skilt mellom stormøter og workshops. Da man satte i gang kursrekka, kom det ganske tidlig signaler fra særlig de fengselsansatte som nettopp gjaldt bredden i kursopplegget. De syntes det var forvirrende å bli presentert for mange ulike metoder. Prosjektledelsen endret derfor innretningen på kursene noe, slik at presentasjonen av de alternative tilnærmingene ble vinklet mot å belyse og vise likhetene med utgangspunktet: LØFT. I tillegg hadde prosjektleder et møte med motivasjonsavdelingen før siste kurs, hvor hun spurte hva betjentene ønsket å vite mer om.³⁷ Svaret var at avdelingen ønsket å få eksempler på hvordan man kunne jobbe

³⁶ Det første kurset ble holdt av prosjektleder for Brobyggerprosjektet og var utarbeidet i samarbeid med helsetjenesten i fengselet. Kurset var lagt opp som en introduksjon til det neste kurset med Insoo Kim Berg. Deltakere var ansatte i helsetjenesten, motivasjonsavdelingen C3 og ansatte ved PMV. Ved de neste kursene ble deltakergruppen utvidet til også å omfatte andre samarbeidspartnere, se 4.4.1.

³⁷ Prosjektleder hadde også møter med de ansatte ved to tidligere anledninger i prosjektperioden.

konkret inne i fengsler. Dette førte til at prosjektledelsen fikk inn Andersen/Wagner med kurs i reflekterende samtaler basert på erfaringer fra Kalmar-fengselet. Det kom altså fram en kritikk fra fengselsansatte underveis i prosjektperioden. Denne kritikken ble tatt til etterretning, ikke ved at man skar ned på antall tema, men ved at man vinklet dem mer mot hovedmetoden. I tillegg fikk man inn et tema som kunne være et svar på etterlysningen av mer direkte relevante metoder.

4.3 Noen oppfatninger og erfaringer hos kursdeltakere

4.3.1 Hvem var med

Til det første kurset prosjektet arrangerte i mars 2003, var det 25 deltakere. Blant disse var ansatte fra helseavdelingen i fengsel, ansatte fra motivasjonsavdelingen i fengselet, sosialkonsulenten i fengselet, medarbeidere i TOG, representanter fra Stovner politistasjon, Justisdept., KRUS, Ungdomsprosjektet, samt PMVs ansatte utenfor prosjektet. De største deltakergruppene kom fra Oslo fengsel, og PMV- ansatte utenom prosjektet.

4.3.2 Motivasjon og deltakelse

Blant fengselsbetjentene og for en stor del også i helsetjenesten var det de respektive ledelser som plukket ut hvilke ansatte som skulle være med på kurs.

Blant deltakerne har det tydeligvis vært svært ulik grad av *motivasjon* for å være med på kurs, og det er også stor variasjon blant deltakerne i hvilken grad de synes de har hatt *utbytte* av kursene.

I *helsetjenesten* ser det ut til at deltakere som ikke har hatt stor grad av motivasjon for kursene, har falt fra underveis. De ansatte som har deltatt hyppig, forteller derimot at de er svært godt fornøyd med innholdet i kursene. Blant de *fengselsansatte* er det lite frafall underveis, men derimot stor variasjon i hvilken grad de synes de har hatt noe igjen for deltakelsen.

I hvilken grad det har vært stabil deltakelse blant ansatte i de ulike instansene, ser delvis ut til å ha med ledelsens forpliktelse overfor prosjektet å gjøre. Som vi har sett (jfr. 3.3.1), hadde helsetjenesten

opprinnelig et "eierforhold" til prosjektet. I prosjektperioden har dette endret seg kraftig, i og med flere lederskifter i helsetjenesten. I følge intervjumaterialet, har prosjektet ikke fått særlig oppmerksomhet med ny ledelse. På motivasjonsavdelingen C3 har det derimot vært stabil ledelse gjennom prosjektperioden. Selv om avdelingen ikke har hatt et "eierforhold" til prosjektet i utgangspunktet, ser det ut til at ledelsen her har lagt forholdene til rette for de ansattes kursdeltakelse underveis i prosjektet.

4.3.3 Utbytte av kurs og mulighet for å ta i bruk kunnskap

Møteplass

Både ansatte i helsetjenesten og i fengselet legger vekt på at de synes det har vært bra å ha kursene utenfor fengselet. Mange trekker også frem at de synes det har vært viktig med en møteplass hvor de har kunnet treffe folk fra andre instanser i og utenfor anstalten. Enkelte i helsetjenesten peker på at de har nytte av å bli bedre kjent med betjenter og sosialkonsulent. Fengselsbetjentene legger vekt på at de synes det er verdifullt å bli mer kjent med friomsorgen.

Et interessant moment er at flere intervjupersoner trekker frem PMVs naturlige hjelpere tilstedeværelse på kursene. De synes det er nyttig å ha møtt dem. En sier:

Nå har jeg sett kvinnene som jobber på PMV. Jeg kjenner dem ikke, men vet at de finnes, hvis jeg skulle trenge dem.

Andre intervjupersoner gir derimot uttrykk for at de er usikre på hvilken rolle de naturlige hjelperne har, og om de var til stede på kursene som deltakere, som representanter for PMV eller som medarbeidere i Brobyggerprosjektet. Den pakistanske, mannlige prosjektmedarbeideren, som også var med på kursene, ser ut til å ha en klarere definert rolle for de andre kursdeltakerne. Dette har sammenheng med at han er den av prosjektmedarbeiderne som har arbeidet mest overfor ulike samarbeidspartnere.

Faglig utbytte

Blant intervjupersonene er det som sagt stor variasjon i hvilken grad de synes de har hatt faglig utbytte av kursene.

Blant *fengselsbetjentene* er erfaringene ulike, og til dels kritiske. Flere mener at de ikke har hatt noe igjen for å være med. Det trekkes frem

flere årsaker: Temaene har vært for springende, det har gått for lang tid mellom hver gang, ett av kursene foregikk i sin helhet på engelsk, og det har vært vanskelig å se hvordan man skulle kunne bruke metodene i fengselshverdagen.³⁸

Andre trekker frem enkelte kurs hvor de har tatt med seg nyttig lærdom: Det gjelder i noen grad løsningsorienterte samtaler, og kurset med *reflekterende samtaler*, men særlig de to kursene som dreide seg om *konfliktløsning og stormøter*. De fleste ansatte som deltok på disse, synes det var nyttige. Tematikken ble oppfattet som såpass relevant at avdelingen i etterkant inviterte foredragsholderen Geir Dahle inn i fengselet for å holde kurs i konfliktløsning for innsatte som var deltakere på programmet "Ny start".³⁹

Når det gjelder å ta i bruk metoden som ble presentert på kurset, peker imidlertid alle informanter på at de ikke har sett det som en aktuell oppgave for avdelingen, fordi det krever mye tid i form av forarbeid og gjennomføring. Mange fremholder at man arbeider innenfor allerede svært stramme økonomiske rammer med knappe ressurser.

I *helsetjenesten* gir intervjupersonene også uttrykk for at ressursmessige betingelser er en årsak til at de ikke vurderer å ta i bruk stormøtemetoden. Viktigere er antakelig at arbeid mot å forberede løslatelse ligger langt utenfor deres fokus og kapasitet:

Det med stormøter kan vi i hvert fall ikke få brukt. For den enheten vi jobber i, der er det er så mange innsatte, og så mange dårlige innsatte, både fysisk og psykisk. Vi har 1000 oppgaver å ta tak i. Vi jobber ikke i forhold til løslatelse. Vi har nok med å jobbe med de som sitter inne.

De vi intervjuet i helsetjenesten, var gjennomgående mye mer positive til kursene. Her var det ikke stormøtemetodene som ble trukket frem

³⁸ Prosjektledelsen opplyste imidlertid om planene for kursrekka i møte både med helsetjenesten og motivasjonsavdelingen. Kursene har også vært avholdt ganske regelmessig, stort sett i en rytme med ett kurs annenhver måned. Jeg har ikke utfyllende informasjon om hvorfor flere ansatte likevel synes de har manglet oversikt, og hvorvidt denne kritikken har å gjøre med interne forhold i de respektive tjenestene eller med forholdet til Brobyggerprosjektet (en forklaring på at flere deltakere synes de mistet tråden, har antakelig å gjøre med at de selv ikke var med på alle kursene).

³⁹ Ny start er et program i hovedsak basert på kognitiv læringsteori, som gjennomføres i grupper med 5-8 deltakere. Målsettingen er "at deltakerne skal stoppe opp og tenke seg om før han handler, og at valgene er begrunnet. Gjennom dette redusere eller hindre residiv." (<http://www.krus.no/kriminalomsorgen/programvirksomhet>)

som de mest matnyttige, men temaene om *ulike samtaleteknikker*, spesielt løsningsorienterte samtaler.

Med Insoo Kim Berg, det var da jeg virkelig oppdaget det med løsningsorienterte samtaler. - Før jeg begynte på Brobygger var det ofte at jeg gikk ut av cella med litt dårlig følelse, en håpløshetsfølelse. Det ble lett en negativ og dårlig dialog. Jeg visst at det måtte finnes bedre måter å gjøre det på, at det fantes kunnskap der ute, måter å snakke med de innsatte på som var mer konstruktive. Da jeg var på kurs med henne, tenkte jeg at her er det en metode å bygge på som er positivt fremtidsretta.

Intervjupersonen fremholder at vedkommende har tatt i bruk ulike teknikker og hatt stor nytte av dem:

Det viktigste jeg har hatt bruk for, er å se at det går an å jobbe løsningsfokusert. - Før, følte jeg ofte at jeg ikke kunne bidra med noe. – Jeg får brukt det (metoden) jevnlig. Og jeg bruker det mye mer enn jeg tror. Når jeg går inn i en samtale nå så er det paraplyen for samtalen, jeg går inn med en mye mer positiv innstilling.

Forskjellen mellom de fengselsansatte og helsetjenesten har antakelig flere årsaker:

For det første, har de ulike kurstemaene hatt svært *ulik grad av relevans* for de ulike instansene. Mange av de fengselsansatte synes de har plukket med seg elementer og poeng fra kursene som de kan bruke i det daglige arbeidet. De forteller imidlertid at selv om C3 er en motivasjonsavdeling med vekt på kontaktbetjentarbeidet, har de liten anledning til litt lengre og skjermede samtaler. Det betyr at de ansatte ikke har tatt i bruk LOS eller andre samtaleteknikker i form av at samtaler med innsatte er formet etter disse prinsippene. Flere gir uttrykk for at det mest relevante for dem er å få metodiske redskaper knyttet direkte til arbeidsoppgavene, redskaper for direkte konfliktløsning, og tenkning omkring ære og skyld. I helsetjenesten dreier derimot flere av arbeidsoppgavene seg om samtaler med innsatte. En svært viktig forskjell i denne sammenheng er selvfølgelig også at helsetjenesten ikke har en kontrollfunksjon overfor fangene. Dette er derimot fengselsavdelingens viktigste oppgave og representerer en innebygget motsetning i betjentrollen; En kan tenke seg at balansen mellom det fengselsfaglige og det sosialfaglige gir ganske ulike betingelser for de samtalene som finner sted mellom

fengselsansatte og innsatte på den ene siden og ansatte i helsetjenesten og innsatte på den andre.⁴⁰

For det andre, er det tydelig at ikke bare arbeidsoppgavene, men også fagbakgrunn og personlig interesse er vesentlige faktorer for i hvilken grad ansatte har vært mottakelige for formidling av metodekunnskap i prosjektet. De i helsetjenesten som er fornøyd, har en fagbakgrunn hvor metodekunnskapen lettere kan plasseres inn. De er positive til en akademisk vinkling. Fengselsbetjentene har en annen fagbakgrunn. Variasjonen i holdning blant de fengselsansatte, ser også ut til å henge sammen med grad av personlig interesse for denne type tema. - Flere sa at en del av kurstemaene "liknet på ting vi har hørt hundre ganger før på KRUS" og ga uttrykk for en negativ holdning til disse emnene. På personalmøtet på motivasjonsavdelingen ble erfaringene med Brobyggerprosjektet tatt opp som eget punkt. Det utviklet seg til en interessant diskusjon mellom de ansatte. Det ble reist spørsmål som: Hva som kan regnes som kunnskap og ikke, når vet du at du har tilegnet deg den, kanskje ligger kunnskapen i bakhodet, og man tar den frem i gitte situasjoner, gjerne lenge etterpå? Flere ansatte syntes prosjektet hadde gitt dem impulser til nye måter å tenke omkring samtaler med de innsatte på.

For det tredje, kan det se ut til at kjønn har betydning. Alle ansatte i helsetjenesten er kvinner (i skrivende stund er leder en mann). Flertallet av ansatte i Oslo fengsel er menn. Blant de kvinnelige fengselsansatte som deltok på personalmøte hvor Brobyggerprosjektet ble diskutert (men som vi ikke har intervjuet) var holdningen til prosjektet enten lunken eller ganske positiv. De sterke, negative reaksjonene kom fra mannlige ansatte.

Det er et viktig moment at intervjupersoner fra Friomsorgen og fra TOG synes at de hadde stort utbytte av kursene og at de synes de var heldige, som hadde fått et slikt tilbud (bare én av informantene fra Friomsorgen var med på alle kursene). Disse personene har sosialfaglig bakgrunn og arbeider i stor grad med samtaler og tilrettelegging overfor enkeltpersoner. At kursene hadde stor nytte for dem, sammenfaller i stor grad med synspunktene i helsetjenesten. Denne erfaringen viser igjen hvordan både fagbakgrunn og arbeidsoppgaver er sentrale faktorer for ansattes interesse og motivasjon for å ta i mot ulike typer kunnskap.

⁴⁰ Denne ulikheten i oppgavefunksjon og roller mellom helseavdeling og fengsel kommer blant annet til uttrykk ved at helseavdelingen har taushetsplikt om fangene overfor fengselsansatte. Dette er et tema intervjupersoner trekker frem som en "knute" i mange situasjoner.

4.4 Hvordan har prosjektet blitt mottatt hos fengselsansatte?

I dette avsnittet skal vi se på noen aspekter ved hvordan Brobyggerprosjektet har blitt mottatt i Oslo fengsel. Dette er langt fra noen utfyllende redegjørelse, men jeg vil fremheve noen sentrale erfaringer.

Blant de *fengselsansatte*, er det til dels stor variasjon i holdningene til Brobyggerprosjektet som helhet. Denne variasjonen samsvarer til dels med holdningen til kursene. Noen er ganske positive, andre gir uttrykk for liten, men noe tro på prosjektet, og noen er svært negative. Disse holdningene kan blant annet knyttes til følgende forhold:⁴¹

4.4.1 Initiert ovenifra – lite engasjement nedenifra

Brobyggerprosjektet ble initiert ovenifra, via fengselsledelsen (jfr. 3.3.2).

Mange av de ansatte opplevde imidlertid at de fikk tildelt et prosjekt de i utgangspunktet ikke var særlig motivert for. Det ble fremholdt at avdelingen fikk det fordi de var en motivasjonsavdeling, men at det deretter var et spørsmål om ”eliminajonsmetoden” mellom avdelingene, som én uttrykte det. Flere sa at de har erfaring for å få ”kastet ting brått på seg”, og det gjaldt også dette prosjektet. Det kom også frem en viss trettthet i forhold til at det introduseres nye prosjekter og programmer som de ansatte må forholde seg til.

4.4.2 Kurs – betydningen av frivillighet

Det er et vesentlig moment at deltakelse på kursene ikke var noe hver betjent valgte å være med på, men noe avdelingen som helhet i en viss

⁴¹ Så langt jeg har informasjon, var det slik at for motivasjonsavdelingen endret de økonomiske og administrative betingelsene for å delta på kursene seg underveis i prosjektperioden. I begynnelsen fikk avdelingen dekket opp ekstravakter for de ansatte som var på kurs, med aspiranter fra politi- og fengselshøyskolen. Dette innebar at deltakelsen på kurs ikke medførte økonomiske omkostninger for avdelingen/fengselet. Etter hvert måtte imidlertid fengselet betale for disse vaktene. Jeg har ikke informasjon om disse forholdene har innvirket på de fengselsansattes holdning til kursdeltakelse. Det er uansett et interessant trekk ved gjennomføringen dersom det er slik at kursene først fremstod som gratis, og dermed ganske attraktive, men etter hvert ble en økonomisk belastning for fengselet.

grad forpliktet seg til. Fængselsbetjentene er forholdsvis sjelden på kurs utenfor huset, intervjupersonene fortalte om rundt ett kurs i året. Ofte får de også avslag, når de søker om deltakelse på kurs i regi av KRUS (på grunn av økonomi og bemanningssituasjonen i fængselet, i følge intervju materialet). Den manglende valgfriheten ser i noen grad ut til å ha virket negativt inn på de ansattes motivasjon for kurset, og dermed også på deres syn på Brobyggerprosjektet som helhet.

4.4.3 Usikkerhet om tiltenkt rolle og mangel på tid

Som vi har sett i kapittel 3, hadde Brobyggerprosjektet fra begynnelsen av en ganske åpen holdning til hvilken rolle motivasjonsavdelingen og de fængselsansatte skulle ha i prosjektet. Det var klart at prosjektet skulle rekruttere deltakere fra innsatte på avdelingen. Når det gjaldt kursrekka, var den fra prosjektledelsens side i første rekke ment som et tilbud til de ansatte, som de selv kunne velge ut de mest relevante delene fra. Prosjektledelsen så i en viss forstand kursene som noe prosjektet "ga" til samarbeidspartnere, blant annet som en motytelse mot at prosjektet fikk komme inn i fængselet. Man holdt åpent om og hvordan ansatte skulle bruke metodene fra kursrekka. Hvilken rolle de fængselsansatte ellers skulle ha, var det i stor grad lagt opp til at man skulle definere underveis.

I gjennomføringen av prosjektet ser det ut til at denne åpne og utprøvende holdningen har medvirket til usikkerhet og til dels motstand hos de ansatte. Ut i fra intervju materialet, gjelder det både hva deres egen rolle skulle være i forhold til prosjektet, og hvordan Brobyggerprosjektet arbeidet for å nå sine målsettinger.

Som nevnt, oppfattet flere av de ansatte det slik at noen av metodene prosjektet presenterte, var for omfattende og tidkrevende til at de ansatte kunne ta dem i bruk (jfr. 4.3.4). Vi har sett at prosjektledelsen på sin side mer så på kursene som en meny man kunne plukke elementer fra. Det ser imidlertid ut til at flere av de ansatte oppfattet det slik at de fikk presentert metoder Brobyggerprosjektet benyttet, men som de selv i liten grad hadde mulighet for å gjennomføre.

Ettersom C3 er en motivasjonsavdeling, innebærer det blant annet et spesielt fokus på kontaktbetjentordningen (se 3.3.2). Som en del av dette arbeidet, forutsettes det jevnlig samtaler mellom betjent og innsatt.⁴² Nå viser det seg i praksis at det er stor variasjon i hvordan og

⁴² Kontaktbetjentordningen innebærer at hver fange har en betjent som har et spesielt ansvar for å følge opp vedkommende. Betjenten skal i samarbeid

i hvilken grad denne ordningen har vært gjennomført i norske fengsler generelt (Statskonsult rapport 2001:11). Når det gjelder gjennomføringen av Brobyggerprosjektet, er det tydelig at betjentene opplever et generelt stort tids- og arbeidspress som et hinder for sammenhengende samtaler:

(Prosjektleder) har kanskje to timer. Hvis vi sitter på avdelingen, og vi får en halv time uforstyrret, da er det bra, da er vi heldige!

Betjentene strever både med å finne skjernetid for slike samtaler, og et skjernetid lokalt. Samtalene finnes ofte sted på cella, hvor det er lett å bli avbrutt. Dersom betjent og fange setter seg på et kontor, føler ofte betjenten ubehag ved å la kollegaen være alene ute på avdelingen. I tillegg er det moment at fanger ofte flyttes mellom avdelinger og fengsler. Kontaktbetjentansvaret (i hvert fall på C3) er knyttet til cellenummer og relasjonen brytes derfor når fangen flyttes.⁴³

Flere ansatte sier at de har brukt elementer fra samtaleteknikkene de har lært på kurs i sine "vanlige" samtaler med fangene. Andre har overhode ikke benyttet seg av denne kunnskapen. Ingen har forsøkt å få til samtaler basert på disse tilnærmingene.

4.4.4 Møte mellom prosjekt og system: Erfaring gjennom konkret samhandling

Det er gjennomgående at mange synes Brobyggerprosjektet har hatt gode intensjoner, og at vinklingen mot løslatelse og nettverksarbeid er viktig. Samtidig gir mange uttrykk for at det gjennom det meste av prosjektperioden har vært vanskelig å få tak i hva prosjektet "egentlig" dreide seg om. En sier etter prosjektslutt at "jeg vet ennå ikke hva

med den innsatte arbeide for å legge soningsforholdene best mulig til rette og være i kontakt med aktuelle instanser for å forberede løslatelse.

⁴³ I intervjuer med de fengselsansatte er det et gjennomgående tema hvordan de økonomiske rammene de siste årene oppleves som stadig strammere. Dette gir seg blant annet utslag i økt press på til ikke å ha tomme celler; intervjupersoner forteller at i løpet av tre timer bør en ny celle fylles. Avdelingen er derfor avhengig av å ha innsatte på venteliste. Dette bidrar antakelig i stor grad til plutselige overføringer og en del av de systemtrekkene ved kriminalomsorgen som oppleves som uforutsigbare, både av ansatte og innsatte. – Et annet fremtredende tema er hvordan økt sikkerhetsfokus og påfølgende innstramminger har gjort arbeidsforholdene vanskeligere, særlig etter det såkalte "Olsokbrevet" sommeren 2004 (se Højdahl del III).

siktemålet med Brobyggerprosjektet er”. Dette til tross for at avdelingen hadde fått utdelt informasjonsbrosjyre i en tidlig fase, de ansatte har vært på kurs, og prosjektleder fikk i stand flere møter med avdelingen, riktignok et stykke uti prosjektperioden.

En annen sier om kursene:

Jeg følte at det ikke hang helt sammen, jeg så ikke hvor de skulle med et. Men etter hvert, skjønte jeg mer av helheten. At poenget er at Brobygger, at oppgaven deres egentlig er å skaffe den forbindelsen til familien, og så er det masse teknikker og måter å få det til på.

Det er et viktig moment at prosjektet kom *utenifra fengselssystemet*. Man kan tenke seg at det da ble en ekstra kritisk faktor at de ansatte ikke ble spurt om hva de hadde bruk for i sitt arbeide, og i hvilken grad og på hvilke måter et slikt prosjekt kunne passes inn i fengslehverdagen.

I motsetning til helsetjenesten, har det vært langt mer kontakt mellom prosjektleder og motivasjonsavdelingen. Prosjektleder har ofte vært på avdelingen for å ha samtaler med innsatte, og dermed også vært i kontakt med de ansatte. Også flere av prosjektmedarbeiderne har vært på avdelingen, det gjelder særlig den mannlige prosjektmedarbeideren med pakistansk bakgrunn. Enkelte ansatte har selv spurt om å få være med på samtaler mellom prosjektleder og innsatt. En betjent var på hjemmebesøk hos pårørende sammen med prosjektleder. Prosjektleder har også søkt å påvirke enkelte sider ved soningsforhold, blant annet gjennom å hjelpe innsatte til å søke fremstilling, for eksempel i forbindelse med Id-feiring på PMV. Arbeidet med å forberede løslatelse har også ført prosjektleder i kontakt med flere av de ansatte.

Kontakten har på samme tid *både* ført til konflikter og uenighet mellom prosjektleder og avdelingen, *og* etter hvert til en større forståelse og velvillighet fra flere av de ansattes side. En ansatt forteller at vedkommende ble veldig imponert over prosjektleders tilnæringsmåte da den ansatte var med på en samtale mellom prosjektleder og deltaker. Andre sier at de synes prosjektet sluttet bedre enn det begynte. Dette knyttes særlig til prosjektleders rolle. For det første mener de at hun etter hvert har sett hvilke dilemmaer de ansatte står i, og lært seg en del av de uformelle og formelle spillereglene i fengselssystemet. Prosjektleder fikk blant annet nøkkel og kunne bevege seg mellom avdelinger, noe som er et klart tegn på

tillit.⁴⁴ Flere sier også at skepsisen til prosjektet også delvis var de ansattes eget ansvar, ved at de ikke viste åpenhet for nye arbeidsmåter: ”Mange av oss har vært for lenge i systemet”.

En ansatt utenfor motivasjonsavdelingen trekker både frem betydningen av at prosjektet kommer utenifra fengselssystemet, og at prosjektleder har utviklet rollen slik hun har gjort:

Grunnleggende sett tror jeg det er viktig at prosjektet kommer utenifra. Det at vi blir utfordret, det er bra (...)
Men man blir utfordret på ting det ikke er så behagelig å bli utfordret på.

Et par ansatte trekker frem en konkret erfaring som viktig for deres vurdering av prosjektet: Prosjektet jobbet med en innsatt på motivasjonsavdelingen. Etter en stund ble han flyttet til et annet fengsel, prosjektet fulgte etter og fortsatte samtalene. Etter en tid ble han flyttet tilbake til motivasjonsavdelingen. Da hadde han forandret seg merkbart i positiv retning. Han ble oppfattet som roligere, ”han klarte å prate mer, og pratet for seg”. Intervjupersonene fremholdt at de ikke kunne vite om endringen var en virkning av Brobyggerprosjektet, men mente at oppfølgingen fra prosjektleder måtte hatt hadde betydning. ”Hun fulgte ham. Jeg har ikke hørt om andre som har gjort det”.

Det betyr at gjennom kontakt og til dels motstand og konflikter, har det funnet sted bygging av økt respekt mellom prosjektledelse og fengselsansatte. De fengselsansatte har fått innsyn i prosjektet først og fremst gjennom konkret samhandling med prosjektet.

4.4.5 Prosjektteamets erfaringer med ”systemet”

I fengselet har prosjektledelsen opplevd den øverste ledelsen som svært positiv gjennom hele prosjektperioden.

Samtidig har prosjektet opplevd å til dels møte skepsis blant de ansatte. Prosjektleder skriver i sin sluttrapport hvordan hun i en tidlig fase av prosjektet ble møtt med at ”dette prosjektet har vi langt opp i halsen”. Senere uttrykte en ansatt at hun måtte være oppmerksom på at hennes rolle i fengselet lett kunne bli oppfattet som ”å være den snille”, mens de ansatte med kontrolloppgavene i fokus, fikk rollen som ”de slemme” (Brobyggerprosjektet, sluttrapport 2005:13).

⁴⁴ Se Grøvdal (2001) for en beskrivelse av nøklens praktiske og symbolske funksjon i et kontrollbasert system som det et fengsel representerer.

Samtidig har ansatte vist interesse for metodene i prosjektet, når de har sett dem i praksis (jfr. avsnittet over). Prosjektleder har også erfart at samarbeidet til dels har gått lettere, ettersom fengselet har blitt mer kjent med prosjektet.

Prosjektledelsen har imidlertid også forholdt seg mange andre aktører enn motivasjonsavdelingen, både i Oslo fengsel, andre deler av kriminalomsorgen og ulike sosiale tjenester. Her vil jeg trekke frem noen generelle erfaringer:

Prosjektet har erfart at det er stor mangel på samordning mellom ulike instanser, særlig i løslatelsesfasen. Ingen tar ansvar for helheten, og ingen tar ansvar for å binde de ulike delene sammen. Det gjelder både ulike aktører innen kriminalomsorgen, og mellom kriminalomsorgen og instanser som er/burde være involvert i denne prosessen. En erfaring i denne forbindelse er at sikkerhetsfokuset i stor grad overskygger alle andre hensyn. Dette er et imperativ i et fengsel, men prosjektets erfaring er at det også virker til at ”alle er redde for å gjøre feil”. Fra prosjektets synsvinkel, har det blant annet betydning at det til dels har vært vanskelig å få til en dialog med ulike instanser om praktiske tilrettelegging av soning eller forhold knyttet til løslatelsesfasen.

En konsekvens av mangelen på samordning, er at deltakere lett faller mellom alle stoler, samtidig som i og for seg alle instanser har gjort sin jobb. Dette har vist seg som en særlig kritisk faktor i forhold til deltakere med utvisningsvedtak. Ingen har hatt ansvaret for dem når de slipper ut etter endt soning. Samtidig har de ikke hatt noen rettigheter, verken i forhold til arbeid, utdanning, helse- eller sosialtjenester.⁴⁵ På tampen av prosjektperioden, etter å ha forsøkt å trekke i en rekke tråder, er prosjektleders inntrykk at man i ulike deler av systemet later som om de domfelte med utvisningsvedtak ikke eksisterer og at man håper at problemet vil gå over (se Højdahl del III).

Andre utslag av manglende samordning, har dreid seg om deltaker i psykisk ubalanse som blir sluppet rett ut på gata, mens vedkommende noen dager tidligere ble vurdert som så farlig av fengselet at anstalten ikke ville ta ansvaret for at prosjektleder skulle sitte alene på et rom med den innsatte.

Brobyggerprosjektet har i stor grad utviklet en rolle som brobygger mellom ulike instanser. Det har dreid seg om å komme i kontakt med ulike instanser, eventuelt sette dem i kontakt med hverandre, og være

⁴⁵ Det har etter hvert blitt en viss offentlig oppmerksomhet om problemet. Se blant annet SMED-rapport 2005.

bindeledd og formidler av informasjon mellom disse. Prosjektleder beskriver rollen som "lim" som svært tid - og arbeidskrevende.

4.5 Oppsummering

Brobyggerprosjektet har investert mye av sine ressurser på å gjennomføre kurs. Den har budt på forelesere på høyt faglig nivå.

Imidlertid har det variert i hvilken grad denne kunnskapsformidlingen har "truffet" de ulike deltakergruppene. Mens deltakerne fra helsetjenesten og friomsorgen kunne bygge på sin sosialfaglige bakgrunn, har ikke kursene i tilsvarende grad funnet gjenklang hos fengselsbetjentene.

I tillegg til betydningen av ulik fagbakgrunn, synes de ulike deltakergruppens arbeidssituasjon å være et vesentlig moment for hvor motiverte deltakerne har vært, og hvilket utbytte de synes de har hatt. Kursinnholdet har vært forholdsvis godt egnet for helsetjenesten som i større grad arbeider i en én til én situasjon overfor innsatte. Metoder i samtaleteknikker har blitt oppfattet som mindre relevant av fengselsbetjentene, som i større grad arbeider med grupper og i mange relasjoner på en gang; i form av en hel avdeling. Flere av dem har sett kursene i konfliktløsning som mest relevante.

Det er tydelig at flere av fengselsbetjentene ikke har vært særlig motivert for kursrekka, og vist motvilje mot å delta på noe de selv ikke har sett behov for, og heller ikke har valgt. For motivasjonsavdelingen førte også deltakelse på kursene etter hvert til større praktiske omkostninger enn forutsatt, i og med at fengselet selv måtte dekke opp ekstravakter når de ansatte var på kurs.

Rekken av kurs har imidlertid bidratt til å oppfylle prosjektets hovedmål: "Å sette rehabilitering av straffedømte på dagsorden". Gjennom å samle ulike instanser i kriminalomsorgen og ulike samarbeidspartnere for prosjektet på en felles arena, har man brakt sammen aktører som arbeider med de samme gruppene av domfelte, men som ofte har liten kontakt med hverandre.

Som Højdahl peker på i del III, ville det vært nyttig om prosjektet i større grad hadde brakt sammen de naturlige hjelperne på PMV og de ulike samarbeidspartnerne for prosjektet. Hun viser til hvordan flere kursdeltakere uttrykte at de gjerne ville vite mer om de naturlige hjelpernes erfaringer. En slik direkte utveksling ville antakelig vært særlig fruktbart med henblikk på å bruke både kultur- og konfliktløsningkompetansen hos de naturlige hjelperne. En slik satsing lå

utenfor prosjektets ressurser, særlig ettersom bemanningssituasjonen i prosjektet ble vanskeligere enn forutsatt. I en eventuell fremtidig videreføring bør man vurdere en større vekt på denne typen overføring av kompetanse.

Brobyggerprosjektet er initiert og drevet av en instans utenfor kriminalomsorgen. Det har vært krevende for prosjektet å arbeide inne i fengselssystemet. Samtidig har det vært utfordrende for fengselet å forholde seg til en aktør utenifra som har vært inne og arbeidet direkte med de innsatte, og som også i noe grad har søkt å påvirke enkelte praktiske forhold ved soningen.

TOG-prosjektet har visse fellestrekk med Brobyggerprosjektet, blant annet med fokus på forberedelse til løslatelse. Dette prosjektet har imidlertid en klar forankring i kriminalomsorgen (se 2.2.1). Som en intervjuperson sa det: "TOG er en del av familien" Blant annet har det hatt eget kontor inne i fengselet. Dette har gitt forholdsvis stor grad av tilgjengelighet til de ulike avdelingene og til juristen i fengselet.⁴⁶ For Brobyggerprosjektet har denne veien antakelig vært mye lenger og atskillig tyngre.

Det tydelig at Brobyggerprosjektet har brakt inn nye tenkemåter i fengselet, både ved kurs, og ved egen praksis i arbeidet med deltakerne. Dette har som sagt til dels virket utfordrende på systemet, noe som har vist seg både ved uttalt motstand, og ved usikkerhet. Noe av denne usikkerheten ser ut til å ha sammenheng ikke bare med Brobyggerprosjektets utenifraposisjon, men med prosjektets svært åpne og undersøkende holdning, noe som har gjort det vanskelig for ansatte å "plassere" prosjektet og se hva prosjektet forventet av dem. Samtidig uttrykker flere ansatte at det nettopp kan være sunt for systemet å bli utfordret på gjengse praksiser.

Brobyggerprosjektet har søkt å overskride mange av de strukturelle begrensningene og oppdelingene av ansvarsområder som ligger både i kriminalomsorgens organisering og i mye av hjelpeapparatet utenfor kriminalomsorgssystemet. Prosjektet har vist at det er et stort behov for å lage sammenbindende funksjoner slik at systemet tilpasses de domfeltes bevegelser gjennom kriminalomsorgen og legger til rette for prosessen før, under og etter løslatelse.

⁴⁶ Juristene i fengselet er saksbehandlere for alle søknader om overflyttinger mellom fengsler, søknader om løslatelse og permisjon.

5 Nettverksarbeid I: Arbeidsgrupper

5.1 Innledning

I Brobyggerprosjektet var det fra starten av en sentral målsetting å arbeide for å bygge nettverk rundt de domfelte. Det dreide seg både om å styrke eller bearbeide et eventuelt familienettverk – der dette var tilstede - og aktivere eller bygge andre, alternative former for nettverk.

Man kan si at alle prosjektets 5 delmål dreier seg om ulike former for nettverksbygging og øking av ”sosial kapital”. I det videre skal vi se på hvordan Brobyggerprosjektet har håndtert nettverksarbeidet. Hovedspørsmålet både for dette og det neste kapitlet er:

Hvilke virkemidler for nettverksarbeid har prosjektet prøvd ut, og i hvilken grad har disse vist seg hensiktsmessige?

Av plasshensyn har jeg delt analysen av nettverksarbeidet i to kapitler. I dette kapitlet tar jeg for meg etablering og gjennomføring av arbeidsgrupper i prosjektet. I neste kapittel ser jeg på ulike former for pårørendearbeid, samt workshops og stormøter.

Ut i fra evalueringens begrensede ressurser, legger jeg størst vekt på å få frem arbeidsgruppene som redskap i nettverksarbeidet, ettersom det er disse gruppene prosjektet selv har brukt mest tid og krefter på.

I fremstillingen baserer jeg meg på intervju med prosjektledelse og -medarbeidere og observasjon og deltakelse på flere av møtene i de fire av arbeidsgruppene som ble satt i gang etter at forskeren ble engasjert som evaluator. I tillegg kommer bakgrunnsdokumenter skrevet av Brobyggerprosjektet selv og av PMV.

5.2 Arbeidsgrupper

Arbeidsgruppene bygger på en generell modell utviklet av PMV gjennom flere år, og som senteret har gode erfaringer med. Man samler mellom 6-12 deltakere fra 6 -12 ganger til samtale og diskusjon omkring et bestemt tema. Til forskjell fra annen type gruppevirksomhet ved senteret, er arbeidsgruppene definert som en slags ”kompetansegruppe” eller ”utvalg” som skal bidra til å fremskaffe relevant kunnskap som senteret har bruk for. Deltakerne får derfor en viss godtgjørelse for å delta. I prosjektperioden 200.- kr. pr oppmøte (deltakerne medbringer skattekort). Beløpet er ment å dekke utgifter til reise, barnepass og eventuelt mat på veien, ettersom møtene ofte holdes på ettermiddagen når mange av deltakerne kommer rett fra skole eller jobb.

Gruppene ledes enten av en naturlig hjelper alene, eller av naturlig hjelper og fagperson ved senteret i fellesskap.

I prosjektbeskrivelsen har ikke arbeidsgrupper en sentral plass. Det legges i første omgang opp til én gruppe. Hensikten defineres som tredelt:

I forbindelse med prosjektet ønsker en å etablere en arbeidsgruppe som kan utvikle strategier for hvordan en kan nærme seg de aktuelle familiene, hvordan en kan mobilisere ressurspersoner og hvordan en kan arbeide med utstøtingsmekanismer i nærmiljøet (vedlegg/forside til prosjektbeskrivelse).

I løpet av prosjektperioden har man imidlertid utvidet denne delen av prosjektet og laget til sammen 6 arbeidsgrupper.

Tilrettelegging og gjennomføring av arbeidsgruppene har dermed utgjort en betydelig del av innsatsen i prosjektet. Fra et evaluerings-synspunkt, er det viktig å belyse to hovedspørsmål når det gjelder gruppene: For det første: Hva slags kunnskap har fremkommet på gruppene, hvordan har den blitt forvaltet i prosjektet, og i hvilken grad har denne kunnskapen vært hensiktsmessig for å nå prosjektets målsettinger?

For det andre, vil vi se på rekrutteringen til gruppene og sammensetningen av dem. Dette er viktig ut i fra hvilken type kunnskap man kan forvente at gruppene fremskaffer. Det er også viktig fordi det har fremkommet en generell kritikk fra utenverdenen mot selve metodikken med arbeidsgrupper. I samtaler og intervju med prosjektteamet har intervjupersonene lagt vekt på at dette er kritikk prosjektet og

PMV må forholde seg til, selv om den ikke er rettet mot Brobyggerprosjektet, men mot PMVs generelle metode. For evalueringen er det viktig å diskutere noe omkring spørsmålet om arbeidsgruppens legitimitet. Jeg har derfor brukt en del tid, både på å være med på gruppene, og å skaffe til veie informasjon om rekruttering og sammensetning av grupper.⁴⁷ Det er viktig å understreke at det innenfor evalueringens rammer ikke er mulig å gi utfyllende analyser av disse spørsmålene. Jeg vil i det følgende bare peke på enkelte element som jeg vurderer som sentrale i analysen av Brobyggerprosjektet.

5.2.1 Hvorfor økning av arbeidsgrupper?

Årsaken til den utvidete satsingen på arbeidsgrupper er flere: Man så fort at det ville være hensiktsmessig å dele gruppene inn etter nasjonalitet i hvert fall blant de voksne, hvor mye av kommunikasjonen må oversettes til norsk (tre språk og ulike kulturbakgrunn ville gjøre kommunikasjonen i gruppene svært komplisert). Etter hvert ble det også tydelig at man trengte informasjon fra pakistanske menn og også fra guttedelen av ungdomsmiljøene. Dette ble særlig et behov da flere domfelte med gjengtilhørighet ønsket å være med i prosjektet. En annen viktig grunn til satsingen på arbeidsgrupper, var antakelig at dette var et redskap PMV hadde erfaring i å bruke. I kapittel 3 så vi at da bemanningssituasjonen i prosjektet ble svakere enn forutsatt, endret flere av de naturlige hjelpenes rolle i prosjektteamet seg. Man la ikke lenger opp til at alle skulle ha en direkte rolle i arbeidet overfor familie og nettverk rundt deltakere. I stedet gikk de over til en mer etablert rolle som gruppeledere med sikte på å jobbe bredere med temaet kriminalitet og rehabilitering overfor deler av de somaliske og pakistanske miljøene.

5.2.2 Medlemmer

Gruppene i Brobyggerprosjektet har vært organisert langs tre dimensjoner: Nasjonalitet/etnisitet, kjønn og alder.

⁴⁷ Informasjonen har hovedsaklig fremkommet gjennom intervju med medarbeiderne i prosjektet og i noen grad ved å spørre deltakere på en av de somaliske kvinnegruppene direkte om botid i Norge og eventuell tidligere deltakelse på arbeidsgrupper på PMV.

Tabell 5.1 *Arbeidsgrupper i Brobyggerprosjektet*

Tidspunkt	Type deltakere	Ant. delt	Ant. møter
- Vår 2003	Somaliske jenter	13	6
- Høst	Somaliske kvinner	12	6+1
- Vår 2004	Somaliske kvinner (Ny)	15	6
- Vår /sommer	Pakistanske kvinner	10	8
- Vår/høst	Pakistanske menn	7	6
- Høst	Ungdom gutter (blandet pakistansk./somalisk, ca. halvparten av hver)	17	5
Total		74 deltakere	38 møter

De to første somaliske gruppene ble i hovedsak ledet av den ene somalisk prosjektmedarbeideren alene. De resterende har vært ledet av prosjektleder sammen med en av prosjektmedarbeiderne.⁴⁸ Bortsett fra ungdomsgruppa, der var både de to pakistanske og delvis én somalisk medarbeider med.

Det har ikke vært laget somaliske grupper for voksne menn. Så langt vi kjenner til, har det heller ikke vært et tema i prosjektperioden å opprette en eventuell mannegruppe.

Ut fra bemanning og sammensetning av arbeidsgrupper, kan man si at prosjektet fra begynnelsen av hadde en "kvinnevinkling" på familie- og nettverksbyggingen. Dette holdt seg i stor grad gjennom prosjektperioden når det gjaldt tilnærmingen overfor *somaliske miljø*. I den delen av prosjektet som har vært rettet mot *pakistanske miljø*, har derimot vinklingen også dreid mot grupper av voksne menn. Denne ulikheten har årsak i flere forhold: For det første har det med PMVs generelle bemanning og kompetanse å gjøre, som tradisjonelt har rettet seg mest mot kvinner og ungdom. Når man på den pakistanske siden etter hvert fikk inn en mannlig medarbeider i

⁴⁸ De somaliske kvinne- og jentegruppene har vært ledet av den ene somaliske medarbeideren, pakistansk kvinnegruppe av pakistansk, kvinnelig medarbeider, mannegruppe av pakistansk mannlig medarbeider, og ungdomsgruppe av i hovedsak både av pakistansk mannlig og kvinnelig, med støtte av den tredje prosjekt medarbeideren, som er somalisk kvinne.

prosjektet, åpnet det seg større muligheter for å arbeide mot pakistanske menn (se avsnitt 3.2.1 om bemanning). For det andre henger det sammen med klientenes situasjon og faktorer i de ulike nasjonale/etniske miljøene. Som Højdahl skriver i del III, viste det seg etter hvert at klientgruppene med somalisk og pakistansk bakgrunn sto i helt ulike situasjoner når det gjaldt familie og eventuelt nettverk. Der domfelte med pakistansk bakgrunn har hatt både familie og andre type nettverk (flere også i form av gjengtilhørighet), manglet de somaliske domfelte ofte begge deler. I den grad de har hatt familie i landet, har det vært mødre. Når det gjelder somaliske miljø i Norge, viser Højdahl i sin hovedoppgave at far ofte innehar en svært perifer rolle i husholdet i forhold til mor. Det er ellers et forholdsvis vanlig mønster blant somaliske familier at husholdet er splittet og at mor bor alene med barna (Højdahl 2000).

Man kunne likevel tenkt seg at Brobyggerprosjektet hadde trukket inn somaliske menn i nettverksarbeidet rundt de somaliske domfelte. Nettopp fordi guttene mangler nettverk og mangler mannspersoner som støttepersoner, ville dette vært viktig. Prosjektet har imidlertid benyttet seg av den kvinnelige kompetansen på senteret, og det lå etter hvert utenfor prosjektets ressurs- og bemanningsmessige situasjon å arbeide for opprettelsen av for eksempel en somalisk mannsguppe. I startfasen av prosjektet ville man imidlertid ha hatt muligheten for å kanalisere ressursene mot somaliske menn. Prosjektledelsen mente imidlertid, ut i fra tidligere erfaringer, at det ville fordret en større innsats å få til arbeidsgrupper av somaliske menn enn av somaliske kvinner.

5.2.3 Rekruttering

PMV opererer med en generell definisjon av hva en arbeidsgruppe er:

En arbeidsgruppe er en type konsulentgruppe av nøkkelpersoner som er håndplukket i kraft av sin klokskap, tilliten de innehar i sitt miljø. Og lignende. (Brobyggerprosjektet, sluttrapport 2005:22).

I Brobyggerprosjektet er det de prosjektmedarbeiderne som har drevet de respektive gruppene, som har stått for rekrutteringen. Man har funnet frem til deltakere gjennom å bruke tilgjengelige nettverk. Fremgangsmåten har vært litt ulik mellom de medarbeiderne som har arbeidet ved PMV i flere år, og den prosjektmedarbeideren som er ny på senteret.

Kvinnene har rekruttert til kvinnegruppene ved å kontakte personer de kjenner og vil ha med på gruppene, og så bedt disse om å spre muntlig informasjon om prosjektet videre i sine nettverk. De erfarne gruppelederne har sett det som viktig å ha med noen tidligere deltakere som de vet kan gripe ordet og kan komme med idéer, slik at de nye deltakerne blir trygge og lærer seg arbeidsformen.

Den nye prosjektmedarbeideren har valgt en annen fremgangsmåte. Han kontaktet blant annet en av de største moskéene i Oslo (World Islamic Mission), allierte seg med imamen, og fikk ham til å informere om Brobyggerprosjektet under fredagsbønnen. Ved utgangen delte prosjektmedarbeider ut skriftlig informasjon med oppfordring om å komme på gruppe, og spre informasjon og forespørsel videre i sine miljøer. I tillegg har han spredt muntlig informasjon i deler av sitt etablerte nettverk. Når den mannlige medarbeideren har valgt en egen fremgangsmåte, kan det ha å gjøre med at han er ny på senteret, og ikke minst at han som mann har tilgang til andre typer arenaer enn kvinnene har. Det er et moment at han selv ikke tilhører en bestemt menighet, men legger vekt på å alternere mellom ulike moskéer for ikke å bli forbundet med bestemte deler av de pakistanske miljøene.

Når det gjelder den blandede ungdomsgruppa, har de pakistanske prosjektmedarbeiderne hatt med et av sine egne barn på gruppa, med venner, og venners venner. De somaliske medlemmene ble rekruttert via somaliske ungdomsarbeidere ulike steder i Oslo, som ble kontaktet av en av de somaliske prosjektmedarbeiderne. I gruppa med somaliske jenter var det blant annet med en datter av en av de naturlige hjelperne, og bekjente av henne.

Dette betyr, så langt jeg har informasjon, at deltakerne på kvinnegruppene og ungdomsgruppene i stor grad er rekruttert gjennom ledernes nettverk. Det innebærer imidlertid ikke at gruppelederne kjente alle deltakerne på forhånd. På mannsgruppen kjente gruppeleder bare én av deltakerne fra tidligere.

En slik form for nettverksrekruttering kan være nødvendig, dersom man skal nå personer som ikke er organisert på andre måter, og med få tilknytningspunkter til storsamfunnet. Rekrutteringsformen bryter med konvensjonelle norske "byråkratiske" normer for deltakelse i rådgivende fora. Det viste seg etter hvert at enkelte av deltakerne i flere av voksengruppene var pårørende til domfelte i Brobyggerprosjektet. Dette var opplysninger som kom frem i intervju med prosjektteamet. Det viser at det ikke har vært etablert en felles forståelse på PMV om arbeidsgruppens status. I tillegg til å være

kompetansegrupper, var noen av dem satt sammen med tanke på hjelpebehov hos noen av deltakerne. Det er vanskelig å vurdere i hvilken grad dette preget gruppene, men det er rimelig å anta at ettersom slektskapsforholdet ikke ble tematisert på gruppemøtene, kunne det virke som en bremse for fri utveksling om årsaker og tiltak mot kriminalitet i eget miljø. På den annen side viste det seg etter hvert i prosjektarbeidet at nettopp enkelte slike ”doble statuser” ga prosjektteamet et innpass og en tillit i arbeidet overfor pårørende.

På flere av gruppene meldte det seg så mange at man måtte sette folk på venteliste. Både i forhold til den pakistanske pappagruppe og pakistansk kvinnegruppen var det nok interesserte til at man kunne ha opprettet to grupper.

5.2.4 Litt om medlemmenes bakgrunn

Deltakerne på kvinnegruppene var fra midten av 20-årene og opp til 50-60 års alderen. Den samme gjaldt den pakistanske pappagruppen, men med en overvekt av middelaldrende og eldre. Guttene på ungdomsgruppa var i alderen 14-19 år.⁴⁹

Mange av de voksne deltakerne snakket svært dårlig eller nesten ikke norsk, men med stor variasjon mellom de eldste og yngste. Særlig blant de somaliske kvinnene snakket mange lite norsk og var svært ukjente med betingelser i det storsamfunnet. Noen kunne imidlertid gjøre seg brukbart forstått og jobber eller går på skole. På denne gruppa undersøkte jeg botid i Norge ved å spørre kvinnene selv. Gjennomsnittlig botid var litt over 6 år, den lengste i 12 år, den korteste i tre år.

Når det gjaldt klan tilhørighet, viste det seg at gruppa hadde medlemmer fra både tradisjonelle jordbruks- og nomadeklaner. Alle de tre største klanene var representert, og i alt 7 underklaner. Dette er et viktig funn, ettersom noe av kritikken mot PMV som kompetansesenter, har dreid seg om påstander om at de somaliske brukerne av senteret og deltakere på arbeidsgrupper rekrutteres fra bestemte klaner.

⁴⁹ Alderen på medlemmene i den somaliske jentegruppa har jeg ikke undersøkt.

5.2.5 Case: Eksempel på balansegang

I evalueringen vurderte jeg det som viktig å innhente opplysninger om deltakernes klanbakgrunn, ut i fra en antakelse om at dersom deltakerne på arbeidsgruppene var rekruttert fra et fåtall klaner, kunne dette tenkes å ha betydning for et eventuelt nettverksarbeid rundt den domfelte.

I Somalia har samfunnet tradisjonelt vært organisert ut i fra klan-tilhørighet i form av segmentære ættelinjer. Gjennom en om lag 20 år lang borgerkrig har landet vært uten en fungerende statsmakt. Somalieres lojalitet er derfor først og fremst til familien. Klantilhørighet er også viktig innad i somaliske miljø i diaspora (ref. Højdahl 2000, Engebriksen og Farstad 2004). Så langt vi kjenner til, foreligger det lite dokumentasjon på i hvilken grad og på hvilke måter klansystemet fungerer i de somaliske miljøene i Norge. Forsker Katrine Fangen peker imidlertid på hvordan andre sentrale dimensjoner enn klantilhørighet definerer ulike somalieres identitet i Norge; blant annet forholdet til formell utdanning og forholdet til religion. Samtidig mener mange av hennes somaliske informanter at de tradisjonelle nettverkene for hjelp og støtte som klansystemet representerer, er svekket i Norge. I mange somaliske miljø er det i stedet et problem med "condemnation and gossip." (Fangen 165:2004).⁵⁰

Klantilhørighet – uansett hvordan en slik tilhørighet eventuelt praktiseres er et ømtåelig tema i de somaliske miljøene. Nedenfor presentere vi hvordan og prosjektet tok opp temaet på den siste somaliske arbeidsgruppa, våren 2005:

Den meget erfarne somaliske prosjektmedarbeideren advarte sterkt mot å ta opp temaet. Hun mente at det var sannsynlig at det ville kunne ødelegge PMVs mangeårige arbeid og bryte ned den tilliten som møysommelig var bygd opp i miljøene. Hun fremholdt at PMV bevisst har ført en linje hvor senteret ikke har villet vite hva slags klantilhørighet folk har, nettopp fordi det har vært et stridstema i hjemlandet. Nå bor folk i Norge, og da er det viktig å ikke ta med seg konflikttema, men finne nye arenaer og temaer å samles om.

Prosjektleder og evaluator forstod motstanden, men mente at det både ville svekke evalueringen dersom vi ikke kunne spørre om dette, og ikke minst bygge oppunder ryktene og kritikken mot PMV. Etter å ha vurdert spørsmålet

⁵⁰ Fangen mener det er viktig å se hvordan somaliere i Norge lever i en kontekst hvor de må forholde seg til svært negative stereotyper om somaliere som gruppe, spesielt i media.

nøye, gikk prosjektmedarbeider med på å ta opp spørsmålet på siste møte i den somaliske kvinnegruppa. Av praktiske grunner kunne ikke evaluator være til stede og selv stille spørsmålet (dette var uheldig, de to andre måtte ta støyten. Men det var nødvendig å gjøre det på dette tidspunktet, fordi det var siste møte i arbeidsgruppa. Fremstillingen av caset er basert på samtaler med prosjektleder og prosjektmedarbeider).

Prosjektleder la frem ønsket fra evaluator om å få vite klantilhørighet. Spørsmålet var om deltakeren kunne skrive klantilhørighet på et ark, uten navn eller andre identifikasjonsdata. Arket skulle legges samlet i en konvolutt mens deltakerne så på, med evaluators navn utenpå, og deretter overleveres henne (det er en viktig bakgrunnsfaktor at deltakerne kjente evaluator fra tidligere observasjon i gruppa, og at vi hadde opparbeidet en viss tillit på forhånd), med begrunnelse for hvorfor det var viktig å få vite dette. Da dette ble presentert arbeidsgruppa, ble medlemmene i gruppa først helt stille. Noen slo hendene for ansiktet. Deretter ble folk sinte, og viste skuffelse: Nå kom det, det var dette de hadde ventet på. Noen sa at de aldri ville komme på PMV mer. En fremholdt at i hennes familie var det tre klaner, og det er et stort problem. Prosjektleder tok i bruk en terapeutisk tilnærming, la seg helt flat, beklaget at de hadde spurt om dette og sa at de skulle glemme det, hun eller PMV skulle aldri mer stille et slikt spørsmål. Hun sa også at en ting som var bra med det norske systemet – hvor en utenifra, kan spørre om slike ting, ”i dette tilfellet i form av en forsker” er at systemet er effektivt når det gjelder å avlive rykter. Det var dette argumentet, sammen med ”retretten” fra prosjektleder, som gruppelederne mener fikk deltakerne til å snu helt. Ved slutten av møtet insisterte alle på å skrive ned sin klantilhørighet.

Denne episoden medførte mye ekstraarbeid både for prosjektleder og prosjektmedarbeider. Særlig for sistnevnte, som forvalter en stor del av senterets og Brobyggerprosjektets relasjoner til de somaliske miljøene. I tiden etterpå brukte hun mye tid og energi på å forklare om igjen og om igjen hvorfor man hadde spurt om klantilhørighet. Noen trodde at senteret samarbeidet med Erna Solberg (daværende kommunal - og regionalminister og ansvarlig for asyl- og flyktingepolitikken) om å sende tilbake til Somalia folk med tilhørighet til enkelte klaner. Andre rettet anklager direkte mot prosjektmedarbeider. Mange mente at det var dårlig av PMV å spørre om klantilhørighet. De unge mennene som sitter fengslet, tilhører ulike klaner og de mente at PMV derfor heller ikke bør fokusere på dette.

Prosjektmedarbeider har tung erfaring med hvilken rolle ryktespredning kan ha innad i somaliske miljø. Blant annet har de somaliske prosjektmedarbeiderne på senteret blitt anklaget for å drive kristen misjonering, siden de arbeider på et senter innunder Kirkens bymisjon. Hun ser det som viktig å bidra til å avlives slike rykter. Prosjektleder mener at hendelsen viser at det var viktig å bringe temaet frem i lyset.

5.2.6 Hva viser hendelsen?

De sterke følelsene som skapes når temaet om klantilhørighet bringes på bane i en ”offentlig” setting, viser at temaet inneholder stor sprengkraft. Caset inneholder mange tråder og elementer som jeg ikke kan forfølge her. Jeg vil begrense meg til å trekke det som er særlig relevant for gjennomføringen av Brobyggerprosjektet.

Eksempelet viser at kvinnene har tilhørighet i mange ulike klaner. Prosjektmedarbeideren visste ikke på forhånd hvem som tilhørte hvilke klaner, i tråd med PMV s strategi for å håndtere temaet.⁵¹

Deltakerne ønsker sterkt at klantilhørighet ikke skal bringes opp. Forskeren presser det likevel frem og utøver her en sterkt formativ rolle i evalueringsarbeidet (jfr. 1.1.2).⁵² Jeg kan her bare nevne noen mulige årsaker til at temaet er så sensitivt. I følge Højdahl (Højdahl 2000), er det sannsynlig at somaliere i eksil i stor grad søker å unngå å aktivere spørsmålet om klantilhørighet, fordi det vil innebære å trekke med seg konfliktlinjer fra borgerkrigen i hjemlandet. Samtidig er det mulig at klantilhørighet vil aktiveres dersom det oppstår en konflikt mellom somaliere i diaspora.

Caset viser hvordan to ulike forståelsesformer møtes: Evaluatoren representerer her en norsk, byråkratisk, forvaltningsmessig og vitenskapelig tilnærming. I dette inngår en tillit til staten og nødvendigheten av formelle statuser i det offentlige rom. Idéen om en forholdsvis uavhengig forskerposisjon er en del av dette her. De somaliske kvinnene uttrykker ikke en slik tiltro, tvert i mot. De er redde for hva PMV og forskeren gjør med opplysningene om dem, og viser frykt for statens makt og rolle. Det er den personlige tilliten til prosjektmedarbeider og prosjektleder og deres argumenter om å avlive rykter, som virker til at deltakerne endrer mening underveis. Denne hendelsen viser hvordan bygging og *forvaltning av tillit i uformelle relasjoner* er et sentralt tema. Dette gikk stadig igjen i prosjektteamets beskrivelse av arbeidet i minoritetsmiljø, særlig overfor de somaliske miljøene.

⁵¹ Prosjektmedarbeideren nedla også senere et stort arbeid med å spørre deltakerne i de andre gruppene på vegne av forskeren.

⁵² Caset reiser spørsmål omkring forskningsetikk og metode. Både prosjektleder og evaluator var av den oppfatning at det ville være uheldig å la være å stille spørsmål til dem det gjaldt, om tema som omgivelsene er kritiske til håndteringen av. PMV har selv tatt initiativ til evalueringen, og det inngår som en del av senterets ansvar å gjøre brukerne kjent med det norske systemet.

Dette leder oss til neste poeng. Hendelsen illustrerer hvilken delikat balansegang de naturlige hjelperne på senteret - og dermed prosjektmedarbeiderne - må utøve. De er på den ene siden avhengige av legitimitet og tillit i sine etniske/nasjonale miljø, en tillit som stadig må vedlikeholdes og hvor man ikke har råd til mange feilskjær. Dette krever mye tid og repetering av synspunkter. På den annen side skal de formidle storsamfunnets verdier inn i disse miljøene, og samtidig formidle minoritetenes situasjon og holdninger til storsamfunnet. En av dem sa det slik, i forbindelse med at senteret mistet storparten av finansieringsgrunnlaget:

PMV er en bro mellom det norske samfunnet og innvandrere. Vi har en stor oppgave med å hjelpe folk. Men vi mister energi. Vi kan ikke bruke energien begge veier (når myndighetene ikke setter pris på oss). Vi er i midten, vi blir spist opp.

Oversetterrollen er krevende, og budbringeren står i en utsatt og sårbar posisjon. Samtidig gir denne posisjonen makt til å avgjøre hva som skal formidles og hvordan. Som vi har sett, er det også de naturlige hjelperne, i Brobyggerprosjektet i form av prosjektmedarbeiderne, som stod for rekrutteringen til arbeidsgruppene. Det betyr at prosjektmedarbeiderne/gruppelederne fikk en *gatekeeperrolle* i prosjektet.

Prosjektleder fremhever i intervju og i sin sluttrapportering hvordan Brobyggerprosjektet ikke ville latt seg gjennomføre uten at prosjektmedarbeidernes kontakter og tillit i sine respektive miljø. Hun sikter særlig til arbeidet med de pårørende (Brobyggerprosjektet, sluttrapport:38). Det samme gjelder for arbeidsgruppene.

Jeg vil fremheve et sentralt poeng i forlengelsen av caset over. Arbeidet både i gjennomføringen av arbeidsgrupper og pårørende-arbeidet i prosjektet preges i stor grad av *multiplekse relasjoner*. Deltakerne på arbeidsgruppene har i stor grad flere typer relasjoner til de andre deltakerne, mange er rekruttert via vennskap og i noen grad slektskap, i tillegg til en interesse for temaet. Dette skiller slike arbeidsgrupper fra slik man tradisjonelt tenker om utvalg i byråkratisk sammenheng, hvor idealet er at *uniplekse relasjoner* skal være dominerende. De naturlige hjelperne må i stor grad håndtere multiplekse relasjoner i og utenfor gruppene, som en forutsetning for å skape tillit. I arbeidet med å nå minoritetsgrupper som står langt fra storsamfunnets arenaer, er dette en tilnærming prosjektet og PMV har erfart som fruktbar og nødvendig.

5.2.7 Hva slags type kunnskap og strategier har arbeidsgruppene frembrakt?

I dette avsnittet spør vi hva som er ”resultatet” av arbeidsgruppene. Fra prosjektbeskrivelsen skal gruppen(e) ha et tredelt formål: Utvikle strategier for:

- Hvordan en kan nærme seg de aktuelle familiene
- Hvordan en kan mobilisere ressurspersoner
- Hvordan en kan arbeide med utstøtingsmekanismer i nærmiljøet.

I sin sluttrapport i Brobyggerprosjektet har prosjektleder redegjort forholdsvis fyldig for hvilke tema som var sentrale på de ulike gruppene.

Vi gjengir kort her: Hovedtema på tvers av gruppene har vært kriminalitet blant egen nasjonal gruppe, hva er årsaker, hvordan kan det forebygges og hvilke tiltak kan man tenkes seg for at domfelte skal kunne ta del i positive nettverk.

Et hovedfokus på tvers har vært foreldres oppdragerrolle i et storsamfunn de til dels kjenner dårlig og ungdoms tilpasning til på den ene siden foreldregenerasjonens verdier og krav, og storsamfunnet verdier og krav på den andre siden. Det ble ofte trukket frem at foreldre i en migrantsituasjon bruker redskaper de har med fra hjemlandet, for så å oppdage at det ikke virker i en norsk kontekst, eller gir utilsiktede virkninger. Foreldrene føler tap av kontroll og oversikt. Ikke minst stilles det nye krav til deres forståelse av egen rolle når storfamilien mangler og oppdrageransvaret individualiseres. Det er færre slektninger å lene seg på. Dette har særlig konsekvenser for de somaliske kvinnene, som ofte bor alene med mange barn (jfr. 5.2.2). Blant de pakistanske deltakerne var det et tema at fedrene hadde arbeidet så hardt, ofte med to jobber gjennom barnas oppvekst, at de hadde hatt liten mulighet for å følge med på barnas aktiviteter. Mye av ansvaret falt derfor på mødrene.

Et annet tema har dreid seg om rolleforståelse og fordeling av ansvar og oppgaver mellom ulike offentlige instanser og foreldrene. Spesielt på områder som skole og barnevern.

Blant guttene på ungdomsgruppa har diskusjonene dreid seg om hvordan guttene mener at man til dels må holde flere sammen som en nødvendig foranstaltning for å beskytte seg. Et sentralt tema var manglende tillit til politiet. Alle de eldste guttene hadde erfaring for å

bli stoppet av politiet, uten annen grunn enn at de er mørkhudede. De yngre hadde alle hørt liknende historier. Prosjektleder inviterte derfor en politimann som jobbet forebyggende i deler av Oslo til et av møtene. Politimannen hadde hovedsaklig ett råd til guttene: Han ba dem forstå politiets arbeidssituasjon og akseptere kontrollene som nødvendige. – Et annet tema i ungdomsgruppa, var hvordan de til dels følte seg utestengt fra norske fellesskap. Flere hadde norske venner fra barndommen. Men i ungdomstiden søkte de pakistanske og norske mot ulike miljø. - Guttene omtalte for øvrig seg selv som ”pakistanske” i relasjon til ”norske”, selv om alle er født og oppvokst i Norge.

Et skille mellom de pakistanske og somaliske gruppene, var at i de somaliske var *etablering av tillit* til domfelte et sentralt tema. Kvinnene var opptatt av om man kunne stole på noen som hadde sittet i fengsel. Prosjektleder fortalte trekk fra guttenes historier. Det gjorde inntrykk. Etter hvert mente deltakerne at ”Vi må ta oss av disse guttene. Det er vi som må være der for dem. De er våre ungdommer, og de er alene her”. På de pakistanske gruppene ble gjengkriminalitet og rivalisering mellom gjenger et sentralt tema.

Vi vil føye til at voksegruppene, særlig de kvinnelige, viste et stort behov for å få informasjon om det norske samfunnet. Av og til ”snudde” de diskusjonen og stilte spørsmål til prosjektleder eller evaluator: Det dreide seg blant annet om tema knyttet til ekteskap og samliv, arbeidsdeling og foreldreskap.

Et poeng i denne forbindelse er at enkelte av deltakerne - dette gjaldt både kvinner og menn - i etterkant oppsøkte prosjektleder etter gruppene og ønsket å få snakke om tema knyttet til arbeid, til familien, til livet som emigrant. De ga uttrykk for at de ikke hadde andre arenaer å diskutere dette på, og at det var viktige spørsmål som de heller ikke kunne ta opp i egen familie. Deltakerne har antakelig ikke hatt anledning til å diskutere slike livstema med en norsk person tidligere.

Med andre ord, arbeidsgruppene ga mye *kunnskap om integreringsbetingelser i det norske samfunn*, foreldre og barns strategier for å håndtere disse, og prosesser som kan føre barna vekk fra både foreldrene og storsamfunnets kontroll. Gruppene viste et stort behov for *møteplasser* mellom det norske og minoritetsmiljøene. Fra et evalueringssynspunkt, kan man stille spørsmål om dette er ny kunnskap, eller om det kan tenkes at prosjektet kunne tilegne seg denne kunnskapen med mindre bruk av arbeidsgrupper.

Når det gjaldt *strategier*, kom det mange forslag om generelle tiltak, slik som å arbeide for økt forståelse og aksept og ikke avvise eller være redde for folk som sonet eller hadde sonet en fengselsstraff. Det ble fremmet to konkrete forslag fra to ulike grupper: Den somaliske kvinnegruppa i 2004 foreslo å opprette *støttefamilier* for de domfelte. 6 deltakere skrev seg opp på liste som interesserte (Brobyggerprosjektet sluttrapport 2005:24). På ungdomsgruppa foreslo guttene å opprette et fotballag for gutter med både somalisk og pakistansk bakgrunn, og integrere de domfelte som ønsket det, på laget. Våren 2005 fikk PMV en ekstrabevilgning fra Sosial- og helsedirektoratet på 60.000 for å gjennomføre disse tiltakene.

Deler av dette arbeidet ble videreført etter at evalueringsperioden var avsluttet. Så langt jeg har informasjon, er fotballaget etablert. Det består av 14 somaliske gutter og drives av den mannlige pakistanske, tidligere prosjektmedarbeideren, som nå er timebetalt på senteret. Så langt jeg har informasjon, omfatter ikke laget tidligere innsatte som har vært deltakere i Brobyggerprosjektet. Jeg har imidlertid ikke hatt mulighet for å undersøke i hvilken grad medlemmene på laget har nettverksrelasjoner til deltakere i prosjektet.

Når det gjelder arbeidet med støttefamilier, har disse foreløpig ikke blitt etablert. I prosjektperioden inviterte de to somaliske prosjektmedarbeiderne en av de domfelte hjem på middag, to ganger. Medarbeiderne fremholdt i intervju at det var av avgjørende betydning at de selv gikk foran som et godt eksempel og først inviterte domfelte hjem til seg og sin familie. Deretter kunne de andre kvinnene og familiene gjøre det samme. Igjen ser vi at en gradvis etablering av tillit ansees som en sentral faktor. Så langt jeg har informasjon, har dette initiativet ikke blitt fulgt opp av andre støttefamilier. En årsak har å gjøre med at prosjektet ble avsluttet før man rakk å komme skikkelig i gang. Jeg har ikke datamateriale til å vurdere i hvilken grad andre forhold har virket inn. Dersom arbeidet imidlertid legges opp slik at etableringen av støttekontakter er helt avhengig av enn eller flere bestemte naturlige hjelpere, vil arbeide stoppe opp når disse ikke er tilgjengelige. Jeg har ikke materiale for å vurdere i hvilken grad det var nødvendig at prosjektmedarbeiderne etablerte seg i en "gatekeeperrolle" eller "forbilderolle" mellom de domfelte og potensielle støttefamilier.

5.3 Oppsummering og vurdering

Arbeidsgruppene har vært et sentralt redskap i Brobyggerprosjektet, i betydningen av at prosjektet har brukt store deler av sine personalressurser på gruppene, og i form av at mange personer har deltatt på gruppene.

Når det gjelder spørsmålet om i hvilken grad arbeidsgruppene har vært et egnet virkemiddel i arbeidet med å bygge nettverk og sosial kapital rundt deltakerne, er dette et for omfattende spørsmål å besvare fullt ut i en evaluering med et såpass lite omfang. Gjennomgangen over viser at et stort antall medlemmer har vært med i gruppene, og at det krever tid, og stor grad av tålmodighet og fleksibilitet å håndtere den sårbare tematikken gruppene diskuterer.⁵³

Så langt jeg kan bedømme, ut i fra evalueringens begrensede observasjons- og intervjumateriale, har gruppene hatt disse hovedvirkningene:

Gruppene har frembrakt kunnskap om generelle vilkår for integrering og ulike aldersgruppers opplevelse av mestringsbetingelser i møtet mellom familie, ungdom og storsamfunnet. Dette er bakgrunns- og kontekstkunnskap for å forstå prosesser som kan føre til kriminalitet eller gjengdannelser. Så langt jeg kan bedømme, er dette ikke nødvendigvis ny kunnskap, men her har den fremkommet samlet, fra ulike nasjonale grupper og alders ståsted. I prosjektet har denne kunnskapen først og fremst blitt forvaltet av prosjektleder og de enkelte prosjektmedarbeiderne, samt noe til øvrige ansatte på PMV.

Den andre hovedvirkningen av gruppene er de to konkrete forslagene til nettverksbygging som kom frem på gruppen: Et fotballag for unge gutter og et forslag om støttefamilier for de somaliske deltakerne. I skrivende stund er bare fotballaget som er aktivt etablert.

Den tredje virkningen har vært tematisering og bevisstgjøring i pakistanske og somaliske nasjonale miljø: En diskusjon av betingelser for emigrantforeldre og deres barns tilpasning i Norge og eventuelle sammenhengen med kriminalitet i eget nasjonale miljø. Man må anta at de 74 medlemmene i stor grad har bidratt til å spre informasjon om prosjektet videre i sine nettverk (dette har vi ikke hatt mulighet for å undersøke nærmere).

⁵³ Dette er poeng som Søholt (1996) fremhever i en kartellig av erfaringer fra en pakistansk/norsk helseopplysningsgruppe ved PMV på midten av 1990-tallet.

En fjerde virkning, eller rettere sagt funksjon av gruppene, er at det signaliseres overfor minoritetsmiljøer at representanter for den norske majoriteten og minoritetsmiljøene "eier" problemene sammen. Ved at medlemmene på gruppene er innkalt fordi man etterspør deres kunnskap, virker det til at man unngår rollen som "hjelper" og "hjelpetrengende". Dette virker sannsynligvis til at representanter for minoritetsmiljø lettere vil lete etter årsaker til kriminalitet i egne miljø, og ta større ansvar for å bidra med løsninger. I denne forbindelse er det et viktig poeng at gruppene har reflektert over tradisjoner i opprinnelseslandet for konfliktløsning, utstøting og innlemming blant slektninger. For somaliernes del, har arbeidsgruppene likhetstrekk med de såkalte eldrerådene i Somalia. I en viss forstand kan arbeidsgruppene sies å representere en form for videreføring av en etablert praksis i en ny kontekst.⁵⁴

Et viktig poeng i denne sammenhengen, er at PMV har tatt tak i et tema som mange av deltakerne signaliserte at var av stor betydning både for dem selv og deres respektive miljø. Flere uttrykte alvor og takknemlighet over prosjektet og temaet i arbeidsgruppene. En pakistansk mann uttrykte overfor den mannlige pakistanske medarbeideren at han var veldig imponert at PMV satte i gang et slikt arbeid: "Jeg hadde aldri trodd at Norge kunne hjelpe på denne måten". Ettersom han mente at dette var et så stort og viktig prosjekt, ville han ikke ta i mot penger for å være med i arbeidsgruppe. Dette viser viktigheten av at skape arenaer som kan fungere som møteplasser mellom majoritet og minoritet. Særlig med henblikk på å motvirke følelser av avmakt og isolasjon.

På denne bakgrunn kan man si at verktøyet med arbeidsgrupper særlig har bidratt til å oppfylle prosjektets overordnede målsetting om "å sette problematikken rundt sosial rehabilitering av straffedømte på dagsorden". I dette tilfellet "på dagsorden" i pakistanske og somaliske miljø.

Gruppene har i prosjektperioden i liten grad bidratt til å skape eller styrke direkte uformelle nettverk rundt de domfelte. Dette skyldes blant annet mangel på tid: For det første tok det tid å samtale seg frem til disse forslagene i gruppene. For det andre kom forslaget om støttefamilier sent i prosjektperioden. På den annen side kan man si at

⁵⁴ Eldreråd er en tradisjonell somalisk konfliktløsningsinstitusjon. Er løst sammensatt, består tradisjonelt av menn med særlig tillit eller posisjon som møtes for å løse en konkret konflikt eller situasjon. Klanmedlemmer kan også søke råd hos eldrerådet i forkant av viktige livsvalg (Højdahl 2000).

to konkrete forslag til tiltak på bakgrunn av 6 arbeidsgrupper, ikke representerer et bredt tilfang av direkte anvendbare verktøy.

Samtidig er det klart at mye av den direkte virkningen overfor minoritetsmiljøene av arbeidsgruppene og prosjektet som helhet, viste seg først da prosjektet var i sin avslutningsfase, og etter at det ble avsluttet. Prosjektleder og -medarbeidere har opplyst at de i etterkant har fått mange henvendelser fra pårørende om hjelp. Folk har hørt at på PMV har de et prosjekt som kan hjelpe ungdommer som er knyttet til kriminalitet, eller som står i faresonen. Eventuelt har de hørt om en av prosjektmedarbeiderne, at han eller hun hjelper familiene deres. For prosjektteamet har det vært svært frustrerende å måtte avvise slike henvendelser, og heller ikke ha et alternativt sted å henvise dem.

Min vurdering er likevel at ved å satse bredt på mange ulike arbeidsgrupper innenfor en kort prosjektperiode, har prosjektet spredt ressursene for mye i forhold til hva som ville vært hensiktsmessig i forhold til å få til nettverksbygging rundt deltakerne i prosjektet. Med tanke på et langsiktig arbeid, kan man derimot si at arbeidsgruppene har bidratt til å berede grunnen for et mer konkret nettverksarbeid i de ulike miljøene.

I tillegg vil jeg nevne at man kunne tenkt seg at kunnskapen fra arbeidsgruppene ble spredt systematisk til prosjektets samarbeidspartnere, for eksempel i form av et eget kurstema for ansatte i fengselet, helsetjenesten, friomsorgen og andre av instansene som var med på den øvrige kursrekka i prosjektet (se kapittel 4).⁵⁵

⁵⁵ Formen med arbeidsgrupper peker mot en rekke viktige problemstillinger i forhold til arbeidet overfor minoriteter generelt. For eksempel reiser prinsippet om betaling for oppmøte, en rekke sentrale spørsmål: Hvordan virker dette inn på medlemmenes motivasjon for å delta? I hvilken grad gjør betaling at medlemmene føler en anerkjennelse for frivillig arbeid og for sin uformelle kompetanse som de eventuelt ikke møter i andre sammenhenger? I hvilken grad er betaling for oppmøte en motivasjonsfaktor i seg selv? Virker det til at medlemmene føler større forpliktelse for arbeidet i gruppene i etterkant, for eksempel i form av å følge opp de strategiene de selv har vært med å foreslå?– Andre spørsmål knytter seg til rekruttering til og nettverksbygging i gruppene. I hvilken grad er rekruttering til arbeidsgrupper knyttet opp til medlemskap i innvandrersorganisasjoner, for eksempel somaliske og pakistanske kvinneorganisasjoner hvor naturlige hjelpere på PMV er aktive? På hvilken måte er etablering av tillit og lojaliteter mellom disse foraene en forutsetning eller en hindring for bredde i arbeidsgruppenes sammensetning og nedslagsfelt?

6 Nettverksarbeid II: Arbeid overfor pårørende, stormøter og workshops

6.1 Innledning

Som jeg har redegjort for i innledningen til forrige kapittel, var en viktig målsetting å finne fremgangsmåter for å bygge eller styrke nettverk rundt deltakere i prosjektet. I dette kapitlet vil jeg redegjøre for prosjektets arbeid overfor pårørende, og kort beskrive arbeidet med workshops og forsøkene på å få i gang stormøter.

I fremstillingen baserer jeg meg på intervju med prosjektledelse og -medarbeidere og observasjon og deltakelse på flere av møtene i de fire av arbeidsgruppene som ble satt i gang etter at forskeren ble engasjert som evaluator. I tillegg kommer bakgrunnsdokumenter skrevet av Brobyggerprosjektet selv og av PMV.

6.2 Pårørendearbeid

I evalueringen er en av begrensningene at jeg har fremskaffet lite materiale om den delen av nettverksarbeidet som er rettet direkte mot pårørende (se kap.1). Dette arbeidet er så vidt nevnt i prosjektets sluttrapport, og i årsrapportene til prosjektet. En årsak til den manglende oppmerksomheten, er anonymitetshensyn. En annen årsak, er at pårørendearbeidet har vært en del av arbeidet som har utviklet seg gradvis underveis i prosjektet, og som har blitt litt ”usynlig” fordi det fletter seg sammen med arbeidet overfor hver av deltakerne. Jeg skal her kort beskrive pårørendearbeidet, uten å ha ambisjoner om å gi et dekkende bilde av denne delen av prosjektet:

6.2.1 Gruppe for pårørende

I siste del av gjennomføringsperioden for Brobyggerprosjektet, arrangerte prosjektet tre møter for pårørende til deltakere med pakistansk bakgrunn. De pårørende var fedre eller brødre til domfelte som var med i prosjektet. Disse domfelte var gjengmedlemmer. Til dels vekslet det fra møte til møte hvem av deltakerens nære pårørende som møtte, det viktige for dem var at familien var representert. På møtene deltok en politiansatt som kjente deltakernes kriminalitets- og soningshistorier. To av møtene foregikk inne i fengselet, hvor de aktuelle deltakerne var med, ett møte fant sted på PMV, uten de innsatte til stede. Temaene dreide seg særlig om hva de ulike aktørene og den domfelte selv kunne bidra med i deltakerens livssituasjon, slik at han ikke begikk nye, straffbare handlinger. Evaluatoren var til stede på et slikt møte. Slik jeg oppfattet det, representerte samlingen en svært nyttig møteplass mellom de pårørende og politiet. Det ble stilt spørsmål fra hver side, oppklart misforståelser og diskutert familienes og ulike offentlige instansers ansvarsområder og mulighet for å støtte de domfelte etter løslatelse. Ikke minst ble det et sentralt tema å klargjøre skillene mellom politiets, domstolenes og fengselets ansvarsområder. Politiet fikk frem hvordan dette ikke er en, stor aktør, men består av ulike instanser som også vil ha ulikt mandat og mulighet for å gripe inn i forhold til deltakernes kriminalitets- og livssituasjon. De pårørende ønsket råd om hvordan de kunne hjelpe familiemedlemmene sine etter soning.

Brobyggerprosjektet bygget her en tydelig bro mellom politiet og pårørende. Blant annet informerte den politiansatte om at de pårørende gjerne kunne ta direkte kontakt senere.

6.2.2 Innsats overfor enkeltfamilier

Den andre delen av pårørendearbeidet dreier seg om prosjektleder og enkelte av prosjektmedarbeidernes direkte kontakt med familier til deltakerne. Særlig den mannlige, pakistanske medarbeideren har arbeidet mye overfor pakistanske familier, i forståelse og samarbeid med den domfelte. I flere tilfelle har arbeidet hatt form av kontakt med ulike familiemedlemmer for å løse opp i familiære konflikter. Dette har vært til dels alvorlige spørsmål hvor også barn har vært involvert. Som Højdahl viser i del III, resulterte arbeidet overfor en annen familie; at pårørende for første gang begynte å besøke deltakeren i fengselet. Når det gjelder de somaliske deltakerne, er det som sagt et kjennetegn ved denne gruppa at de fleste mangler pårørende i Norge. En deltaker hadde imidlertid et familienettverk. En av de somaliske

prosjektmedarbeiderne har drevet et omfattende kontaktarbeid både overfor deltakeren, med besøk fengselet og overfor de pårørende ved besøk i hjemmet.

Så langt jeg kan bedømme, har prosjektet, særlig representert ved den mannlige pakistanske prosjektmedarbeideren, stått i en unik posisjon. Som medarbeider i Brobyggerprosjektet har han hatt en formalisert utenifrorolle, kombinert med språk og kulturkompetanse og et rykte basert på tillit i ulike pakistanske miljø. Det er vanskelig å se for seg at en medarbeider uten denne spesifikke kompetansen ville kunne få tilgang til familiene og dermed rådgi dem i forhold til problemene deres. De somaliske prosjektmedarbeiderne har hatt en liknende posisjon. Samtidig skilte deres rolle seg fra den pakistanske medarbeideren, ved at en del av deres pårørendearbeid bygger videre på en tidligere etablert relasjon mellom familien og ansatte på PMV. De vil si at de naturlige hjelperne har hatt en hjelpefunksjon overfor familien også før Brobyggerprosjektet. Dette innebærer, som jeg var inne på når det gjaldt arbeidsgruppene, en forvaltning av multiplekse relasjoner i prosjektarbeidet. Det er derfor vanskelig å si hvor mye av arbeidet overfor denne familien som faller innunder Brobyggerparaplyen, og hvor mye som knytter seg til PMVs allmenne hjelpefunksjon. Det er imidlertid klart at innsatsen overfor denne familien ble mye sterkere og mer målrettet innenfor prosjektets rammer.⁵⁶

6.2.3 Virkninger - og tidsaspektet

Når det gjelder arbeidet overfor de pårørende, er det viktig å være oppmerksom på at mange ikke har kunnskap verken om norske instansers funksjonsmåte og ansvarsområde, langt mindre om hvordan man nærmer seg en slik instans. En somalisk prosjektmedarbeider fortalte for eksempel hvordan hun hadde hjulpet en mor med å vise henne hvordan hun skulle ringe politiet, slik at hun kunne få vite hvor sønnen befant seg.

En svært viktig ”virkning” av prosjektet er at pårørende fortsetter å kontakte prosjektteamet etter at prosjektet er avsluttet. Det gjelder både pårørende de har arbeidet direkte overfor, og pårørende som har

⁵⁶ Den ene pakistanske prosjektmedarbeideren var mann, de tre andre prosjektmedarbeiderne kvinner. Dette har uten tvil hatt betydning for hvordan de har kunnet arbeide overfor ulike deler av nettverk og miljø. Det er et viktig poeng som jeg imidlertid ikke har anledning til å forfølge her.

hørt om at PMV har et prosjektet, og ber om hjelp til sine barn.⁵⁷ (jfr. virkningen av arbeidsgruppene for å spre informasjon om prosjektet). PMV og prosjektteamet har måttet avvise flere. Men forespørslene har også resultert i at flere av prosjektmedarbeiderne synes det har vært vanskelig å bryte kontakten helt, og i en viss grad fortsatt å være noe tilgjengelige for pårørende, etter at de ikke lenger var lønnet i prosjektet (det samme gjelder for prosjektleder i forhold til enkelte av deltakerne). En prosjektmedarbeider sier om at prosjektet ble avsluttet og hadde hatt en kort virketid:

Det er veldig, veldig synd. Det er dårlig gjort, på en måte:
Vi er i gang, og så må vi slutte. Folk begynner å skjønne:
Her må vi gjøre noe. De våkner, får nye ideer, vil gjerne
gjøre noe, men så er det ferdig.

Til tross for at vi har lite empiri på området, viser disse prosjekterfaringene et stort behov for en brobyggerfunksjon mellom politi, kriminalomsorg og pårørende.

6.3 Stormøter

Brobyggerprosjektets delmål nr. 5 dreide seg om å prøve ut stormøter som metode. Dette er metode utviklet av Transformative Justice Australia (der kalles det Community Conferencing). I et stormøte bringes de involverte partene i en konflikt sammen. Gjennom et strukturert opplegg får alle lagt frem sitt syn på konflikten. Målet er at man gjennom ulike faser hvor deltakerne blant annet kan uttrykke sin opplevelse av konflikten, kommer frem til en forståelse for de andre deltakernes posisjon og opparbeider en tillit til de andre involverte. I prosjektbeskrivelsen fremheves det at

Slike ”stormøter” er et effektivt verktøy til å mobilisere nettverket rundt den straffedømte (ibid.:8)

Man la opp til å bygge videre på et allerede etablert samarbeid med Konfliktrådet i Oslo og professor i psykologi, Finn Tschudi, som har arbeidet noe med metoden i Norge (jfr.del III).

Kursrekka i prosjektet har brukt to av kursene på en innføring i stormøter og konflikthåndtering. Men prosjektet har ikke fått til en gjennomføring av stormøter.

⁵⁷ Dette gjelder først og fremst pakistanske pårørende. De somaliske deltakerne har som sagt i liten grad nær familie i landet.

Prosjektleder redegjør i sin sluttrapport for årsakene til dette.

For det første viste det seg at en av hovedantakelse i prosjektet, at de domfelte befant seg i en konfliktsituasjon overfor eget nettverk og opplevde at de utestengningsmekanismer, ikke svarte til erfaringene i prosjektet. De domfelte hadde enten ikke noe aktuelt nettverk (hoveddelen av de somaliske), eller nettverket i form av familie var ikke i en konfliktsituasjon med domfelte:

Vi opplevde i stedet at de var i en situasjon med velvillige omgivelser som holdt seg tilbaketrasket uten å være avvisende. Siden de også ga uttrykk for å være fornøyd med dette, så var det ikke nærliggende å introdusere dette redskapet nærmest for redskapets skyld (Brobyggerprosjektet, sluttrapport:42)

Prosjektet har i stedet forsøkt å forankre utprøving av stormøter hos andre aktører i kriminalomsorgen. Med støtte fra styringsgruppa, tok prosjektleder initiativ til et møte mellom styringsgruppas representant fra Oslo friomsorgskontor, juristene i Oslo fengsel og prosjektleder for å diskutere hvordan stormøte eventuelt kunne knyttes til løslatelsesarbeidet (se kapittel 3). Blant annet ble det skissert en mulighet for å knytte stormøte til prøveløslatelse etter 2/3 tid. Det viste seg å være juridiske hindringer for dette.

På bakgrunn av erfaring fra andre land, mente imidlertid prosjektet at det måtte knyttes en "gulrot" til gjennomføring av stormøter. Man kom fram til at stormøtene kunne forankres i friomsorgen, og at de domfelte kunne få kortet ned møteplikten her, dersom de sa seg villig til å ta den belastningen gjennomføringen av et stormøte kan være. Det viste seg imidlertid at forslaget ikke fungerte som en motiverende gulrot. I følge prosjektleder, ønsket ikke aktuelle domfelte å kutte ned på møteplikten hos friomsorgen.⁵⁸ Som et siste forsøk arrangerte prosjektet et møte med Konfliktrådet og det såkalte Borggata-prosjektet for å kartlegge muligheten for gjennomføring av stormøter i samarbeid med dem. Det hadde Borggataprosjektet på det daværende tidspunkt imidlertid ikke kapasitet til. Prosjektleder konkluderer:

For å få til stormøter, fordres det derfor noen andre grep med hensyn til hvor dette skulle plasseres i kriminalomsorgen/rettspleien for å oppleves som nyttig. En videre utforskning av dette første imidlertid for langt for

⁵⁸ Dette er et viktig poeng: De straffedømte ønsker selv å bli fulgt opp, at noen "holder tak i" dem. Jfr.del III.

prosjektet alene (Brobyggerprosjektet, sluttrapport 2005:42).

Jeg vil føye til et moment: Det var heller ikke på dette tidspunktet praktisk mulig å forankre et eventuelt arbeide med stormøter hos samarbeidspartnere i fengslet. Helsetjenesten var ikke det brohodet for prosjektet som opprinnelig tenkt og oppfattet det ikke som at løslatelsesarbeid hører til deres arbeidsoppgaver. Som vi så i forrige kapittel, hadde mange av de ansatte på motivasjonsavdelingen hatt utbytte av kursene hvor metoden ble presentert, og var svært interessert i konkrete teknikker for konfliktløsning. Samtidig forteller de at kursene har gitt dem et inntrykk av at møtene krever mye forarbeid. Verken de fengselsansatte eller de ansatte i helsetjenesten har sett det som praktisk mulig selv å gjennomføre stormøter. De har ikke de tilgjengelige ressursene i form av tid (se kap. 4).

Den manglende gjennomføring av stormøter er med andre ord et resultat både av prosjektets knappe ressurser og vanskelighetene med å forankre en slik metode hos en bestemt instans i kriminalomsorgen. Samtidig ser noen av årsakene ut til å være knyttet til den domfelte selv. Prosjektet rapporterer ikke om ønske eller behov hos deltakerne i prosjektet om en slikt tiltak. Jeg har ikke grunnlag for å vurdere i hvilken grad dette henger sammen med at deltakerne da ville miste noe mange åpenbart oppfatter som et gode; oppfølging av friomsorgen, om det har å gjøre med manglende kunnskap om stormøter, eller kan forklares i andre forhold.

I del III diskuterer Højdahl mer inngående stormøter som en del av transformativ justis og koblingen til prosjektets virkemiddel LOS.

6.4 Workshops

I prosjektbeskrivelsen ble det også lagt opp til workshops for domfelte i samarbeid med Konfliktrådet i Oslo. En slik metode innebærer at deltakerne aktiviseres gjennom øvelser, leker og rollespill. Hensikten er at deltakerne gjennom å få frem sine erfaringer med konflikter kan lære ferdigheter i konflikthåndtering og alternative måter å løse tilsynelatende fastlåste situasjoner på.

Prosjektet gjennomførte fire workshops for en gruppe på fire domfelte. Tre ganger inne i fengselet, og en gang i lokalene til Konfliktrådet. Geir Dahle i Konfliktrådet ledet gruppene, i nært samarbeid med prosjektleder og den mannlige, pakistanske prosjektmedarbeider. Gjennomføringen krevde mye forarbeid av

prosjektteamet, spesielt ettersom en av deltakerne fikk fremstilling fra et utenbys fengsel.

I motsetning til stormøtene, forteller prosjektleder at de domfelte var ivrige på å gjennomføre workshopene. Å være med innebar ikke kutt i goder (slik forespeilingen om stormøter muligens kan ha gjort). Tvert i mot fikk de innsatte et avbrekk i fengselshverdagen. Det også tydelig at innholdet opplevdes som fruktbart i forhold til gjengproblematikk (som de domfelte hadde etterspurt hjelp til å håndtere). Formen var på samme tid strukturert og utprøvende. Gjennom såkalt konfliktoppstilling tematiserte deltakerne hvordan håndtere gjengtilknytning, bryte sirkler, bryte med gammelt nettverk og hvordan komme inn i eller etablere nye.

(Se Højdahl i del III for en videre drøfting av Transformative justis)

6.5 Oppsummering

Mens jeg i forrige kapittel omtalte arbeidsgruppene, har dette kapitlet gitt en kort oversikt over ulike tilnærminger til de andre delene av nettverksarbeidet i prosjektet.

Vi har sett at målsettingen om å prøve ut stormøter som metode ikke lot seg gjennomføre, til tross for ulike forsøk fra prosjektets side. Jeg vurderer det slik at prosjektet har gjort det som var mulig innenfor de ressursmessige rammene man arbeidet innenfor. Samtidig har prosjektet, ved å prøve å finne frem til en forankring for gjennomføring av slike møter, bidratt med verdifull kunnskap om hvor noen av de formelle tersklene for en slik gjennomføring ligger. Samtidig viser det seg at mange av fengselsbetjentene er interessert i metoden, men har oppfattet den som for krevende å gjennomføre med fengselets svært begrenset tid og ressurser. Jeg vil her føye til at ut i fra intervju med konfliktrådet, la man der vekt på at metoden gir rom for fleksibilitet og kan tilpasses ulik ressursbruk. Dette betyr at et fremtidig arbeid med denne modellen kan bygge videre på de erfaringene prosjektet har høstet.

Når det gjelder workhops, har jeg her bare gitt en skissemessig beskrivelse. Højdahl beskriver nærmere betydningen av og potensialet i denne tilnærmingen i del III. Her vil jeg fremheve at prosjektet med dette prøvde ut og kombinerte flere metoder overfor de samme deltakerne (workhops som er gruppebasert og LOS-samtaler overfor den enkelte deltaker).

Både gjennom iverksetting av en egen gruppe pårørende til gjengmedlemmer og gjennom arbeidet overfor enkeltfamilier, har prosjektet bidratt til å bearbeide og styrke nettverk rundt deltakere i prosjektet. Faren som begynte å gå på besøk til sønnen er et eksempel, i andre tilfeller har prosjektet gått inn i konflikter mellom familiemedlemmer og bidratt til å finne praktiske løsninger. Dessverre har jeg ikke hatt anledning til å intervju de pårørende om deres erfaringer med prosjektets brobyggerfunksjon i disse relasjonene.

Jeg vil fremheve at både det direkte pårørendearbeidet og arbeidsgruppene er helt avhengig av de naturlige hjelpenes rolle for å komme i "posisjon". Prosjektmedarbeiderne har en spesifikk kultur- og språkkompetanse som gir dem en form for innpass den norske prosjektlederen ikke har mulighet for å oppnå (jfr. også Brobyggerprosjektet, sluttrapport 2005).

7 Oppsummering og anbefalinger

7.1 Forholdet mellom målsettinger og virkemidler

Sentrale trekk ved gjennomføringen av Brobyggerprosjektet har vært ambisiøse målsettinger, mange ulike virkemidler og en imponerende arbeidsinnsats – sett i forhold til ressursene prosjektet har hatt til disposisjon.

7.1.1 Overordnet måloppnåelse

Samlet sett viser evalueringen at Brobyggerprosjektet har oppnådd sin hovedmålsetting om ”å sette problematikken rundt sosial rehabilitering av straffedømte på dagsorden”. Prosjektbeskrivelsen definerte ikke hvem sin og hvilken dagsorden man tok sikte på å endre. Det er imidlertid tydelig at prosjektet har evnet både å sette temaet på dagsorden i kriminalomsorgen, og i de deler av det somaliske og pakistanske miljøet som har forbindelseslinjer til PMV.

Når det gjelder delmålene i prosjektet, har jeg i kapittel 2 vist at disse er formulert til dels vidt og noe utydelig. I evalueringsarbeidet har det derfor vært nødvendig å trekke ut ”essensen” av dem. Man kan si at det viktigste prosjektet hadde som *konkrete målsettinger*, var å:

1. Styrke mestringsevne hos deltakerne i prosjektet.
2. Utvikle kunnskap om betingelser for inkludering og ekskludering i deltakernes uformelle nettverk, inkludert familie.

Virkemidlene skulle først og fremst være:

1. *Direkte klientarbeid i form av LOS-samtaler*, i hovedsak utført av fengselsansatte og ansatte i helsetjenesten.
2. Ulike former for *styrking og bygging av nettverk* rundt den domfelte. I hovedsak skulle de naturlige prosjektmedarbeiderne stå for denne delen.
3. *Kursing* av samarbeidspartnere for prosjektet.
4. *Utprøving av stormøter og workshops* som metode, i samarbeid med konfliktrådet.
5. *Bygging av broer* mellom aktører og instanser der dette var relevant, i hovedsak tenkt som en oppgave for prosjektledelsen.

7.1.2 Endring, strategi og virkemidler

I del III analyserer Højdahl de viktigste delene av det konkrete klientarbeidet i form av LOS-samtaler og konkluderer med at virkemidlene i stor grad har vært rettet inn mot å styrke deltakernes mestringsevne. Prosjektet har med andre ord i stor grad vært sentrert rundt målsetting nr. 2.

Når det gjelder å vurdere i hvilken grad de øvrige virkemidlene har vært egnet til å nå målsettingene i prosjektet, må dette sees i forhold til at både virkemidler og særlig strategiene for å gjennomføre dem, endret seg til dels kraftig underveis i prosjektperioden. Dette hadde sammenheng med endringer både i prosjektet selv, og i prosjektets omgivelser.

Endring i organisasjonsmessige forutsetninger gjaldt særlig i forhold til tre instanser: I prosjektteamets sammensetning og kapasitet, i vertsorganisasjonen PMV, og i det som skulle være forankringspunktet i fengselet; helsetjenesten.

Vi har sett at bemanningssituasjonen *i prosjektet* ble mindre og mer ustabil enn forutsatt. Dette var en av årsakene til at man valgte å redusere prosjektmedarbeidernes innsats når det gjaldt besøk hos deltakere i fengselet, og heller bruke mer av deres kapasitet på arbeidsgrupper. Mangelen på bemanningsressurser internt førte imidlertid til at det ble mulig å rekruttere en medarbeider utenifra. Dette førte igjen til at man nådde nye målgrupper i prosjektet; voksne pakistanske menn, i arbeidsgruppene og som pårørende.

Parallelt med forandring av de interne betingelsene i prosjektet, fant det sted *endringer i PMV som organisasjon*. Reduksjon i senterets

finansielle midler førte til stor usikkerhet og nedtrapping av den generelle virksomheten ved senteret. Dette hadde betydning for Brobyggerprosjektet, spesielt i form av mangel på ressurser til å spre og videreføre kunnskapen i prosjektet.

De viktigste arenaene for iverksetting av samtalemotodikken, *helsetjenesten i fengselet*, ble ikke det ”brohodet” den var forutsatt å være. Så langt jeg kan bedømme, falt helsetjenesten ut som iverksetter i hovedsak på grunn av endringer i interne forhold. Denne erfaringen viser hvor viktig det er at et prosjekt sørger for en sterk formell forankring i eksterne instanser som skal stå for deler av gjennomføringen. Prosjekter – som per definisjon er av begrenset varighet – faller ellers lett ut dersom de er avhengig av bestemte ildsjeler for å beholde et fokus i organisasjonen.

I tillegg til de organisasjonsmessige endringene, viste det seg at prosjektet måtte forholde seg til betingelser i konteksten for prosjektet som viste seg å være annerledes enn forutsatt. Dette dreide seg først og fremst om situasjonen til deltakerne i prosjektet, og forhold knyttet til soningsbetingelser. I kombinasjon med at helsetjenesten ikke gjennomførte slike samtaler, og at deltakerne ønsket langt flere samtaler enn man hadde tenkt, tok prosjektledelsens gjennomføring av samtaler en langt større del av prosjektets ressurser enn forutsatt.

Til sammen har disse faktorene naturlig nok måttet gå på bekostning av arbeidet med andre virkemidler. Blant annet gjennomføringen av stormøter, noe av det direkte nettverksarbeidet og bygging av broer mellom ulike samarbeidspartnere, er virkemidler prosjektet ikke har kunnet arbeide fullt ut med. Samtidig har man i hovedsak valgt å ikke gi avkall på forsøkene med å prøve ut alle virkemidlene. For eksempel arbeidet prosjektledelsen lenge med å få til stormøter. Kursrekka, som har utgjort en stor del av de økonomiske ressursene i prosjektet, ble gjennomført som planlagt i omfang (gjennomføringen krevde imidlertid ikke først og fremst prosjektleder og medarbeideres arbeidsinnsats, men representerte en stor utgift i form av honorarer). Det betyr at prosjektet har ytt en stor innsats for å iverksette virkemidlene.

Fra et evalueringssynspunkt kan man si at virkemidlene i stor grad var egnet for å nå målsettingene i prosjektet. Gjennomgangen viser imidlertid at virkemidlene i utgangspunktet var svært mange, og de var rettet inn mot mange ulike arenaer. Det hadde antakelig tjent målsettingene for prosjektet bedre dersom man hadde konsentrert seg mer om færre virkemidler. Dette valget ville særlig vært hensikts-

messig da prosjektet var kommet i gang, og man bedre så hvilke betingelser feltet bød på.

Dette gjaldt for eksempel i forhold til nettverksarbeidet. Evalueringen har vist at prosjektet har utviklet mye kunnskap om integreringsbetingelser i storsamfunnet som kan ha sammenheng med prosesser som fører til kriminalitet. Sett i forhold til den relativt korte tiden prosjektet har hatt til disposisjon, kan det imidlertid stilles spørsmål ved om ikke prosjektet heller burde brukt ressurser på konkret nettverksarbeid fremfor et stort antall arbeidsgrupper. Samtidig er det klart at prosjektet gjennom disse gruppene i stor grad har beredt grunnen for videre nettverksarbeid i de respektive miljøene. Det var særlig mot slutten av prosjektperioden, og etter prosjektslutt, at ”langtidsvirkningene” av nettverksarbeidet viste seg i form av nye henvendelser fra pårørende som ønsket hjelp. Denne erfaringen tydeliggjør hvordan alt arbeid med relasjonsoppbygging og -bearbeiding krever *tid* og *stabilitet* som forutsetninger for å bygge *tillit*.

Prosjektet har generert kunnskap om at deltakernes familienettverk - der dette finnes - ikke aktivt utestenger de domfelte, men lett får en passiv rolle preget av makteløshet. Prosjektet har samtidig frembrakt kunnskap om at viktige utestengningsmekanismer for de domfelte består i kriminalomsorgens og det norske hjelpeapparatets mangel på samordning i arbeidet rundt domfelte.

7.2 Forholdet mellom nyskaping og kontekstkunnskap

Brobyggerprosjektet har vært et eksplisitt metodeutprøvende og kunnskapsgenererende prosjekt. Dette har krevd fleksibilitet i prosjektgjennomføringen. Samtidig kan den åpne og undersøkende holdningen, kombinert med omfattende målsettinger og virkemidler, i noen grad har vært et problem i forhold til enkelte samarbeidspartnere, spesielt i deler av fengselssystemet.

Det betyr at det i et slikt prosjekt er svært viktig å skape legitimitet om prosjektets mål og virkemidler hos samarbeidspartnere. Prosjektet ville vunnet på en bedre forankring på grunnplanet i fengselet, slik det opprinnelig var planlagt gjennom prosjektgruppe/referansegruppe. Gjennom en slik representasjon av blant annet fengselsansatte, ville prosjektet muligens også ha tilegnet seg relevant kontekstkunnskap raskere. I sammenheng med dette, er det et poeng at prosjektet kunne

presentert seg tydeligere og mer konkret i målsettingene. Den åpne holdningen kom til uttrykk i en viss uklarhet i prosjektet selv, for eksempel i form av noe uklare forventninger til de fengselsansatte.

Dette trenger ikke være et problem dersom samarbeidspartnere har et eierforhold til prosjektet. Når de ikke har det, må de "overbevises". Prosjektet opparbeidet seg imidlertid større legitimitet og anerkjennelse gjennom prosjektperioden. I denne sammenheng er samarbeidspartnernes erfaringer med kursrekka viktig. I en viss grad kan kursene sees som et virkemiddel ikke bare for å spre kunnskap, men også som et virkemiddel for å "overbevise" samarbeidspartnere. Kursene holdt et høyt faglig nivå. Men ettersom målgruppa var ulikt sammensatt, var det derfor stor variasjon i hvilken grad kunnskapen "traff" de ulike målgruppene. Det var derfor også ulikt i hvilken grad kursene virket til å skaffe legitimitet for prosjektet hos ulike grupper.

Ved til dels å arbeide inne i fengselet, har Brobyggerprosjektet gått inn på en sterkt regelstyrt og sikkerhetsfokusert arena. I noen grad, særlig i begynnelsen av gjennomføringsperioden, har prosjektet blitt oppfattet som et "forstyrrende" element. Antakelig ikke bare fordi de representerte en instans utenifra kriminalomsorgen, men fordi prosjektet utfordret tilvante arbeidsformer og forestillinger. Flere fengselsansatte har imidlertid pekt på at dette er viktig og nødvendig for fengselet som system.

Jeg vil fremheve at Brobyggerprosjektets åpne og utprøvende holdning, og ikke minst pågangsmot i et vanskelig felt, har vært en forutsetning for å få til et såpass nyskapende prosjekt. Brobyggerprosjektet har drevet hva man kan kalle "sosialt entrepenørskap". En hovedidé har vært å se individet i sammenheng med de kontekster og nettverk de befinner seg innenfor og så arbeide for å få delene til å henge sammen, eventuelt utvikle nye elementer (nettverk) der disse mangler. Det har vært en vesentlig faktor for form og innhold i prosjektet at PMV befinner seg i en uavhengig posisjon utenfor kriminalomsorgen og etablerte sosial- og helsetjenester. Denne posisjonen, sammen med nærhet til aktuelle minoritetsmiljø, har gitt mye av grunnlaget for prosjektets form og innhold. I en eventuell videreføring er det vesentlig å sikre både en slik uavhengig posisjon for iverksettere, samtidig med at det må legges til rette for et tettere samarbeid med kriminalomsorgen for "å komme i posisjon" både i forhold til fengsel, friomsorg og ulike sosiale tjenester.

7.3 Tid som nødvendig ressurs

Til slutt vil jeg fremheve et banalt poeng, som ikke desto mindre er grunnleggende i alle typer prosjektgjennomføringer; betydningen av tilgjengelig *tid*.

Prosjektet ble preget av mangel på tid internt i prosjektet, i helse-tjenesten og til dels også på motivasjonsavdelingen C3. Brobygger-prosjektet har ikke vært i en posisjon der de kunne kreve at for eksempel helsetjenesten satt av tid til prosjektet. Innad på PMV hadde ikke prosjektet i tilstrekkelig grad sørget for å skjerme egne ressurser godt nok, slik at de fullt ut kunne settes målrettet inn i gjennomføringen. Dette er en erfaring fra mye annet evalueringsarbeid av ulike typer forsøk: Det forutsettes at et nytt prosjekt skal bakes inn i eksisterende strukturer, uten at den ekstrainsatsen dette krever, defineres klart i form av tid og andre typer ressurser (Baklien m.fl. 2004). Baklien kaller dette spenningen mellom "prosjektliv" og "hverdagsliv" (ibid:151). For PMV ble dette et dilemma i prosjektperioden, ettersom senterets finansielle situasjon ble mer usikker, og senteret samtidig måtte håndtere deler av det generelle hjelpearbeidet ved PMV.

Som nevnt over, er tidsaspektet av grunnleggende betydning både for relasjonsbygging overfor domfelte, for nettverksbygging og arbeid overfor pårørende. En del av "langtidsvirkningene" av prosjektet på disse områdene viste seg mot slutten av prosjektperioden, og etter at det var avsluttet. I denne forbindelse er det et viktig poeng å vurdere allerede ved igangsettingen av slike utprøvende prosjekt, hvordan de skal avsluttes eller eventuelt videreføres overfor deltakerne. Man kan ikke på forhånd vite hvor omfattende og tidkrevende behovet for direkte klientoppfølging vil være. Man bidrar til å sette i gang utviklingsprosesser hos deltakerne, og så må prosjektet slippe dem når prosjektperioden utløper. Det er grunn til å fremheve at i Brobyggerprosjektet tok imidlertid prosjektteamet et ansvar utover prosjektperioden, og holdt kontakten med enkelte av deltakerne. I fremtidig arbeid av denne typen bør man veie forholdet mellom det å sette i gang kortvarige prosjekter med tanke på kunnskapsutvikling, og hvordan man sikrer stabilitet og oppfølging for deltakerne videre.

7.4 Anbefalinger

Erfaringene fra Brobyggerprosjektet knytter an til erfaringer fra andre undersøkelser. I en rapport omkring gjengkriminalitet og forebygging i innvandringsmiljøer, konkluderer Inger-Lise Lien slik:

Kriminalitetsforebygging kan ikke overlates til innvandringsmiljøene alene. Det trengs en felles problemdefinisjon, en felles dagnadsånd, formaliserte samarbeidsrelasjoner, en sterk kompetanseheving i feltet, *satsing på tiltak som virkelig treffer målgruppene* og ikke bare virker overflatisk og symbolsk (Lien 2004:11, min utheving).

Brobyggerprosjektet har hatt en form og et innhold som allerede er i tråd med Liens anbefalinger. Prosjektet har skaffet videre kunnskap om vilkårene og gjennomføringsbetingelsene for slike målrettede tiltak. Det gjelder både i forhold til ulike minoritetsmiljø, og i forhold til kriminalomsorgen og ulike offentlige instanser.

Et av de viktigste grepene i Brobyggerprosjektet, er at prosjektet har knyttet sammen aktuelle minoritetsmiljø og fagfolk i det norske systemet og dermed lagt til rette for felles problemdefinisjoner. Et annet sentralt grep har vært at prosjektet har rettet seg svært tydelig inn mot målgruppen. Prosjektledelse og - medarbeidere har fulgt etter domfelte gjennom kriminalomsorgssystemet, og har forsøkt å være en bro i prosessen mellom fengsling og løslatelse. Dette arbeidet er det vesentlig å følge opp videre.

Det ligger utenfor rapportens rammer/mandat å ta stilling til *i hvilken form* arbeidet i Brobyggerprosjektet eventuelt skal videreføres. Ut i fra del II av evalueringen vil jeg imidlertid peke på følgende forhold som sentrale å ivareta i en fremtidig organisering:

- Nettverksarbeid og bygging av sosial kapital rundt innsatte med ikke-norsk bakgrunn bør knyttes opp mot instanser som har tillit i det aktuelle minoritetsmiljøet. Særlig overfor pårørende er det vesentlig med et samarbeid med personer med språklig og kulturell bakgrunn som samsvarer med den aktuelle familiens ståsted/bakgrunn. – Dette er også av betydning for å unngå rollefordelingen hvor representanter for det norske majoritetssamfunnet inntar en "hjelperolle", mens minoriteten blir "hjelpetrengende". Det er viktig at begge parter tar ansvar sammen, og at dette signaliseres bredt overfor

minoritetsmiljøene. Slike konstellasjoner kan sies å ha en integrerende effekt, på både majoritet og minoritet.

- I ulike former for nettverksbygging er det av vesentlig betydning å legge til rette for stabilitet over tid. På samme måte som overfor domfelte (se nedenfor), er dette avgjørende som grunnlag for bygging av tillit overfor både pårørende og minoritetsmiljø generelt.
- Tiltak med sikte på rehabilitering må organiseres slik at man tar utgangspunkt i den domfeltes "bevegelser" gjennom systemet, og ikke deler opp tiltak etter sektorinndeling og kategoriseringer i byråkratiet. Brobyggerprosjektet har vist hvor viktig det er å koble sammen instanser og lage "kjeder" av ansvarsforhold rundt den domfelte.
- De instanser som skal arbeide spesielt med rehabiliteringsoppgaver, må være motivert og se nytten i forhold til eget arbeid. Hensikt og fremgangsmåter må forankres i iverksetternes arbeidshverdag slik at man sikrer et eierforhold til oppgavene. Kunnskapspresentasjon i form av kurs kan være nyttig som en innføring i faglige tilnæringsmåter, men må følges opp med konkret faglig veiledning overfor den enkelte ansatte.
- Det er et spørsmål i hvilken grad de instanser som arbeider overfor de domfelte bør være forankret innenfor eller utenfor kriminalomsorgen, eller en kombinasjon av én utenifra og én innenfraposisjon. Det bør vurderes nøye fordeler og ulemper ved ulike modeller. Særlig kritiske faktorer dreier seg om: Hva slags ståsted man får når det gjelder tillitsskaping og relasjonsbygging overfor de domfelte omkring ømtåelige tema; muligheten for å bringe inn og gjennomføre ulike metoder og arbeidsformer for å bidra til refleksivitet i kriminalomsorgen; og i hvilken grad ståstedet gir mulighet for å håndtere formelle og uformelle terskler i og utenfor kriminalomsorgen.

Litteratur

- Aambø, Arild (2004): *LOS – Løsningsorienterte samtaler*. Gyldendal akademisk, Gyldendal
- Bakke, Kari Margethe S. og Søholt, Susanne: *Kommunikativ kompetanse i praksis - en evaluering av Primærmedisinsk verksteds opplæring av helsearbeidere*. Byggforsknotat 18, 1996, Bygd, miljø og samfunn. Norges byggforskningsinstitutt.
- Baklien, Bergljot (2004): Følgeforskning. I *Sosiologi i dag*, 4/2004, Novus forlag.
- Baklien, Bergljot (2003): Evalueringsforskning i Norge. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol.34:261-274, Universitetsforlaget.
- Baklien, Berljot, Franzen, Mikael og Predelli, Line Nyhagen (2002): *Utværing av Stiftelsen framtidens kultur. Stiftelsen framtidens kultur*. Centrum för kulturpolitisk forskning. Oslo:NIBR.
- Baklien, Bergljot, Bratt, Christopher og Gotaas, Nora: *Satsing mot frafall i videregående opplæring. En evaluering*.(2004). NIBR-rapport 2004:19.
- Brobyggerprosjektet (2005): *Sluttrapport*. 30.07. 2005. Primærmedisinsk verksted.
- Christie, Nils (1970): Modeller for fengselsorganisasjonen. I Rita Østensen (red.): *I stedet for fengsler: Ideer og forsøk*. Krombok, Pax.
- Eidheim, Frøydis (2001): *BRO-Teamet. En prosessevaluering av barne- og ungdomspsykiatrisk ressursteam*. NIBR Prosjektrapport 2001:21.

- Engebrigtsen, Ada og Farstad, Gunhild R. (2004): *Somaliere i eksil i Norge. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo*. NOVA skriftserie 1/2004.
- Fangen, Katrine: The need to belong and the need to distance oneself: Ethnic identification and contra-identification among Somali refugees in Norway. I Nes, Kari, Skoug Tove og Strømstad, Marit (red.): *Somaliere I Norge. Perspektiver på språk, religion og integrering*. Oplandske bokforlag 2005.
- Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske. Den totale institusjon sosialt set*. Jørgen Paludans forlag, København.
- Gotaas, Nora, Andenæs, Kristian, Papendorf, Knut, Grøvdal, Yngvil (2003): *SMED underveis. En prosessevaluering av Senter not etnisk diskriminering*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, UiO, Norsk institutt for by og regionforskning. Rapportserien nr. 75, Avdeling for rettssosiologi, Universitet i Oslo.
- Gotaas, Nora (2006): *Rocka stabilitet. En evaluering av prosjektet "Musikk i fengsel og frihet"*. Blir trykket som NIBR-rapport våren 2006.
- Grøvdal, Yngvil (2001): *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*. Skriftserie nr. 67/2001, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, avdeling for rettssosiologi, UiO.
- Hammerlin, Yngve og Nesvik, Stig (2004/2005): *Tiltak overfor gjengangere (TOG) en oppsummerende prosessevaluering og et forarbeid og ansatser til senere studier* (intern KRUS rapport).
- Hertzberg, Anne og Skjelmerud, Anne (2001): *Rapport fra evaluering av Primærmedisinsk verksted – PMV*. Senter for helse og sosial utvikling HeSo. Upublisert notat.
- Højdahl, Torunn (2000): *Somaliere i diaspora. En studie av splittede somaliske hushold*. Rapport 200/4. Oslo, Høgskolen i Oslo
- Innstilling fra et utredningsutvalg oppnevnt av Norges forskningsråd (2005): *Sosial kapital*. Upublisert notat, mars 2005.
- Kjellberg, Fransesco og Reitan, Marit (1995): *Studiet av offentlig politikk – en innføring*. TANO.

- Lien, Inger-Lise (2004): *Ugripelig ung. Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene*. NIBR-rapport 2004:14
- Lund, Anne Kristin, Klevemoen, Ragnhild, Ambøe, Arild (1996): *Løsningsorienterte samtaler blant innsatte ved Oslo kretsfengsel. Et samarbeidsprosjekt mellom helsetjenesten i Oslo kretsfengsel og Primærmedisinsk verksted*. Upublisert notat.
- Nes, Kari, Skoug, Tove og Strømstad, Marit (red) (2005): *Somaliere i Norge. Perspektiver på språk, religion og integrering*. Oplandske bokforlag.
- Nesvik, Stig (2005): *Tiltak overfor gjengangere TOG. Et sammendrag*. KRUS.
- Justis- og politidepartementet (2005): *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet*. Handlingsplan 2005-2008.
- Statskonsult (2001): *Etatsutvikling i kriminalomsorgen. Evaluering av en omstillingsprosess*. Rapport 2001:11.
- Senter mot etnisk diskriminering (2005): *Mat, tak over hodet og helsetjenester. Statens forpliktelser overfor personer uten lovlig opphold*. SMED, 2005, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 27 (2004-2005). *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen. "Enda en vår"*. Utdannings- og forskningsdepartementet
- Søholt, Susanne (1996): *Primærmedisinsk verksted. Kartlegging av erfaringer med en pakistansk/norsk helseopplysningsgruppe*. Byggforsknotat 1, 1996, bygd, miljø og samfunn. Norges byggforskningsinstitutt.
- (1997): *Helsefremmende ledelse. En evaluering av gruppeledere med innvandrerbakgrunn*. Prosjektrapport 225 -1997, Norges byggforskningsinstitutt

Del III av Torunn Højdahl

Kriminalomsorgserfaring blant deltakerne i Brobyggerprosjektet.

Evaluering av virkemidler som styrker domfeltes evne til mestring av egen livssituasjon.

8 Innledning del I

Hovedtemaet i denne delen av rapporten er delmål to i prosjektbeskrivelsen, og handler om hvordan prosjektet har arbeidet med å styrke den domfeltes evne til mestring av egen livssituasjon⁵⁹.

En tildeling av forskningsmidler fra Analysestabens i Justisdepartementet har gjort det mulig å utvide evalueringen, foreta en tilbakefallsmåling og gå grundigere inn i prosjektets mål, målgruppe og virkemidler⁶⁰. Brobyggerprosjektet (heretter BB-prosjektet) er forholdsvis lite, med få deltakere. Derfor er det viktig at evalueringen også kan bidra til å gi kunnskap om målgruppen. Vi mener dette gir en bredere forståelse av det arbeidet som er utført ved PMV og av arbeid rundt unge domfelte menn med somalisk og pakistansk bakgrunn. Vi har valgt å gi en dokumentasjon av deltakerens straffegjennomførings-erfaring, og i tillegg få fram noe kunnskap om etnisitet og kriminalitet. Dette beskrives i kapittelet om "Etnisk bakgrunn og kriminalitetskariere". Vi vil deretter presentere og drøfte noen av de virkemidlene prosjektet har benyttet seg av for å styrke domfeltes mestringsevne.

Vi har valgt å formulere følgende **problemstillinger** for del III:

1. Hva kjennetegner deltakerne i Brobyggerprosjektet, og hva er deres erfaringer med kriminalitet og kriminalomsorgen?
2. Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet seg av for å styrke de domfeltes evne til å mestre sin livssituasjon?
3. Hvordan er virkemidlene anvendt i praksis?

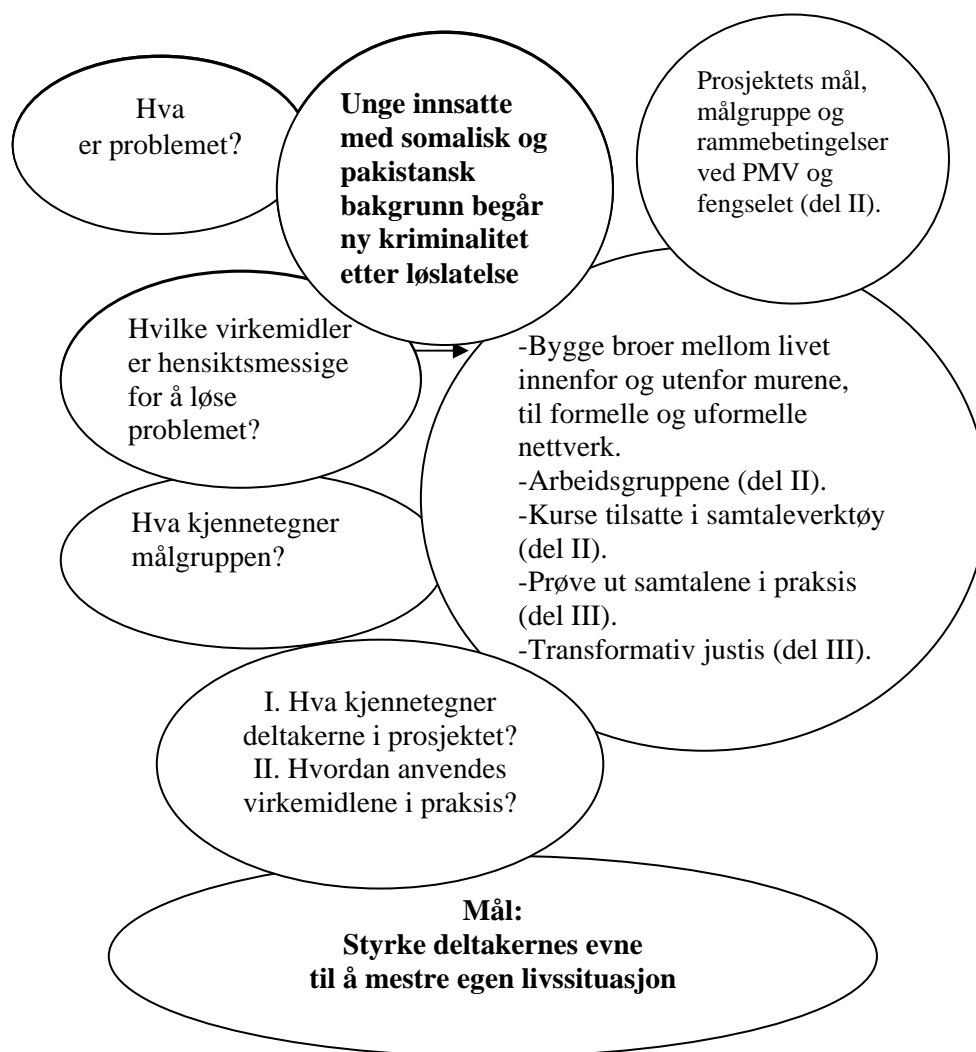
⁵⁹ Mestringsbegrepet og transformativ justis presenteres og diskuteres i kapittelet "Virkemidler for å styrke mestringsevnen".

⁶⁰ Jf. del I, brev fra Justisdepartementet av 4.11.2005 Brevet gir en viktig føring for innholdet i del III, og har bidratt til at evalueringens fokus er noe endret. Vi har hatt anledning til å gå grundigere inn i kjennetegn ved målgruppen og hvordan transformativ prosesser har vært og kan anvendes i kriminalomsorgen.

4. I hvilken grad har de virkemidlene som er valgt, vist seg hensiktsmessige og generert kunnskap?

For å kunne vurdere hvilke virkemidler som er relevante, har vi utarbeidet en figur som viser hvordan vi har utformet (forskningsdesign) evalueringens del III:

Figur 8.1 *Evalueringens forskningsdesign.*

Denne figuren illustrerer hvilke grep som er valgt i evalueringsprosessen. Vi tar utgangspunkt i problemet som ble formulert i prosjektbeskrivelsen, dvs. at innsatte begår ny kriminalitet etter løslatelse. De pakistanske kvinnegruppene ved PMV hadde uttrykt bekymring for at pakistanske ungdommer var involvert i kriminalitet. De ønsket å sette temaet på dagsorden og etablere arbeidsgrupper ved PMV for å diskutere kriminalitet i egne etniske miljøer (jf. del II). De somaliske kvinnene var opptatt av "sine ungdommer" og ønsket å bidra med kunnskap. Vi ser at prosjektet oppsto i et miljø utenfor kriminalomsorgen, dvs. at ressurspersoner i det pakistanske og somaliske miljøet i Oslo ønsket både å bidra med, diskutere og å "spre" sin kompetanse om kriminalitet.

Når et prosjekt initieres av en frivillig organisasjon, PMV, vil konteksten kunne være styrende for de målene man kan tillate seg å ha. Et eksempel på dette er at varetektsinnsatte kan ha restriksjoner mht. besøk. Videre kan en innsatt ha begrensede muligheter til å prøve ut nye mestringsferdigheter utenfor murene hvis han har en lengre straff. En domfelt som har en dom på fem år, får ikke framstillinger eller permisjoner før han har gjennomført 1/3 av dommen, dvs. 20 måneders soning. Dersom han i tillegg er dømt for organisert kriminalitet, kan det hende han ikke får prøveløslatelse før etter enten 7/12 eller 2/3 soningstid.

Både lov- og regelverk, dommer og straffegjennomføring er faktorer som kan påvirke hva man kan få til eller ikke i kriminalomsorgen. Man kan anta at jo mindre kunnskap man har om konteksten, desto vanskeligere er det å finne egnede virkemidler for det problemet man ønsker å løse. På den annen side kan den som kommer utenfra etablere kontakt med innsatte og i tillegg være tilgjengelig etter løslatelse, noe som kan være viktig i en reintegreringsprosess; dette i motsetning til en fengselsbetjent, som ikke har anledning til å bistå domfelte etter endt straffegjennomføring. De naturlige hjelperne, som har tilhørighet ved PMV, har anledning til å følge opp de innsatte og de løslatte på en helt annen måte enn de tilsatte i kriminalomsorgen fordi førstnevnte gruppe ikke er bundet av regler. Kvinne, ungdoms- og mannegruppene ved PMV har i tillegg unik kompetanse om det pakistanske og somaliske miljøet generelt, og derav muligheter til å etablere nettverk til besøksfamilier i sine nasjonale miljøer.

Vi vil underveis i denne delen analysere hvordan forutsetninger og rammebetingelser har påvirket prosjektgjennomføringen. Vi har valgt først å se på kjennetegn ved målgruppen, dvs. innsatte ungdommer med somalisk og pakistansk opprinnelse. Vi mener at kunnskap både

om målgruppen generelt og de man velger ut som prosjektdeltakere spesielt, er viktig.

Baklien (1993) skriver at en resultatevaluering dreier seg om hvorvidt et tiltak er godt eller dårlig. I en prosessevaluering er det derimot mer interessant å analysere de prosessene som karakteriserer selve gjennomføringen av tiltaket, uten at man går inn på det endelige resultatet.

Vi har først og fremst valgt en prosessevaluering. Vi synes det er viktig at evalueringen kan bidra til en helhetlig forståelse av målgruppen og deres forhold til kriminalitet og kriminalomsorgen. For å kunne tolke den informasjonen vi får om deltakerne, presenteres dokumentasjon spesifikt om somaliere og pakistanere for å se om dette var en relevant gruppe å velge som målgruppe. Vi har med utgangspunkt i figuren foran og problemstillingene, formulert disse spørsmålene som drøftes i rapporten:

1. Hvordan ble deltakerne rekruttert til BB-prosjektet?
2. I hvilket omfang er deltakerne fengslet pga. ny dom etter løslatelse?
3. I hvilken grad har prosjektets virkemidler; LOS samtaler og transformativ justis bidratt til å styrke deltakernes mestringsevne?

Vi mener denne framgangsmåten gir kunnskap, noe som også er et av siktemålene med prosjektet. BB-prosjektets målgruppe er liten, men det behøver ikke bety at man ikke kan finne nokså store, individuelle forskjeller. Disse vil i så fall ha betydning for hvilke forventninger man kan ha til tiltaket.

I evalueringsforskning er de bevilgende myndigheter ofte opptatt av om hensikten med prosjektet er oppnådd, og om man har nådd de resultater som er målsatt i prosjektet. I hvilken grad den domfelte blir involvert i ny kriminalitet etter løslatelse, med andre ord reduksjon i gjentatt kriminalitet, er av interesse. Vi har derfor utarbeidet en tilbakefallsmåling, og drøfter hvorvidt denne gir et reelt bilde av deltakernes forhold til kriminalitet etter løslatelse.

8.1.1 Noen betraktninger om forskningsprosessen i del III

Grad av tillit til forskningsresultatene avhenger av i hvilken grad de samlede resultatene fra undersøkelsen klarer å belyse temaet for evalueringen. Siden det på forhånd var klart at prosjektet i så stor grad

hviler på løsningsorienterte samtaler, har denne metodikken vært vektlagt som et sentralt fokus i prosjektevalueringen i tillegg til transformativ justis.

Som ansatt i kriminalomsorgen, har jeg hatt fordel av å kunne hente data fra etatsregisteret. Jeg har hatt tilgang til aktuelle dokumenter om saker som er dokumentført i Justisdepartementet og ved Kriminalomsorgens utdanningscenter. Som internforsker har jeg blitt møtt med stor grad av åpenhet og interesse fra informantene. Prosjektleder har i sin presentasjon av meg overfor de domfelte vektlagt at det var ”betydningsfullt” for domfelte at de fikk treffe en tilsatt i kriminalomsorgen som var interessert i deres meninger om det å være domfelt. En mulig svakhet ved dette kan være at deltakerne kunne ha vært redde for at dersom de sa noe negativt, så kunne det gå ut over dem selv og deres soningsforhold. Imidlertid har det virket som om de var trygge på at det de fortalte ikke ble videreformidlet til ansatte på avdelingen eller i fengselet.

Tilgang til hendelsesjournaler og annen etatsinformasjon, har gitt gode muligheter til å kontrollere opplysningene som domfelte har kommet med om sine soningsforhold. Jeg har ansett det som viktig ikke å lese journaler eller innhente informasjon i forkant av samtaler og intervjuer, for at dette ikke skulle prege min oppfatning av domfelte. Mitt bidrag i evalueringen er til en viss grad påvirket av den plassering, verdier og interesser jeg har som tilsatt i kriminalomsorgen (refleksivitet). Hammersly & Atkinson (1996:49) skriver: ”Det er ikke mulig å rømme fra den sosiale verden en studerer (...) Det er viktig å innse at forskning er en aktiv prosess, hvor man beskriver verden gjennom en selektiv observasjon og teoretisk tolkning av det som observeres, ved å stille bestemte spørsmål og deretter tolke svarene, ved å ta feltnotater (...) i tillegg til å skrive forskningsrapporten”.

I denne delen av rapporten brukes ”jeg” form når det er kun en av forskerne som uttrykker seg, mens ”vi” benyttes når det er felles uttalelser fra begge forskerne.

Som forskere kan man påvirke det man studerer; intendert eller ikke, bevisst eller ubevisst. Jeg har bevisst benyttet min stilling og kunnskap om kriminalomsorgen i forskningsprosessen. I stedet for å anstrenge meg for å ”fjerne effekten” av at jeg kommer fra kriminalomsorgen, har jeg forsøkt å forstå hva det kan bety for domfelte og for eget forskerperspektiv. Jeg har taushetsplikt. Det de domfelte forteller om livet i fengselet, hva de strever med og hva de får til, er viktig kunnskap. Kunnskap om feltet - både om kriminalomsorgen, somaliere og prosjektets samtalemotodikk - har derfor vært en stor fordel i tolkningen av materialet..

Å intervjuere menn som er dømt for drap og voldtekt, kan gi opphav til negative og forutinntatte holdninger. Det har derfor vært nødvendig å forsøke å lytte til historien slik den fortelles og oppleves av den domfelte, og forsøke å skyve egne eventuelle fordommer til side. I all evaluering har forskeren en forforståelse før man begynner forskningen, og man har ofte noen innledende antagelser om det man skal studere. Jeg mener det viktigste er å tenke gjennom hva som kan påvirke resultatene, og reflektere over dette.

Det å være to forskere, en ekstern og en intern, har vi begge opplevd som nyttig. Som internforsker med syv års erfaring fra KRUS har jeg kunnskap om fagfeltet, og kan vurdere empirien i lys av tidligere erfaringer og kunnskap om forskningsfeltet. Samtidig kan man overse forhold som tas for gitt. Et eksempel på dette er at en internforsker vet at innsatte kan bli "flyttet" pga. soningskø, mangel på plasser eller av disiplinære – eller sikkerhetsmessige årsaker. En eksternforsker kan stille detaljerte spørsmål om hvorfor en innsatt, som er med i et prosjekt, blir flyttet. Hun kan undre seg over at han flyttes når han er midt i prosjektperioden, og det er investert kompetanse i de tilsatte som skal være kontaktbetjent for ham. Eksternforskeren har en annen "nysgjerrighet", en annen referanseramme og er uten eventuelle kollegiale bindinger til tilsatte i justissektoren. Imidlertid er en ekstern forsker avhengig av "døråpnere" for å få tilgang til opplysninger. Dette vil kunne påvirke hvilke opplysninger som er tilgjengelig for henne. Vi har hatt mange nyttige diskusjoner og oppklaringer underveis, og håper vi har fått til en balanse i de ulike perspektivene.

Datainnsamlingen til del III pågikk i ett år og ble avsluttet 20. november 2005. En klar ulempe i evalueringen er at ikke begge forskerne deltok fra prosjektets oppstart, og at intervjuene med domfelte først kom i gang i desember 2004. Imidlertid har vi datamateriale om disse personene gjennom etatsregisteret og kopi av dommene. En annen klar ulempe i prosjektgjennomføringen, var at så mange av de domfelte ble flyttet i løpet av prosjektperioden at det påvirket gjennomføringen av prosjektet. Soningssted var en av *rammebetingelsene* i prosjektet som opprinnelig var lokalisert til en bestemt avdeling, C3 i Oslo fengsel. I praksis ble deltakerne flyttet både mellom avdelinger i fengselet og til fengsler i andre regioner i løpet av prosjektperioden, som vi vil vise seinere i rapporten.

8.2 Datainnsamling, metoder og informanter

Vi har fått inn en mengde data som er gjennomgått og vurdert. I dokumenteringen av etnisk tilhørighet, kriminalitet og fengsling, har statistikk fra Utlendingsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå vært viktige informasjonskilder. En annen viktig kilde er etatsregister-journaler og statistikk som inneholder informasjon om de dømte. Kopi av dommer og rettsbok på nærmere 500 sider er hentet fra Tingretten. Tekstanalyse og gjennomgang av rapporter og annen etatsinformasjon, samt utarbeiding av statistikk på grunnlag av opplysninger i etatsregisteret, representerer noen av informasjonskildene i evalueringen.

Kombinering av to eller flere metoder med ulike kildetilgang kalles metodetriangulering (Denzin 1970). I tillegg til statistikk har jeg analysert rapporter, brev, avtaler, referater fra møter og relevante tekster fra faglitteratur. Litteratur som beskriver metodene "løsningsorienterte samtaler", "reflekterende samtaler" og erfaringer med "transformativ justis", har vært viktig å lese for å få kunnskap om prosjektets virkemidler (jf. problemstilling 2.)

Følgende bøker har gitt verdifull bakgrunnsinformasjon som gjør det mulig å vurdere prosjektgjennomføringens faglige fokus:

Fellesskap og sammenhenger (Andersen 2000)

Løsningsskapende samtaler (Berg & De Jong 2005)

Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre (Gjærum & Grøholt & Sommerschild (red) 2003)

Løsningsorienterte samtaler (Aambø 2005).

Deltakende observasjoner

Et overordnet mål med å benytte metoden "deltakende observasjon" er ifølge Fangen (2004) å kunne beskrive hva folk gjør og sier i sammenhenger som ikke er konstruert av forskeren. Hun hevder at et ideal når man gjennomfører deltakende observasjon, er å opparbeide så intim kunnskap som mulig om det miljøet, den kulturen eller organisasjonen som skal studeres, samtidig som forskeren tar i bruk sin samfunnsvitenskapelige analytiske og metodiske skoleing.

Vi hadde ikke mulighet til å være en del av miljøet verken ved PMV eller i fengselet. Observasjonene måtte derfor begrenses til tilstedeværelse på BB-prosjektets kurser. Jeg var deltakende observatør på fire av fem kurs i regi av BB-prosjektet. Observasjonene ble avgrenset til de dagene kursene ble gjennomført. Jeg snakket også med deltakerne på kursene, og spurte om hvordan de oppfattet kursenes innhold. (jf. del II). Videre fikk jeg kjennskap til de

virkemidlene som prosjektet benyttet seg av. Både observasjonene og samtalene har gitt verdifull informasjon.

I tillegg deltok jeg i fire *LOS samtaler* (løsningsorienterte samtaler) med domfelte og prosjektleder (kvinne), der jeg kunne observere hvordan virkemidlene (samtalene med domfelte) ble gjennomført i praksis. To av samtalene foregikk i Oslo fengsel, to ved et fengsel i Region nordøst. Samtalene varte fra halvannen til to timer. Samtalene ga innsyn i hva de domfelte ønsker å snakke om, deres problemer, hva de er opptatt av i livet sitt og ikke minst tanker og opplevelser fra fengselshverdagen. I tillegg var jeg observatør på ett møte ved PMV med to pårørende.

Jeg deltok ca. halvannet år som representant for KRUS i styringsgruppen for prosjektet; fram til september 2004. Deretter var jeg til stede som *observatør* på ett møte i styringsgruppen. Dette rollebytte til forsker på prosjektet kan muligens kritiseres, og det kan ha påvirket forskningen. Grunnen til at jeg ikke var med som forsker fra oppstarten av prosjektet, var at det ikke ble avklart før i september 2004 at jeg skulle bidra med et selvstendig arbeid i evalueringen..

Vurderinger basert på deltakende observasjon er kontekstavhengige og vanskelig å etterprøve. Hvis f.eks. den eksterne forskeren hadde deltatt i samtalene med domfelte kunne hun valgt å vektlegge andre temaer enn de jeg gir empiriske eksempler på. Erfaring med utvikling, opplæring og implementering av kunnskap i kriminalomsorgen, har derfor hatt en viss innflytelse på hvilke data som er analysert og formidlet i denne rapporten; jeg er f.eks. opptatt av både hvordan man innleder en samtale, hvordan man stiller spørsmål og hva som er siktemålet med en samtale.

Prosjektleder og forsker ble enige om å prøve en tilnærming i evalueringen som vi har kalt "samtale om samtale" etter modell fra Kalmarfengslet i Sverige (jf. kurs med Wagner & Andersen i desember 2004). I trekantsamtalene, eller observasjonene, sitter prosjektleder og deltaker og snakker sammen ca. en time, enten i besøksrommet eller i et møterom i fengselet. Jeg sitter i en annen del av besøksrommet og noterer spørsmål og svar. Etter en time bytter forsker og deltaker plass; og vi har en reflekterende "samtale om samtalen" (Andersen 2005). Prosjektleder spør hva jeg vil kommentere. Jeg oppsummerer det som er viktig å få med i evalueringen. Jeg sier hva jeg "undres over" i det som ble formidlet, og som deltaker kan utdype. Deretter setter deltaker seg sammen med oss, og vi samtaler alle tre om samtalen. Denne måten å forske på kan gi domfelte en opplevelse av å bli møtt med respekt. Til dette kan det

innvendes at forskningsmåten også kan ha den motsatte effekten; domfelte kan oppleve at han blir "overvåket". I denne evalueringen hadde imidlertid prosjektleder sagt ifra til de domfelte på forhånd at de skulle få møte en person fra kriminalomsorgen som var spesielt opptatt av deres opplevelser. Deltakernes historier og erfaringer ble ansett som betydningsfulle, og prosjektleder sa til deltakerne at de var "viktige" informanter. Det virket som om deltakerne satte pris på at deres ord og meninger ble tillagt betydning. Tilstedeværelsen ga et godt innblikk i hvordan den løsningsorienterte tilnærmingen fungerte i praksis. Min rolle var imidlertid påvirket av den forforståelse jeg har, og de "brillene" jeg har på meg. Men det at vi har vært to forskere som har diskutert observasjonene i etterkant, har etter vårt syn styrket våre vurderinger.

Informanter, intervjuer og samtaler

I de individuelle intervjuene har jeg tatt utgangspunkt i en halvstrukturert intervjuguide med temaer og forslag til spørsmål. En slik form gir mulighet til endring underveis bl.a. for å ta hensyn til de forskjellige historier de domfelte hadde å berette.

I likhet med Prieur (2004) har jeg forsøkt å se ting i en sammenheng og ikke isolere fenomener fra hverandre. Hun har sett på hvordan kulturell bakgrunn har preget innvandernes livshistorier og de livsbetingelser de unge er vokst opp under. Prieur henviser til Bordieu (1993) som har anvendt denne tilnærmingen i kvalitativ forskning. Bordieu og han kollegaer viser at lidelse blant personene han har intervjuet, har sosiale årsaker. Lidelsene oppstår i møtet mellom habitusformer (sosialt formede væremåter), tankemønstre og sosiale strukturer i forandring. Prieur er spesielt opptatt av kjønns betydning (2004:13). Som forsker har jeg hatt spesielt fokus på hvordan domfeltes mestringsopplevelser påvirkes av konteksten i fengselet.

Deltakerne i BB-prosjektet har det fellestrekket at de er unge menn med en annen etnisk bakgrunn enn norsk. De er dømt for kriminell atferd, noe som sammen med deres etniske tilhørighet påvirker konstruksjon av identitet, og de historiene de forteller oss som forskere i samtaler og intervjuer.

Jeg har valgt å skrive prosjektleders spørsmål, deltakernes svar og historier framfor å benytte båndopptager. Jeg synes dette er mest tidsbesparende fordi jeg kan markere viktige spørsmål med et kryss eller liknende, framfor å høre gjennom to timer med intervju fra et bånd for deretter å velge ut hvilke data som er relevante. Det har ikke vært behov for å bruke tolk fordi alle intervjuer foregikk på norsk, med unntak av ett intervju som foregikk på engelsk.

Informantene forteller i intervjuene om sine livshistorier og især om sine problemer med å mestre et liv uten kriminalitet. Jeg forsøkte å få dem til å beskrive tanker om fengselshverdagen, tida fram mot løslatelse og framtida etter straffen, fra deres eget perspektiv (se Kvale 1997). De forteller om hvordan de strever med å opparbeide seg en posisjon i fengselet og med å mestre hverdagen i og utenfor fengslet. Oppsummeringer gjøres fortløpende. Når intervjuene oppsummerer, gjentas med jevne mellomrom det informantene har sagt. Dette er en god måte å sjekke om man har fått med seg betydningen av det informantene beretter; Noe som har vært spesielt viktig for å oppklare eventuelle språklige eller kulturelle misforståelser raskt. Et eksempel er et intervju med en domfelt der han forteller, og jeg til slutt oppsummerer slik: "Du forteller at du har vært i Oslo fengsel i nesten tre måneder, og at du har fått god hjelp av skolen i fengselet. Du har erfart at læreren har kommet til cella di når du har følt deg dårlig, og at det har vært viktig for deg at noen brydde seg om deg. Har jeg oppfattet deg riktig?" Domfelte svarer ja, med et smil, og sier at jeg har oppfattet han riktig. Jeg var i utgangspunktet usikker på om han likte eller ikke likte at læreren spurte etter han og oppsøkte han på cella, og fikk sjekket at det var positivt for han. Noen av deltakerne snakket med lav stemme og litt gebrokkent norsk, slik at oppsummeringer er benyttet til å sjekke om jeg oppfattet riktig.

I de individuelle intervjuene har jeg forsøkt å forstå deltakernes perspektiv: "Interviewing involves asking open-ended questions, listening to and recording the answers, and following up of additional relevant questions" (Patton 1987). I intervjuer med personer som ikke behersket godt norsk, har jeg i tillegg til å stille åpne spørsmål tegnet på et ark, slik at vi fikk en felles forståelse av det som ble fortalt. Dette gjaldt bl.a. en fortelling om en konfliktfylt episode mellom gjengmedlemmer. En av mennene fortalte hvordan han hadde sittet ved et kafébord sammen med venner, da en fra den andre gjengen kom bort. Jeg tegnet bord og stoler for å få en oversikt over hvem som var tilstede og hvordan konflikten oppsto. I en annen samtale med pårørende om forståelse av hvordan A- og B-gjengene oppsto, tegnet jeg en A og en B øverst på arket og ba han forklare.

Informanter

Kontakt med de domfelte startet desember 2004 og ble avsluttet i november 2005. Vi hadde ønske om å intervju alle de 20 deltakerne i prosjektet. Prosjektleder og jeg ble enige om å kontakte alle domfelte for å få til intervjuer. Det viste seg at halvparten var løslatt. Kun én av de løslatte møtte til avtale om intervju. En deltaker var flyttet til utlandet.

Intervjuer og deltakende observasjoner er gjennomført med alle de som sa seg villige til å bli intervjuet.

Av de 20 deltakerne er:

- 4 deltakere intervjuet i fengslet og 1 av de 4 er intervjuet igjen etter løslatelse. Intervjuene er foretatt i besøksrommet i fengslet og av 1-2 times varighet.
- 4 deltakere observert i løsningsorienterte samtaler med prosjektleder i besøks- eller møterom i fengselet⁶¹. Samtalene har vart i ca 1-2 timer.

I tillegg til deltakerne er følgende personer intervjuet:

- 1 betjent i Oslo fengsel er intervjuet av begge forskerne.
- Prosjektleder er intervjuet fire ganger, til sammen 8 timer.
- 2 pårørende er intervjuet sammen (ca. 1 time), og en av dem i tillegg i et individuelt intervju (1 time).

⁶¹ 2 deltakere satt fengslet i Region Nordøst, 1 i Region Sør og 5 deltakere i Region øst.

9 Etnisk bakgrunn og kriminalitetskarriere

9.1 Innledning

For best mulig å kunne vurdere og å sammenlikne den informasjonen vi får om deltakerne i prosjektet, har vi valgt å innlede med noe dokumentasjon om kriminalitet blant ikke-vestlige innvandrere generelt og om pakistanere og somaliere spesielt⁶². Dette gjør det mulig å plassere valg av målgruppe i en sammenheng. Vi vil se på statsborgerskap, utvisning, lovbrudd og fengsling av somaliere og pakistanere⁶³. Benevnelsen "innvandrere" benyttes om en person som er bosatt i Norge og som har to utenlandsfødte foreldre, uavhengig av personens statsborgerskap og hvor de er født. Som "ikke-vestlig innvandrere" regnes personer med bakgrunn i Øst-Europa, Tyrkia, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika (jf. www.ssb.no).

Nøkkeltall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) og fra kriminalomsorgens etatsregister, utgjør datagrunnlaget.

Statsborgerskap, utvisning og oppholdstillatelse

Pr. 1. januar 2005 bodde det 18 369 personer fra Somalia i Norge. Pakistanerne utgjør den største innvandrerguppen med 26 950 personer. I 2004 behandlet Utlendingsdirektoratet omlag 8800 søknader om statsborgerskap. Pakistanere er blant de større gruppene

⁶² Innvandrerbefolkningen omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre, eller mer presist: Personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge. 265 000, eller 72 %, av personene i innvandrerbefolkningen hadde ikke-vestlig opprinnelse, og disse utgjorde 5,7 % av den norske befolkningen ved inngangen til 2005. Om lag 61 000 av disse kom fra Øst-Europa (jf. Østby <http://www.ssb>).

⁶³ En av begrunnelsene for såpass omfattende statistikk, er at evalueringen ble utvidet gjennom midler tildelt fra Justisdepartementet (brev av 4.11.05).

som fikk norsk statsborgerskap i 2004.⁶⁴ 1226 somaliere fikk bosettingstillatelse i Norge i 2004. Statistikk fra SSB viser at i 2004 utgjorde somaliene 20 % av de som ble utvist fra Norge. Det vil si at det ble vurdert at de ikke hadde behov for beskyttelse i Norge, verken som flykninger eller av humanitære grunner. I utgangspunktet kan alle utenlandske borgere som begår kriminelle handlinger som fører til fengselsstraff i mer enn tre måneder, utvises. Innvandrere som er norske statsborgere kan ikke utvises.

Straffede

Andelen straffede per 100 000 innbyggere er vesentlig høyere for ikke-vestlige innvandrere enn for norske menn i samme aldersgruppe, ca. 120 mot 80 pr 100 000 i alderen 18-25 år. Ifølge notat 2004/66 fra SSB utgjorde innvandrere 7 % av landets befolkning over kriminell lavalder. Deres andel av de straffede var 12 %. Den største forskjellen når det gjelder kriminalitet mellom nordmenn og innvandrere fra ikke-vestlige land, er mellom ungdom, og spesielt i alderen 15-17 år. Andelen unge med ikke-vestlig bakgrunn som involveres i kriminalitet er dobbelt så høy som blant unge med norsk opprinnelse⁶⁵.

I 2004 var det totalt 1286 innsettelse i fengsel der den innsatte var utenlandsk statsborger. Det tilsvarte 11,3 % av alle innsettelsene det året. Nesten 24 % av innsettelsene av utenlandske statsborgere gjaldt varetekt. Det vil si at de ikke har dom, at de kan ha besøkskontroll og at de ofte er isolerte. Totalt 109 nasjoner var representert blant de utenlandske statsborgerne. Somaliene var den fjerde største gruppen med 76 innsettelse. Totalt var 36 innsatte i fengsel pakistanske statsborgere.

Halvparten av somaliene som bor i Norge er under 20 år. 5,1 % av alle somaliere i Norge ble domfelt i 2002 (kriminalomsorgens etatsregister). For nordmenn er tallet 1,35 %. Bare gambiere har høyere andel straffede enn somaliere. I tillegg kommer det at en del somaliere som ikke er registrert bosatt i Norge, også har gjort alvorlige forbrytelser i Norge. De er ikke med i den offisielle

⁶⁴ Norsk statsborgerskap kan innvilges både av Utlendingsdirektoratet og av Fylkesmannen. Den samlede statistikken over overgang til norsk statsborgerskap blir derfor utgitt av Statistisk sentralbyrå (SSB).

⁶⁵ Innvandrerbefolkningen er generelt yngre enn befolkningen for øvrig. Gjennomsnittsalderen var 21 år. Dette er noe av forklaringen på at nesten 90 % av de straffede var under 25 år. For ikke-vestlige innvandrere født i utlandet var gjennomsnittsalderen 37 år (Haslund. I: Østby 2004). Det viser seg også at innvandrere gjennomgående straffes for litt grovere kriminalitet enn etniske nordmenn.

statistikken som en del av den somaliske befolkningen i Norge (Østby 2005).

Utviklingen i kriminalitetsbildet i femårsperioden 2000-2005

En måling pr. 25.8.2000 viste at 87 % av de innsatte var norske statsborgere (2263 av totalt 2595)⁶⁶. 13 % (332) innsatte var uten norsk statsborgerskap. 25 % av disse var fengslet for narkotika, 17 % for tyveri/vinning, 5,4 % for drap og 3,5 % for voldtekt. Den største gruppen var fra tidligere Jugoslavia (31). Deretter kommer Irak (20), Pakistan (19), Nederland (17), Litauen (16) og Somalia (15)

Blant de 15 innsatte fra Somalia, var 4 personer fengslet for drap, 2 for legemsbeskadigelse, 2 for narkotika og 2 for tyverier. Andre lovbruddskategorier var ran, skadeverk, bedrageri og voldtekt.

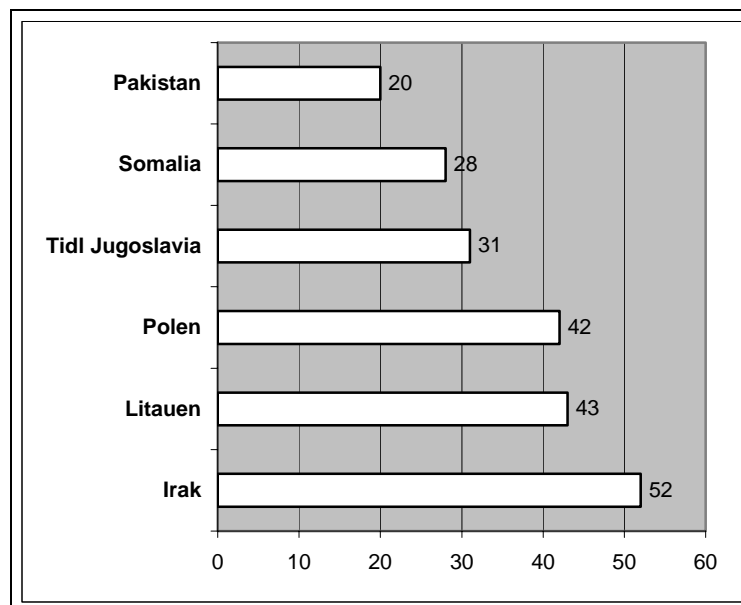
Blant de 19 innsatte fra Pakistan, var 7 innsatt for narkotika, 5 for drap, og resten for heleri, legemsbeskadigelse, tyverier, vold og voldtekt.

Det er interessant å måle om det er skjedd endringer fem år seinere, og spesielt endringer i forhold til etnisk bakgrunn. Måling utført 25.8.2005 viser at 83 % av de innsatte (2622) var norske statsborgere av totalt 3172 personer. *Andelen utenlandske statsborgere av alle innsatte har økt til 17 %*. Det absolutte tallet har imidlertid økt fra 332 til 550 innsatte. Antall innsatte med pakistansk statsborgerskap er nesten uendret. Dette har sammenheng med at mange pakistanere har fått norsk statsborgerskap, og således ikke fanges opp av etatsregisterstatistikken. Antall somaliere er nesten dobbelt så mange.

Vi vil nå vise fordelingen av antall innsatte med utenlandsk statsborgerskap for de seks største gruppene pr. 25.8.2005.

⁶⁶ Statistikken er hentet fra kriminalomsorgens etatsregister.

Tabell 9.1 *Utvalgte grupper innsatte med ikke-vestlig bakgrunn etter statsborgerskap pr. 25.8.2005*

Blant de 20 innsatte pakistanerne var halvparten fengslet for narkotikarelaterte lovbrudd. 7 personer var innsatt for drap og 3 for voldtekt.

Blant de 28 somalierne var nesten en av tre innsatt for narkotika og en av fire for drap. Øvrige kategorier er voldtekt, ran, trusler og legemsbeskadigelse. Omfanget av kriminalitet blant asylsøkere, som f.eks. somaliere, kan skyldes fattigdom, arbeidsledige foreldre og vansker med å tilpasse seg bolig og arbeidsmarked. Som gruppe har somalierne i Norge flere av disse fellestrekene. Et viktig poeng er at somalierne er relativt nyankomne til Norge (jf. Engebrigtsen & Farstad 2004, Højdahl 2000 og Torgersen 2005). Vi skal se nærmere på pakistanere og somalierne i neste avsnitt.

9.2 Unge innsatte fra Somalia og Pakistan - valg av målgruppe

Dataene i dette avsnittet er basert på en spesialrapport fra kriminalomsorgens etatsregister – KOMPIS, rekvirert og analysert av forsker Ragnar Kristoffersen. Alle opplysningene gjelder unge

innsatte under 23 år. Vi er opptatt av dokumentasjon om målgruppen for BB-prosjektet og den kunnskap vi har om målgruppens kriminalomsorgserfaring generelt, før vi ser på deltakernes erfaringer i neste kapittel.

12.9.2005 var det totalt 385 innsatte under 23 år i fengsel. Gruppen ”unge innsatte under 23 år med et annet fødeland enn Norge” utgjorde totalt 112 innsatte, dvs nesten 30 % av alle unge under 23 år. Fem var registrert født i Pakistan, og tre av disse hadde norsk statsborgerskap. 17 innsatte var registrert født i Somalia. Ni av de 17 innsatte som var født i Somalia var ikke norske statsborgere. Ingen annen etnisk ungdomsgruppe i fengsel hadde en større andel uten norsk statsborgerskap.

12 av 17 somaliere sonet i lukket fengsel på registreringstidspunktet. Dette har sammenheng med lovbruddets art og straffens lengde for de som var dømt. Somalierne var fengslet for forholdsvis alvorlig kriminalitet. Fire var fengslet eller dømt for drap eller annen vold og tre for henholdsvis narkotikalovbrudd og voldtekt. Fem somaliere var innsatt for ran. De domfelte somalierne var ilagt forholdsvis lange straffer. Gjennomsnittsstraffen var nesten 2,5 år (897 dager). To av pakistanerne var domfelt til tre års fengsel og den andre til 1½ års fengsel. Én av pakistanerne sonet ved fengsel Region Sør, resten sonet i Oslo fengsel.

Gjennomsnittsalderen til somalierne er 20 år. Nesten halvparten (8) av somalierne sonet i Oslo fengsel. To sonet ved fengslene Ullersmo og Hof, og i henholdsvis Bodø, Åna, Trøgstad, Kongsvinger og Bredtveit. Med forbehold om mangelfull registrering, var det bare tre av somalierne som var registrert med en eller annen beskjeftigelse ved innsettelsestidspunktet. Disse hadde oppgitt at de var under utdanning. To somaliere oppga å ha fullført videregående opplæring.

9.2.1 Oppsummering

I dette kapittelet har vi vist at i august 2005 var det 20 innsatte pakistanere i norske fengsler; en av to var fengslet for narkotikarelaterte lovbrudd. Syv personer var innsatt for drap og tre for voldtekt (da er ikke norske statsborgere av pakistansk opprinnelse tatt med).

28 somaliere var innsatt, derav 17 personer under 23 år. Av disse var en av tre innsatt for narkotika og en av fire for drap. En viktig begrunnelse for å rekruttere somaliere og pakistanere som deltakere i BB-prosjektet, var at Primærmedisinsk verksted hadde opparbeidet

erfaringer med disse nasjonene (jf. del II.) Fordi prosjektet skulle bygge nettverk i de to nasjonale miljøene, ble disse valgt ut spesielt som målgruppe. I tillegg hadde PMV naturlige hjelpere fra det pakistanske og somaliske miljøet. Valg av nasjonalitet virker på denne bakgrunn fornuftig, også fordi pakistanere og somaliere er blant de seks største gruppene i fengsel Norge.

Somaliere og pakistanere er imidlertid svært ulike når det gjelder forankring i Norge. Det har vært pakistanere her siden 1960-tallet. De kom som arbeidsinnvandrere og i forbindelse med familiegjenforening, og har opparbeidet seg et nettverk i Norge gjennom nærmere 40 år. Hoveddelen av Somaliene har flyktet fra hjemlandet pga. krig og uro, og kom til Norge fra siste halvdel av 1980-tallet. Gruppene er forskjellige med hensyn til forankring i det norske samfunnet, familietilhørighet og nettverk. Vår vurdering er at det kanskje ville vært mer hensiktsmessig først å prøve ut virkemidlene på én av gruppene, framfor på to ulike grupper fordi det er ressurskrevende å følge opp to grupper med så ulike nettverksbetingelser samtidig. Samtidig var begge nasjonalitetene godt forankret ved PMV, slik at gruppene kunne ha mulighet for å utveksle erfaringer på tvers av etnisk bakgrunn. I praksis har således prosjektet to ulike målgrupper blant de domfelte.

10 Domfelte deltakere i prosjektet

10.1 Innledning

Hensikten med dette kapitlet er å presentere hvordan deltakerne ble rekruttert til prosjektet og å analysere deres erfaringer fra kriminalomsorgen.

Hovedspørsmålet er:

- Hva kjennetegner deltakerne i Brobyggerprosjektet, og hva vet vi om deres kriminalomsorgserfaring?

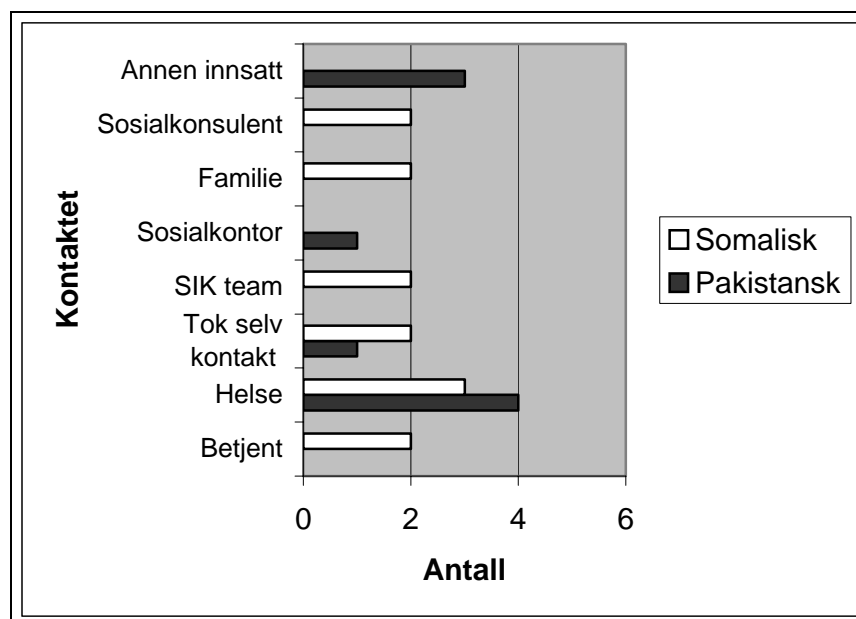
Vi synes det er viktig å belyse hvordan deltakernes kriminalomsorgserfaring setter betingelser for selve gjennomføringen av prosjektet. Betegnelsen ”prosjektperioden” gjelder tidsperioden 22. april 2003 - 22. august 2005, som er den perioden prosjektleder jobbet i prosjektet.

Datagrunnlaget for dette kapitlet er statistikk fra etatsregister, dommer, intervjuer med domfelte og observasjoner av samtaler mellom prosjektleder og domfelte. Data om deltakerne, alder, statsborgerskap og kriminalitetshistorikk (pågrepser, fengselsopphold, straffegjennomføring i fengsel og i friomsorgen) presenteres. I ettertid har det ikke vært mulig å dokumentere hvilken dato førstegangskontakten mellom deltakerne og noen fra prosjektet fant sted. Rekrutteringsperioden er perioden 1. mai 2003 - 1. august 2004. Empirien er basert på håndskrevne notater fra samtaler og intervjuer med domfelte.

10.2 Hvordan ble deltakerne rekruttert?

I utgangspunktet skulle prosjektet forankres i helsetjenesten i Oslo fengsel. Dette endret seg underveis som beskrevet i del II. Leder for helsetjenesten satt i styringsgruppen for prosjektet. Helsetjenesten skulle gjennomføre løsningsorienterte samtaler med de innsatte og rekruttere deltakere til prosjektet.

Figur 10.1 Rekruttering til prosjektet

Av de 20 deltakerne i prosjektet er syv henvist fra helseavdelingen⁶⁷. To deltakere ble henvist direkte fra avdelingen de sonet via sin kontaktbetjent. Blant deltakerne med pakistansk opprinnelse er tre "henvist" av andre innsatte. Dette er ganske interessant fordi det viser seg at prosjektet tok en annen vending enn det som var utgangspunktet; det fikk god omtale blant pakistanske innsatte, og det spredte seg et "rykte" om at BB-prosjektet kunne være til hjelp for dem.

⁶⁷ Innsatte kan selv kontakte helsetjenesten i fengselet ved å benytte en "påmeldingslapp". Alle nye innsatte innkalles til en helsekartlegging av en sykepleier i løpet av de 36 første timene etter innsettelse. Helsetjenesten kan også kontaktes av betjenter.

Prosjektet har hatt følgende antall deltakere:

22.april 2003 – 22. november 2003: 10 deltakere.

23. november 2004 – 22.august 2005: 20 deltakere (inkludert de ti).

Prosjektleder uttaler i et avsluttende intervju i august 2005, at hun med unntak av én person har tatt med alle med somalisk og pakistansk opprinnelse som henvendte seg før 1. august 2004. Prosjektet fikk henvendelser om å ta med deltakere fra andre nasjoner (Vietnam, Ghana, Marokko, Russland og Balkan). De valgte å si nei til disse domfelte fordi de ikke hadde naturlige hjelpere med samme landbakgrunn.

10.2.1 Idealer og realiteter - endringer i rammebetingelser og forutsetninger

Viktige rammebetingelsene for prosjektet var at domfelte skulle være innsatt for *første eller annen gang* i *Oslo fengsel*. Prosjektleder opplyste kort etter oppstart at fire av deltakerne hadde vært i retten og *fått nye dommer*. Tiltalebeslutning var imidlertid ikke tatt ut da deltakerne ble med i prosjektet. En svært viktig beslutning ble tatt i styringsgruppen da det ble bestemt at prosjektleder skulle følge opp deltakerne selv om de fikk nye dommer.

På styringsgruppemøte den 26.november 2003 opplyste prosjektleder at de innsatte i flere tilfeller *har fått lengre dommer enn prosjektperioden* varer. I utgangspunktet var et av prosjektets viktige arbeidsområder å knytte kontakter/bygge broer ”mellom livet bak murene og livet utenfor fengselet”. Hennes opplysning medførte at noen av *deltakerne satt i fengsel i hele prosjektperioden*. Videre at de hadde lang tid igjen til prøveløslatelse eller løslatelse, muligens etter at prosjektet var avsluttet. Denne avgjørelsen om at prosjektleder skulle følge opp innsatte uavhengig av domslengden, fikk stor betydning for hvordan prosjektet ble realisert.

En annen diskusjon i styringsgruppen var om en innsatt som var overført til et fengsel i en annen region, skulle følges opp eller ikke. Prosjektleder skriver at hun synes det var ”uetisk å slutte oppfølgingen pga. praktiske forhold”. Hun anbefalte at *deltakere som var tatt inn i prosjektet skulle følges opp uavhengig av soningssted*.

Disse endrede forutsetningene medførte samtidig at rammebetingelsene for prosjektet ble endret. Et spørsmål er da om prosjektet burde tatt med disse deltakerne eller ikke, dvs. om man skulle følge ”idealene” og forutsetningene framfor realitetene? Dette kunne også få

konsekvenser for prosjektets vellykkethet. På den annen side er et viktig poeng at man forholder seg til de realiteter som oppstår i fengsler og blant innsatte.

Viktig kunnskap kunne ha gått tapt om ikke prosjektet hadde fulgte opp disse domfelte. Det er også etisk betenkelig å stoppe oppfølging av mennesker som trenger hjelp og der kontakt er etablert. Prosjektet som i utgangspunktet skulle rekruttere deltakere fra avdeling C3 i Oslo fengsel, fikk dermed et annet nedslagsfelt.

Rett etter oppstart diskuterte styringsgruppen om deltakerne burde rekrutteres fra friomsorgen istedenfor fengslene. Det ville være mer hensiktsmessige om deltakerne kunne prøve ut nye ferdigheter ”i det virkelige liv”. Konklusjonen var at prosjektet i første omgang skulle konsentrere sin virksomhet om de som var i fengsel for å få anledning til først å prøve ut virkemidlene der. I tillegg hadde mange i fengselet allerede fått opplæring i LOS. En eventuell rekruttering av deltakere fra friomsorgen skulle vurderes seinere. Videre diskuterte styringsgruppen om deltakere som hadde utvisningsvedtak eller uavklart oppholdstillatelse etter løslatelse, burde være med i prosjektet. Styringsgruppen konkluderte med at kunnskapstilfanget må ses i forhold til virkeligheten, nemlig at flere innsatte ungdommer har uavklart oppholdstillatelse. Det ble framhevet som både greit og ønskelig at dette poenget ble synliggjort i prosjektet (jf. Svantorp 2005).

Prosjektleder opplyste på møte i styringsgruppen at tre av prosjektets deltakere måtte møte i retten, og de fikk nye dommer. Prosjektleder skriver: ”Disse nye dommene reiser igjen spørsmålet om opptakskriteriene til prosjektet: Burde vi tatt inn fra friomsorgen istedenfor fra fengslet? Ville det gjort noen forskjell? Ville vi risikert det samme uansett? ”

Her reises igjen spørsmålet om man skal følge rammebetingelsene for prosjektet eller ikke, og hvorvidt dette vil påvirke måloppnåelsen for prosjektet. I motsetning til andre tiltak i kriminalomsorgen (f.eks. TOG - Tiltak overfor gjengangere), så velger BB-prosjektet å beholde deltakerne og ”følge etter dem” selv om de overføres til fengsler i andre deler av landet. De to tiltakene, BB-prosjektet og TOG, er ikke direkte sammenlignbare, men har flere likhetstrekk som det kan være interessant å se nærmere på. Begge tiltakene hadde fokus på innsatte i Oslo fengsel, og var faglige bidragsytere i fengselet i 2003 og 2004, selv om TOG varte fra juni 2000-2004 og hadde ”gjengangere” som målgruppe. TOG-medarbeiderne møtte på BB-prosjektets kurs. Begge tiltakene hadde som mål å bidra til reduksjon av kriminalitet og var

opptatt av fagutvikling gjennom å prøve ut "nye" arbeidsmetoder. Begge tiltakene var opptatt av å styrke forvaltningssamarbeid mellom kriminalomsorgen, hjelpe- og omsorgsetater, fagpersoner og andre interessenter. Både nettverksarbeid og individuell tilpasning ble vektlagt i integreringsarbeidet (jf. Nesvik 2005:10, 13). Mens BB-prosjektet var initiert av PMV, var TOG initiert av kriminalomsorgen

Styringsgruppen ble enig om at prosjektleder selv skulle vurdere hvem hun hadde anledning til å følge opp. Videre ble det sagt at man må forholde seg til den virkeligheten som eksisterer, dvs. at innsatte får dommer for kriminalitet underveis i en soning.

I august 2004 fortalte prosjektleder at hun hadde satt inntaksstopp ved 20 deltakere fordi de ikke hadde kapasitet til å følge opp flere deltakere. Prosjektet har til sammen arbeidet med 20 domfelte i alderen 16-29 år. En kort sammenlikning med TOG illustrerer BB-prosjektets strategi ytterligere. I følge sluttrapporten var undersøkelsesgruppen i TOG på 16 personer⁶⁸. Inntakskriteriene ble vurdert noe annerledes enn i BB-prosjektet. Nesvik gir eksempler på deltakere som ikke fikk deltakelse i TOG: det var personer som ikke hadde bostedsadresse i Oslo etter løslatelse; deltakerne skulle ha møteplikt hos friomsorgen i Oslo etter soningen; de skulle ikke ha uoppgjorte saker; de skulle ikke bli flyttet til andre fengsler i løpet av prosjektperioden; de kunne ikke bli dømt for ny kriminalitet; de tok ikke med innsatte som hadde utvisningsvedtak (Nesvik 2005:22). Dersom disse kriteriene hadde blitt langt til grunn for BB-prosjektet hadde *ingen* av de 20 deltakerne kunne deltatt i prosjektet. Alle deltakerne i BB-prosjektet oppfyller et eller flere av disse forholdene.

10.2.2 Deltakernes statsborgerskap og alder

Prosjektleder skriver i sin rapport: "Prosjektet har hatt 20 registrerte brukere, dvs. straffedømte mellom 17-29 år, ca. en halvpart med somalisk- og en halvpart med pakistansk opprinnelse" (Svantorp 2005:15).

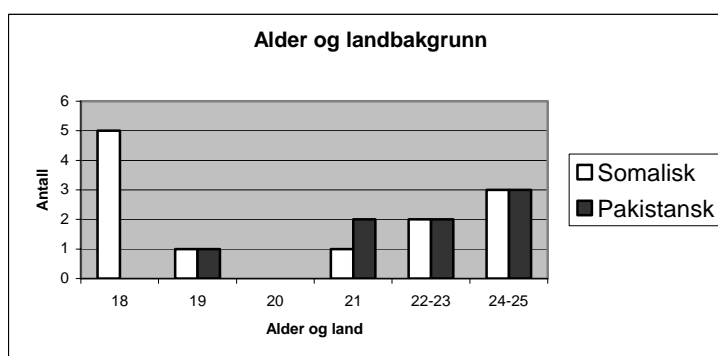
Våre tall viser imidlertid at det er en liten overvekt av deltakere med somalisk/østafrikansk opprinnelse, dvs. at 8 har pakistansk opprinnelse og 12 har østafrikansk/somalisk opprinnelse. 12 av deltakerne er norske statsborgere og 8 er somaliske statsborgere. Av

⁶⁸ Det er noe uklart hvor mange deltakere som totalt var registrert i TOG, og hvor mange deltakere TOG prosjektet totalt sett har jobbet med i hele perioden. Videre er det uklart om noen av inntakskriterier ble endret underveis i prosjektet. Prosjektet ekskluderte én deltaker.

disse har fire utvisningsvedtak fra Utlendingsdirektoratet. Åtte deltakere har pakistansk opprinnelse med norsk statsborgerskap. Opplysninger om deltakernes statsborgerskap er hentet fra etatsregisteret.

I sluttrapporten av Svantorp (2005) hevdes det, med henvisning til Lien (2004), at deltakerne ikke er utestengt fra sine nasjonale miljøer, uten at det redegjøres for om dette ble endret underveis. Når det gjelder deltakerne med pakistansk opprinnelse, er alle altså norske statsborgere. De skiller seg også fra deltakerne med somalisk opprinnelse i et viktig henseende; de med pakistansk opprinnelse har familie og et større nettverk i Norge. Når det gjelder de fleste med somalisk bakgrunn, har de sin nærmeste familie i et annet land. Figuren under viser deltakernes alder i november 2003, i prosjektets første halvår.

Figur 10.2 Alder og landbakgrunn

Deltakernes gjennomsnittsalder var 21,9 år i november 2003. Gjennomsnittsalderen for de somaliske deltakerne var 21 år, og for de pakistanske 23,3 år, som er ca ti år lavere enn gjennomsnittsalderen på alle menn innsatt i norske fengsler. Gjennomsnittsalderen til alle innsatte i Norge pr. 1. februar 2006, var 34 år.

Hvis vi sammenlikner med deltakerne i TOG, så var disse mellom 22-38 år, med en gjennomsnittsalder på 31 år. TOG er et tiltak som er spesielt rettet mot lovbrøyttere som begår mange og hyppige lovbrudd. Det er naturlig at disse har en høyere gjennomsnittsalder enn BB-prosjektets deltakere.

Deltakernes straffebilde og kriminalomsorgserfaring er et sentralt tema i både TOG og BB-prosjektet. Vi vil derfor i de neste avsnittene vise BB-deltakernes første registrerte erfaringer med justisvesenet.

10.2.3 Deltakernes alder ved første pågrepelse og dom

Vi mener det er viktig å få et helhetlig bilde av deltakernes erfaringer med politiet og kriminalomsorgen. Dette gir viktig kunnskap om kriminalitet blant de unge og er nyttig dokumentasjon å ha når man skal velge tiltak for en gruppe ungdom.

Blant deltakerne med *pakistansk bakgrunn*, ble tre av fire pågrepet av politiet for første gang da de var mellom 15-18 år. Ingen fikk dom før de var fylt 17 år. Det går altså en del tid før de yngste får sine første dommer. Som et eksempel på kriminell karriere, kan nevnes en deltaker som ble pågrepet av politiet som 15-åring for mistanke om tyveri fra forretninger, tyveri av bil, heleri og tyveri fra kiosk og brudd på veitrafikkloven. Han fikk sin første dom som 17-åring. Alle deltakerne har en rekke forhold i sin første dom. De fleste er dømt sammen med flere andre personer. Et annet eksempel er en deltaker som ble pågrepet første gang som 16-åring, og ble dømt 13 måneder seinere for voldtektsforsøk sammen med fire andre. Da BB-prosjektet startet i april 2003, hadde han allerede seks pågripelser og en dom. Han var innenfor målgruppen i prosjektet ved at han kun hadde én dom ved oppstart. Han fikk imidlertid i løpet av prosjektperioden dommer for straffbare forhold utført *før* han ble deltaker i prosjektet.

Når det gjelder deltakere av *somalisk opprinnelse*, var også tre av fire mellom 15-18 år da de ble pågrepet av politiet første gang. Halvparten fikk sin første dom da de var mellom 16-18 år, altså noe tidligere enn de pakistanske domfelte. Et eksempel er en av deltakerne som ble pågrepet første gang som 15-åring for innbrudd og forsøk på bilbrukstyveri. Neste pågrepelse gjaldt trusler med skytevåpen sammen med fem andre personer. Han har vært pågrepet 15 ganger og fått flere bøter før han får sin første dom i 2001. Han har etter dette fått to dommer til før han kommer i kontakt med prosjektet. Han er innsatt ved prosjektets slutt i august 2004. Han har således et mer omfattende "rulleblad" enn det som prosjektet hadde forventet.

Deltakerne i prosjektet er pågrepet tidlig av politiet. Det har deretter gått noe tid før de får sin første ubetingede fengselsstraff.⁶⁹ Det å bli

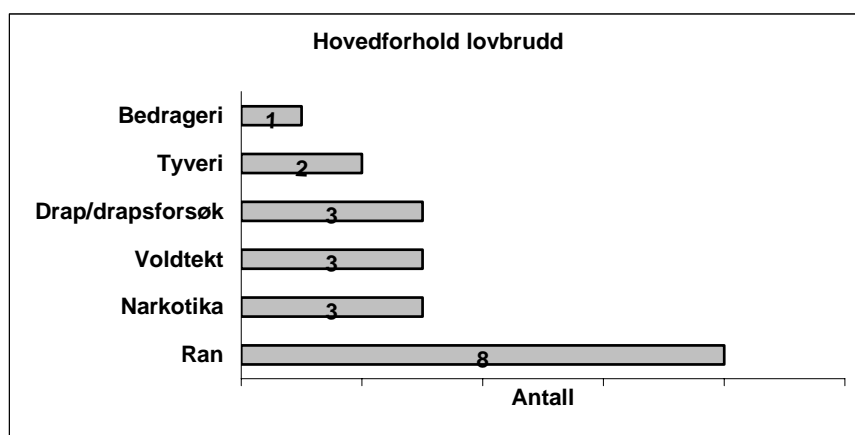
⁶⁹ Tallene gjelder fra fylte 15 år. Flere av informantene har vært i kontakt med barnevernet før sin første pågrepelse.

pågrepet av politiet fører ikke nødvendigvis til tiltale og dom. Antall pågripelser gir imidlertid et bilde av en tidlig kontakt med politiet.

BB-prosjektets ansatte hadde en antagelse om at deltakerne i prosjektet var unge gutter uten en lang og alvorlig kriminell karriere. Dette fordi de skulle være innsatt for første eller annen gang. Vi synes det er interessant å se om dette stemmer, og har derfor valgt å vise deltakernes straffebilde.

I figur under vises det hvilke hovedforhold deltakerne er dømt for.

Figur 10.3 *Hovedforhold lovbrudd.*

Tabellen over viser hovedforholdet de sonet for i prosjektperioden. Flere av de domfelte er dømt for flere forhold. Vi har i tabellen valgt å registrere den lovbruddkategorien som har lengst strafferamme og er alvorligst. 8 deltakere er dømt for ran. Andre lovbruddskategorier er drap/drapsforsøk, voldtekt og/eller narkotika, tyveri og bedrageri.

Hvis vi sammenlikner med alle innsatte i norske fengsler, finner vi at 8 % var dømt eller siktet for voldtekt, incest og sedelighet, 16 % for drap, drapsforsøk eller andre kategorier vold og 30 % for narkotikarelaterte forhold (jf. Årbok fra kriminalomsorgen 2003). Det er verdt å merke seg at BB-prosjektets deltakere skiller seg ut fra den øvrige fangebefolkningen fordi 40 % er dømt for *ran*.

På foregående sider framgikk det at deltakerne er pågrepet, fengslet og dømt for en rekke forhold. Oversikten gir ikke nødvendigvis innsikt i domfeltes totale kriminalitet fordi alle deltakerne er dømt for flere enn

ett forhold. Vår ambisjon er imidlertid å gi et mer nyansert og fullstendig bilde av deltakernes erfaringer med kriminalomsorgen.

10.3 Kriminalomsorgserfaring blant deltakerne

I dette avsnittet presenteres først en oversikt over deltakernes totale kontakt med kriminalomsorgen, inkludert deres *første erfaring* med den. Deretter vil vi vise to eksempler for å synliggjøre individuelle forskjeller mellom deltakerne. Vi synes det er interessant å se hva slags erfaringer deltakerne har hatt med kriminalomsorgen før de ble rekruttert som deltakere til prosjektet.

Datagrunnlaget er utskrifter fra etatsregisteret. Alle registreringer viser status pr. 9. november 2005. Vi mener det er spesielt viktig å kunne dokumentere deltakernes totale tid i fengsel og under kontroll av friomsorgen⁷⁰, det vi kaller ”erfaring med kriminalomsorgen”.

For å ha et sammenlikningsgrunnlag med dømte under 23 år i Norge, hadde en av fire hadde en dom på under 60 dager. Gjennomsnittlig fengselsstraff for dømte under 23 år var på 445 dager. Halvparten hadde en dom på mindre enn et halvt år. 33 (12 %) hadde en dom på over 3 år.

Vi vil først vise en tabell over deltakernes samlede erfaring med kriminalomsorgen.

Tabell 10.1 *Kriminalomsorgserfaring for alle deltakerne*

Alle deltakere	N=20
Sum fengselsdøgn	18 647
Sum dager under kontroll av friomsorgen	4 557
Samlet tid i kriminalomsorgen	23 204
Sum levedager etter fylte 15 år	65 302
Andel dager etter fylte 15 år i fengsel	28,5 %
Andel dager etter fylte 15 år i kriminalomsorgen	35,4 %

⁷⁰ ”Under kontroll av kriminalomsorgen” brukes som en samlebetegnelse, og inkluderer det å være både i varetekt, i fengsel, prøveløslatt og samfunnsstraffdømt.

I gjennomsnitt har deltakerne vært innsatt eller domfelt i kriminalomsorgen 35 % av livet etter fylte 15 år. Det utgjør en ganske betydelig soningserfaring. Samlet kontakt med kriminalomsorgen varierer imidlertid fra under 10 % til hele 76 % av alle levedager etter fylte 15 år.

Man kan anta at dette også betyr at mange har fått betydelig kriminalomsorgsfaglig "hjelp" siden de har vært under kontroll av kriminalomsorgen så store deler av sitt liv. På den ene siden har de hatt omfattende kontroll og hjelp, men på den annen side kan man spørre om "hjelpen" har bidratt til å styrke deres mestringsevne.

Vi har fått et viktig innblikk i *hvor* BB-prosjektets deltakere har tilbrakt mye av sin ungdomstid. Dette har igjen betydning for hvilke erfaringer de har med seg i livet når de skal kunne mestre hverdagen utenom kriminalomsorgen.

Vi fant store forskjeller i målgruppen, noe det også vil være for alle straffedømte ungdommer uavhengig av etnisk bakgrunn. Hvilken betydning har disse forskjellene? Vi vil anta at deltakernes soningserfaringer vil påvirke den innsatsen og de virkemidlene som vurderes som best egnet for deltakerne. Er det f.eks. tatt hensyn til dette i den individuelle tilnærmingen i samtalene, og har det hatt noen betydning for hvordan de ellers er blitt behandlet og hvilken hjelp de har fått? Hvilke påregnelige forskjeller vil dette ha for sannsynligheten for ny kriminalitet? Er det noen sammenheng mellom motivasjonen til deltakerne og "soningstrøtthet"? Hvilke forskjeller i nettverksressurser kan man se på grunnlag av ulik soningserfaring? Hvis en person soner 89 % av levetida si etter fylte 15 år, hva har dette gjort med hans kontakt med familie og nettverk?

Vi gir ikke svar på alle spørsmålene i denne rapporten. Men vi mener at det både kriminalpolitisk og i et kriminalomsorgsperspektiv er viktig å diskutere disse spørsmålene grundig. Vi ønsker at denne rapporten kan bidra til å skape refleksjoner om målgruppen for prosjektet generelt og om hvilke virkemidler som er egnet for unge domfelte menn med ikke-vestlig bakgrunn.

De 20 deltakerne har sittet totalt 18 647 dager fengslet i til sammen 24 *forskjellige fengsler*. Det utgjør nesten 29 % av levedager i sum for alle etter fylte 15 år. Legger vi til dagene de har vært under kontroll av friomsorgen, øker andelen til 35 %. Deltakernes gjennomsnittsalder er ca. 21 år. Det vil si at deltakerne har tilbrakt mange år av sitt ungdomsliv i institusjon. De har mange brutte bånd til sin nære familie og venner når de er underlagt kontroll av kriminalomsorgen. Flere av fengselsoppholdene dreier seg om lange varetektsopphold med

restriksjoner i besøk. Begrensninger i muligheter til besøkende og begrensninger i telefonsamtaler, har betydning for hvordan deltakerne både kan opprettholde nettverk og skape nye nettverk utenom kriminalomsorgen.

Friomsorgens sosialfaglige arbeid er ikke tema i denne rapporten, men det er grunn til å spørre seg om hvordan kriminalomsorgens samlede innsats for denne gruppen unge domfelte er samordnet gjennom f.eks. ansvarsgrupper, individuell plan eller en framtidsplan.

Det er også samfunnsøkonomisk lønnsomt å vurdere hvordan ressurser som skal brukes på unge, kan utnyttes best mulig. Et fengselsdøgn i Oslo fengsel koster ca. kr. 1350 - da blir de totale soningsutgiftene for deltakerne i overkant av 25 millioner kroner tilsammen. Kostnad i friomsorgen er ikke tatt med i beregningen. Det samme gjelder kostnader for politi, påtalemyndighet og domstol. Man kan diskutere om det er interessant og etisk akseptabelt å måle på denne måten. Uansett må samfunnet reagere på så alvorlig kriminalitet som det deltakerne er dømt for. Det er ikke ønskelig at ungdom under 18 år skal settes i fengsel, samtidig mener vi det er viktig å iverksette egnede sanksjoner som også kan bidra til å redusere framtidig kriminalitet. Det er en vanskelig balansegang mellom det å motvirke straffbare handlinger og samtidig sikre trygghet for samfunnet. Samfunnsøkonomisk kan BB-prosjektets kostnader "spares inn" hvis deltakerne er i stand til å redusere den alvorlige og omfattende kriminaliteten mange av deltakerne har begått. Vi mener denne begrunnelsen understreker behovet for å bruke ressurser på rehabiliterende virksomhet, f.eks. nettverksbygging.

Prosjektets målgruppe er de som er innsatt for første eller annen gang. Dette er et vidt kriterium, fordi en person kan være i varetekt uten seinere å bli dømt.

På neste side vises et eksempel på en 16-åringss samlede straffgjennomføringserfaring, fra 2001-2005. Oversikten er ment å illustrere hvor han har tilbrakt ungdomstida si, en av de viktigste utviklingsfasene i livet. Ikke minst mener vi det er viktig å dokumentere at "gutt født i 1985" har hatt så mange brudd i relasjoner, til f.eks. kontaktbetjenter og i oppfølgingen av friomsorgen.

Tabell 10.2 *Kriminalomsorgserfaring for deltaker født 1985*

Gutt født 1985.	Inn dato	Ut dato	Antall dager i fengsel	Antall dager i friomsorg
Oslo friomsorgskontor	21.05.2001	01.06.2001		11
Oslo friomsorgskontor	21.06.2001	23.04.2003		296
Oslo fengsel	29.08.2001	18.09.2001	20	
Fengsel IV Region nordøst	04.01.2002	19.04.2002	105	
Oslo friomsorgskontor	31.01.2002	20.02.2002		20
Oslo fengsel	11.05.2002	24.05.2002	13	
Oslo fengsel	16.07.2002	06.09.2002	52	
Oslo fengsel⁷¹	09.11.2002	25.09.2003	320	
Fengsel II Region nordøst	25.09.2003	29.10.2003	34	
Oslo fengsel	06.10.2003	07.10.2003	1	
Fengsel III Region nordøst	29.10.2003	10.12.2003	42	
Fengsel I Region Sør	10.12.2003	14.12.2004	370	
Oslo fengsel	14.12.2004		353	
Oslo friomsorgskontor	08.06.2005			
Sum fengselstid og friomsorgstid			1 310	327
Sum tid under kriminalomsorgskontroll				1 637
Levedager etter fylte 15 år				2 161
Andel levedager i kriminalomsorg etter fylte 15 år				76 %

Legg merke til omfanget av forskjellige soningsplasser. Eksemplet viser en gutt som har tilbrakt 76 % av sitt liv etter fylte 15 år under kontroll av kriminalomsorgen i fem forskjellige fengsler. Dette er den domfelte som har lengst kriminalomsorgserfaring av alle de 20

⁷¹ Prosjektperioden er avgrenset til 22.04.2003-22.08.2005, se **fet skrift** i historikken. Det ble imidlertid ikke rekruttert deltakere til prosjektet i de første månedene. Rekrutteringsperioden varte i ca. 15 måneder fra 1. mai 2003 - 1. august 2004. Dette for å synliggjøre erfaringer med kriminalomsorgen før og etter prosjektperioden. Det er utarbeidet historikk for alle de 20 deltakerne, men kun to eksempler presenteres.

deltakerne. Det som er interessant i hans historikk, er bl.a. at han hadde en lang "karriere" før han ble med i prosjektet. Han var 15 år første gang han var i kontakt med friomsorgen. Han ble innsatt i fengsel fem måneder seinere. Det vil si at han har få erfaringer med en ungdomstilværelse uten frihetsberøvelse eller frihetsinnskrenkelse. Han var flergangsinnsett da han kom med i prosjektet i 2003. Ved prosjektets slutt (målt 9. november 2005) følges han opp av friomsorgen som løslatt på prøve.

Rent generelt vil så omfattende straffegjennomføring i såpass mange fengsler medføre at kontinuitet i oppfølgingen av domfelte blir minimal. Overnevnte deltaker har blitt fulgt opp av et høyt antall kontaktbetjenter og saksbehandlere i friomsorgen, og har dermed opplevd mange brudd i "hjelperelasjoner" i kriminalomsorgen og i andre formelle nettverk (utenom kriminalomsorgen). Hva betyr dette for hans livsmestring?

- For det første forhindres muligheten til kontinuitet i relasjoner i et rehabiliteringsopplegg. Her kan nevnes fengselsundervisningen, som er viktig fordi han er så ung og ikke har fullført videregående skole.
- For det andre svekkes muligheten til å etablere og opprettholde uformelle nettverk utenfor kriminalomsorgen.
- For det tredje er det avgjørende om hans sosialisering som ungdom inn i et "voksenliv" ivaretas i tilstrekkelig grad når han er under kontroll av kriminalomsorgen.
- Kriminalomsorgens muligheter til å påta seg såpass omfattende sosialisering oppgaver, er relativt begrenset.

Det neste eksemplet viser en annen deltaker. Han har vært innsatt 1 gang i Oslo fengsel, og følges opp av friomsorgen i Oslo. Han var 22 år da han ble innsatt første gang.

Tabell 10.3 *Kriminalomsorgserfaring for deltaker født 1980*

Gutt født 1980	Inn dato	Ut dato	Antall dager i fengsel tid	Antall dager i omsorg
Oslo fengsel	19.03.2003	04.07.2005	838	
Oslo friomsorg	12.07.2005			174
Sum fengselstid og friomsorgstid			838	174
Sum tid under kriminalomsorgskontroll				1012
Levedager etter 15 år				3 684
Andel levedager i kriminalomsorg etter 15 år				27 %

Deltakeren er i målgruppen for BB-prosjektet fordi han er førstegangsinnsatt og var 23 år ved første innsettelse i Oslo fengsel. Han har tilbrakt 838 dager i fengsel og følges opp av friomsorgen.

Disse to eksemplene er sentrale fordi de viser den enormt store variasjonen blant deltakerne. Hvor deltakerne tilbringer sin ungdomstilværelse påvirker valg av virkemidler og i hvilken grad BB-prosjektet kan bidra til å styrke de uformelle og/eller de formelle nettverkene rundt deltakerne.

10.3.1 Kontakt med formelle nettverk

Prosjektet har jobbet aktivt for å styrke deltakernes formelle nettverk. En av intensjonene med prosjektet var nettopp brobygging mellom livet bak murene og livet utenfor murene. Vi vil her vise et eksempel som er spesielt og ikke generaliserbart, men som synliggjør hvor viktig det er å koordinere tjenestene. Prosjektleder forteller i et intervju følgende om *omfang og tidsbruk* på en av deltakerne:

Foruten individuelle samtaler med deltakeren har hun hatt to møter med barnevernet og to møter med sosialkontor for å forberede tida etter løslatelse. Hun har hatt møter med personale i flere av de fengslene han har vært i. Hun har hatt kontakt med frivillige organisasjoner. Hun har

snakket fem ganger med hans advokat og vært i retten. Hun sier at hun har brukt masse tid på å få tak i samarbeidspartnere, særlig sosialkontoret. Hun opplever at de sjelden ringer tilbake. Hun anslår at 90 % av de gangene hun har bedt dem å ringe henne tilbake, så hører hun ikke noe fra dem. Hun sier at det er urealistisk at en innsatt selv skal klare å jobbe med sin egen løslatelse og kontakte sosialkontoret, når hun selv ikke får kontakt. Hun mener dette er alvorlig, fordi det skader deres motivasjon og pågangsmot for å ta kontakt med hjelpeapparatet.

Det virker som om hun har problemer med å nå gjennom i det formelle nettverket (særlig sosialtjenesten) som deltakeren har behov for å ha rundt seg. Hva kommer det av at sosialtjenesten ikke kommer på banen når det investeres såpass mye ressurser for å reintegrere denne deltakeren?

Vi synes det var interessant å undersøke om andre har jobbet like intenst med deltakeren, og har derfor gått gjennom hans journaler i friomsorgen. Det viser et omfattende arbeid av saksbehandler:

Deltaker ble i 2000 innkalt til en personundersøkelse i friomsorgen, så vidt fylt 15 år. Han fikk en utsatt dom pga sin unge alder med en prøvetid/tilsyn fra friomsorgen på to år. Gutten hadde i den perioden både kontakt med friomsorgen, Uteseksjonen og barnevernet. Mens han var under tilsyn av friomsorgen ble han pågrepet flere ganger for narkotika, grovt ran og simpelt heleri. I journalen kan vi lese om omfattende saksbehandling; nærmere femti telefonsamtaler fra friomsorgen til politi, barnevern, sosialkontor og bydel. Gutten uteble fra møter. Han ble varetektsfengslet. Ved prosjektets slutt soner han en lengre dom for alvorlig kriminalitet. Han har i etterkant av prosjektet etablert formelle og uformelle nettverk: kontakt med besøksfamilie (uformelt nettverk), kontakt med den frivillige organisasjonen LES (Livet etter soning) og tilbud om samtaler ved ATV (stiftelsen Alternativ til Vold).

Om kontakten med LES, ATV og besøksfamilie er et resultat av BB-prosjektets arbeid eller det kriminalomsorgsfaglige arbeidet i fengselet, er et spørsmål det er vanskelig å svare på. Vi har heller ikke kjennskap til det arbeidet som eventuelt både Uteseksjonen, barnevernet eller sosialkontortjenesten har nedlagt for å hjelpe gutten.

Vi vil heller løfte fram at arbeidet med deltakerens rehabilitering er avhengig av et utstrakt samarbeid mellom både uformelle og *formelle nettverk*. Eksemplet tydeliggjør deltakerens enorme behov for ressurser. Videre vises et stort omfang av tiltak som er iverksatt for at deltakeren skal kunne mestre sin livssituasjon. Han har hatt nesten daglig oppfølging i perioder. Det har vært telefonsamtaler og møter mellom ulike instanser mens han var i frihet. Samtidig viser dette hvor tidkrevende det er å få til samarbeid på tvers av kommunale, statlige og frivillige organisasjoner. Men vi vil stille spørsmål om alle instansene vet om hverandre? Vårt materiale viser at det i liten grad er etablert ansvarsgrupper rundt deltakerne. Vi vil derfor hevde at det er behov for å opprette ansvarsgrupper i tillegg til å utarbeide både framtidsplan og individuell plan, uavhengig av om personen er i fengsel, har utvisningsvedtak eller ikke.

10.3.2 Oppsummering

Hensikten med dette kapitlet har vært å presentere noe informasjon om deltakerne i prosjektet, hvordan deltakerne ble rekruttert til prosjektet, deres erfaringer fra kriminalomsorgen og om formelle nettverk.

12 av de 20 deltakerne er norske statsborgere og åtte deltakere er somaliske statsborgere. Av disse har fire utvisningsvedtak fra Utlendingsdirektoratet. Åtte deltakere har pakistansk opprinnelse med norsk statsborgerskap. Syv av de 20 deltakerne er henvist fra helseavdelingen i fengselet. To deltakere ble henvist direkte fra kontaktbetjenten. Blant deltakerne med pakistansk opprinnelse er tre "henvist" av andre innsatte.

Prosjektet har to målgrupper blant de domfelte:

- Den ene gruppen består av 8 unge norske statsborgere med en gjennomsnittsalder på 23 år, som har sine pakistanskfødte foreldre i Norge.
- Den andre gruppen består av 12 unge somaliske menn av somalisk opprinnelse med en gjennomsnittsalder på 21 år. De har flyktet til Norge. 8 av dem er somaliske statsborgere og 4 er norske statsborgere med somalisk opprinnelse. De har ikke sine nære familiemedlemmer i Norge.

Så vidt vi kjenner til satte ikke prosjektet kriterier for bosted, soningssted eller domslengde ved inntak til prosjektet. Domfelte er ikke på forhånd spurt om hva de var dømt for, hvor lange dommer de

hadde, hvor de skulle etter løslatelse eller om de hadde uoppklarte forhold. Prosjektets medarbeidere hadde ikke kjennskap til deltakernes "rulleblad". De har "fylt opp" prosjektet med somaliske og pakistanske deltakere til de av kapasitetshensyn satte en grense ved 20 domfelte. Dette var det eneste inntakskriteriet til prosjektet. Deltakerne har et omfattende straffebilde. Alle deltakerne er dømt for flere forhold. Vi kan oppsummere soningshistorikken for alle deltakerne slik:

- Alle var innsatte i Oslo fengsel da de ble rekruttert til prosjektet.
- 7 deltakere var registrert i friomsorgen før de hadde sin første innsettelse i fengsel.
- 3 deltakere har hatt progresjonssoning, dvs. overført overgangsbolig
- 8 av deltakerne ble prøveløslatt med møteplikt og er fulgt opp av friomsorgen.
- De har vært innsatt i til sammen 24 forskjellige fengsler.
- Deltakerne har samlet sett hatt sosialfaglig oppfølging av friomsorgen i overkant av 4500 dager, og fengselsfaglig oppfølging i 18 600 dager.

Et halvt år ut i prosjektperioden ble tre viktige forutsetninger og rammebetingelser for prosjektgjennomføringen endret: lengre dommer blant deltakerne, nye dommer, deltakerne er flyttet til andre soningssteder enn Oslo fengsel og det er "falske residivister"⁷² blant deltakerne. Deltakernes erfaringer med kriminalitet er mer omfattende enn det prosjektet hadde som utgangspunkt. De har dommer utover prosjektperioden.

Vi mener det har vært viktig å dokumentere målgruppens kriminalitetserfaring og å få fram noen trekk ved deres levekår (jf. Friestad & Hansen 2004:10-11) før vi analyserer prosjektets virkemidler i neste kapittel.

⁷² Begrepet "falske residivister" benyttes i nordisk kriminalomsorg om personer som har fått dommer for gjerninger de har utført før et prosjekt, program, eller tiltak startet. Dette medfører at det er problematisk å skulle vurdere prosjektets virkemidler og om et eventuelt tilbakefall kan tilskrives tiltaket eller ikke, fordi hendelsen skjedde før tiltaket.

11 Virkemidler for å styrke mestringsevnen

11.1 Innledning

Hensikten med dette kapittelet er å vise hvilke virkemidler som er benyttet for å styrke deltakernes evne til mestring av egen livssituasjon.

Hovedspørsmålene er:

- Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet for å styrke de domfeltes evne til å mestre egen livssituasjon?
- Hvordan er virkemidlene anvendt i praksis?

Fordi så mange av deltakerne i BB-prosjektet har vært i fengsel store deler av sin ungdomstid, må vi anta at de har begrensede erfaringer med å mestre et hverdagsliv i frihet. Videre at de mangler tilstrekkelig grad av ressurser til å møte utfordringer seinere i livet.

Datagrunnlaget i dette kapittelet er referater fra møter, rapporter fra BB-prosjektet, notater fra samtaler og intervjuer, samt journaler fra friomsorgen og ulike fengsler. Først introduseres prosjektets virkemidler og teori om mestring. Deretter følger empiri om deltakernes livssituasjon, slik de selv har beskrevet den i intervjuer og samtaler med prosjektleder.

11.2 Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet for å styrke domfeltes evne til å mestre egen livssituasjon?

Prosjektets arbeid ved PMV, arbeidsgruppene, kurs, løsningsorienterte samtaler kombinert med metoder for nettverksarbeid⁷³ og transformativ justis ble beskrevet som viktige virkemidler i prosjektbeskrivelsen, jf. del II.

Prosjektansvarlig skrev at en av intensjonene med BB-prosjektet var at innsatte med somalisk og pakistansk bakgrunn (målgruppen) skulle få tilbud om løsningsorienterte samtaler (LOS) i regi av helsetjenesten ved Oslo fengsel så tidlig som mulig etter innsettelse. Vi vil derfor presentere hvordan prosjektet har arbeidet med LOS for å styrke den domfeltes evne til *mestring* av egen livssituasjon.

11.3 Mestring

Prosjektet har hatt et spesielt fokus på *mestring*. Med det forstår vi i denne rapporten hvordan de innsatte eller løslatte kan håndtere tap og situasjoner som oppstår i livet på en konstruktiv måte. Vi har tatt utgangspunkt i Antonovsky (1991), en av foregangspersonene i faglitteraturen om mestring. Han skriver at hvis mennesker skal kunne hanskles med situasjoner på en konstruktiv måte, må de være i stand til å erkjenne og oppleve følelser som dukker opp i situasjonene istedenfor å fornekte dem. Han er opptatt av betydningen av å se sammenhengen i tilværelsen (sense of coherence). En styrket livsmestring vil også medføre at mennesker kan håndtere deler av livet sitt på en ny måte. Både kunnskaper, konkrete og praktiske ferdigheter og ny bevissthet om livssituasjonen, kan inngå i livsmestringen.

Mestring og habilitering er diskutert i flere rapporter og verk (jf. Kristoffersen & Hammerlin 1998, Antonovsky 1991)⁷⁴. I Sverige

⁷³ Utviklet av organisasjonen Transformative Justice Australia.

⁷⁴ I undersøkelsen fra Hassel fengsel er livsmestring knyttet til både arbeid, skole og fritid. Hammerlin og Kristoffersen skriver at livsmestring må relateres til økte kunnskaper, konkrete og praktiske ferdigheter og ny bevissthet om livssituasjonen. Forsterket, positiv motivasjon trekkes også fram (Hammerlin & Kristoffersen 1998:59).

Se også: Hammerlin (1994). Tidsglimt - et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? Ansatser til videre tenkning. I: Fridhov, I.M., Føsker, H. & Hammerlin, Y: *Festskrift til Kåre Bødal*. Oslo:

brukes forkortelsen KASAM som betyr "Kânsla av Samanhang". Opplevelse av sammenheng er avhengig av tre faktorer: *begripelighet, håndterbarhet og meningsfylthet*. Det vil si å forstå situasjonen, ha tro på at man kan finne fram til løsninger og finne god mening i å forsøke å løse vanskene. I Sverige er det foretatt en kartlegging av ungdomsskolelever og "friskfaktorer", hva som styrker helse og trivsel. Forskerne så en klar sammenheng mellom opplevelse av *sammenheng i livet* og psykisk helse. Sterk opplevelse av sammenheng samsvarer i deres undersøkelse med lite atferdsvansker, lite ensomhet og en optimistisk livsholdning. Ungdom som opplevde sammenheng i tilværelsen, opplevde i større grad tilhørighet i sosiale nettverk (Cederblad 1998 og Andresen 2000:25).

Evnen til å leve med og *håndtere tap* i livet, er viktig å mestre for mange av deltakerne i prosjektet. Flere av deltakerne har mange tapsopplevelser: tap av frihet, skolegang, tilhørighet til familie og hjemland, arbeidsforhold eller hjem. For disse personene er det viktig å reflektere over og kjenne sine følelsesuttrykk, ta kontroll over egen atferd og vurdere handlingsvalg (jf. Hammerlin & Schjelderup 1994).

Det er vanskelig å måle om en persons mestringssevne bedres eller reduseres i løpet av et fengselsopphold, uavhengig av hvilke tiltak som iverksettes. Det som kan være interessant er å se hvordan BB-prosjektet har valgt å nærme seg dette.

En av deltakerne fortalte i et intervju at han ikke orket å få besøk av kamerater. Det bare minnet han om hans egen utilstrekkelighet, tapet av frihet, og at han ikke hadde klart å få orden på livet sitt. Han valgte derfor å ikke ta i mot besøk. For andre personer kan det å tore å slippe inn over seg truende tanker, være mestrings, f.eks. tore å se seg selv som en person som kan velge seg bort fra en kriminell atferd, se sitt eget ansvar i atferden, f.eks. i en voldtekt.

Unge mennesker (som ikke er i befatning med kriminalitet) skal mestre et liv med venner og skolegang, og de skal tilegne seg erfaringer med kjæresten og knytte nære bånd til andre. Deltakerne i dette prosjektet sliter i tillegg med helt særegne problemområder i livene sine. De strever med å tilpasse seg fengselet som kontekst, og med å mestre et liv uten kriminalitet etter endt straffegjennomføring. Vi mener det er interessant å vurdere både relasjonelle faktorer og drøfte de virkemidlene som er egnet for å styrke domfeltes evne til å

KRUS/Kriminalomsorgsavd. Justisdep. 87-108. Hammerlins 'Fangenes tapsliste' ble første gang presentert på midten av 1980-tallet som eget undervisningsmaterieell på KRUS. Den er dessuten presentert i diverse kontraktsoningsarbeid.

mestre livet. Vi tar utgangspunkt i de rammebetingelsene som er tilstede i kriminalomsorgen, blant tilsatte, i formelle og uformelle nettverk. Dette er temaer i de neste kapitlene.

11.4 Relasjoner og endringsarbeid

Betydningen av å ha en tillitsfull relasjon mellom hjelper og klient framheves i litteratur om endringsarbeid og i den løsningsorienterte tilnærmingen (jf. Andersen 2005, Andresen 2000, Berg & De Jong 2005, Miller & Rollnick 2002 m.fl.). Duncan & Miller & Sparks (2004) mener at nær 30 % av effekten av endringsarbeid hviler på en god relasjon mellom hjelper og klient. De framhever at det er viktig å utvikle et endringsfokus, støtte personens ønske om å endre seg, og å leve seg inn i personenes opplevelser. De antyder at nær 40 % av en endring kan tilskrives personenes egne ressurser, kvaliteten på nettverk og andre hendelser i livet. 15 % tillegges personenes tro på eller forventninger om bedring; mens kun 15 % tilskrives selve metodene. I en artikkel av Ryum (2005), vektlegges klientenes egne endringsideer, motstandsdyktighet og sterke sider. Han mener disse faktorene bør løftes fram i betydelig større grad enn hva som har vært vanlig i behandling⁷⁵. Å være genuint opptatt av og konsentrert om den personen man har foran seg, er avgjørende i behandling og rehabiliterende arbeid.

Med begrunnelse i forannevnte litteratur, kan man stille spørsmål om hvorfor ikke "rådgiverstilen" i sterkere grad ble vektlagt og diskutert på de kursene BB-prosjektet arrangerte opplæring i (jf. del II). Det er ikke alltid at det hjelper med spesifikk kunnskap om ulike faglige samtaleverktøy hvis man ikke er klar over sine egne holdninger. Det er nyttig å ha kjennskap til ulike måter å samtale på, og å ha kunnskap om forskjellige grupperes etniske tilhørighet, religion og måter å løse problemer på. Men uavhengig av kunnskap og kompetanse, er den tilsattes evne til å vise empati, til å lytte og å ha innsikt i egne holdninger, avgjørende (jf. Berg & DeJong 2005). Dette er også noe av kjernen og fellesnevneren i alle kursenes innhold og i endringsarbeid.

En av intensjonene med BB-prosjektet var å tilrettelegge for kunnskapsutvikling (jf. brev fra PMV av 2.2.2001). Som det framgikk i del II, holdt kursene et svært høyt og godt faglig nivå, og foreleserne var internasjonalt anerkjente. En kritikk mot kursene er imidlertid at

⁷⁵ Ryum har intervjuet Duncan og Miller

først og fremst de som på forhånd var godt skolerte og interesserte hadde hatt størst utbytte av dem.

En annen viktig erfaring å ta med seg når man skal ha fokus på kunnskapsutvikling, beskrives av Arnulf (2003). I en evaluering av opplæringen for tilsatte som driver samtalegrupper for voldsdømte i regi av kriminalomsorgen, framheves det at en forutsetning for å lykkes med fagutvikling og nye metoder, er at man får anledning til å prøve ut sin kunnskap i praksis. Vi mener at for å sammenlikne og ta stilling til anvendbarheten av de seks tilnærmingene prosjektet arrangerte kurs i, er det noen viktige forutsetninger som bør være på plass: For det første er det nødvendig med en grundig innføring i metodikken, for det andre å prøve metodikken i praksis og eventuelt få veiledning. En av intensjonene med kursene var ifølge prosjektleder at deltakerne skulle kunne velge samtaleverktøy som passet inn i deres arbeidshverdag. Videre skulle kursene være en kilde til inspirasjon og anspore til nye arbeidsmuligheter. Prosjektet hadde begrensede administrative ressurser, slik at ambisjonene var å gi et godt faglig innhold som kursdeltakeren selv kunne velge fra.

Etter å ha deltatt på kursene satt jeg igjen med mange spørsmål. Jeg lurte på om de somaliske (tilsatte) deltakerne på opplæringene hadde språklige og/eller faglige forutsetninger for å kunne sammenlikne og "velge" mellom metodene som ble presentert. Mange mennesker med ulik erfaring og etnisk bakgrunn var samlet på kursene; noen med unik kunnskap. Mine observasjoner viser at det var liten grad av meningsutveksling om kursets innhold og rådgiverstil mellom f.eks. de norske fengslebetjentene og de naturlige hjelperne med somalisk og pakistansk opprinnelse. Kunnskapen ble til en viss grad "beholdt" i de ulike miljøene. Dialogen mellom PMV's naturlige hjelpere og representantene fra det norske systemet syntes å være på et minimums nivå. Hva kom det av? Det ville vært interessant å dele kunnskapen med hverandre. Hva kunne f.eks. de somaliske prosjektmedarbeiderne om konfliktløsning som de norske kursdeltakerne ikke kunne? Prosjektleder hadde fortalt at en av de somaliske tilsatte hadde erfaringer med å jobbe med unge mennesker fra egen nasjon. En av de naturlige hjelperne med pakistansk bakgrunn hadde mye erfaring og et bredt nettverk i sitt nasjonale miljø. Jeg undret meg over hvilke tanker han hadde om hva som kan bidra til å styrke de domfeltes evne til å leve et liv uten kriminalitet, og hvorfor det ikke ble spurt om dette på kursene? Hva jobbet han med, og hvilke innfallsvinkler benyttet han for å reintegrere de domfelte deltakerne? Hva kunne man lære av hverandre? Det ble liten tid til å komme hverandre "faglig i møte" og å få til likeverdige diskusjoner. En kritikk av BB-prosjektet er derfor at man i liten grad fikk til kunnskapsdialog mellom kursdeltakerne.

Dersom BB-prosjektet fortsetter i regi av PMV etter prosjektperioden, vil det være interessant å drøfte disse spørsmålene og å få til en konstruktiv meningsutveksling på tvers av de nasjonale miljøene.

11.4.1 Samtalen som virkemiddel: LOS - Løsningsorienterte samtaler

Her gis en innledende beskrivelse av løsningsorienterte samtaler, som sammen med nettverksbygging er blant prosjektets viktigste virkemidler. I Norge benyttes følgende oversettelse om LOS: løsningssskapende, løsningsorienterte og løsningsfokuserede samtaler. På engelsk er det "Interviewing for Solutions". Felles for alle oversettelsene er nettopp å jobbe for å fremme løsninger. Pioneren bak denne tradisjonen er Steve de Shazer (jf. Aambø 2005 og Berg & De Jong 2004)⁷⁶.

Hensikten med LOS er i følge de Shazer å formulere mål innenfor klientens referanseramme; videre å skape løsninger på grunnlag av unntak, dvs. de gangene i livet det var "unntak" fra problemene eller problemene var mindre (de Shazer 1985 og Berg & De Jong 2005). Berg framhever at klienten er ekspert på sitt eget liv, og den tilsatte skal ha et "ikke-vitende" perspektiv. En tilsatt kan ikke på forhånd vite noe om betydningen av klientens tidligere erfaringer og handlinger. Hun må derfor lete etter og spørre om klientens erfaringer på grunnlag av tidligere handlinger. En viktig framgangsmåte er å finne fram til hvordan livet ville være når problemene ikke er så alvorlige lenger.

Berg & De Jong (2005:270) drøfter om det er nødvendig å ha en spesifikk kunnskap om forskjellige gruppers etniske tilhørighet, religion og måter å løse problemer på. De hevder at det er av betydning at den tilsatte har kunnskap, men det viktigste er at de er klar over sine egne holdninger når det gjelder menneskers mangfoldighet. Kulturelt mangfold er kun en side ved et enormt spekter av forskjeller mellom mennesker. Både klasse, rase, kjønn, kompetanse og egne handlingsmønstre påvirker samspeilet i en samtale. Hvert enkelt individ må betraktes særskilt fordi det er en rekke dimensjoner ved ethvert menneske. Her nevnes sosial tilhørighet, etnisitet, fysikk, kjønn, seksuell legning og religion. Man

⁷⁶ Se del II der dette beskrives. I tillegg er Scott Miller, Insoo Kim Berg, Peter De Jong og tilsatte ved Brief Family Therapy Center i Milwaukee i USA, viktige fagpersoner i en internasjonal sammenheng. Insoo Kim Berg holdt opplæring i modellen i regi av BB-prosjektet 8. og 9. september 2003.

kan ikke på forhånd gjøre seg opp bestemte meninger om en person fordi han kommer fra et bestemt land.

Berg & DeJong (2005) formulerer følgende steg den tilsatte skal ta utgangspunkt i når den løsningsorienterte samtalen skal praktiseres:

- Å få klienten til å beskrive problemet.
- Å utvikle klare formulerte mål.
- Å lete etter unntakene.
- Å gi tilbakemeldinger på slutten av samtalen.
- Å evaluere klientens framgang.

Som verktøy i samtaler nevnes: å repetere viktige nøkkelord ved å bekrefte, reflektere, gjenta ord som har betydning og stille åpne spørsmål (som starter med hva, hvordan eller hvilke). Den tilsatte skal oppsummere hva som er sagt i samtalen. Dette er helt avgjørende for å kunne håndtere hver enkelt klient som unik. En oppsummering vil si at den tilsatte gjentar med jevne mellomrom det klienten har sagt, fortalt om at han har gjort eller følt (Berg og De Jong 2005).

Under gis noen eksempler på spørsmålsstillinger. Hensikten med å vise disse spørsmålene, er at i de neste avsnittene presenteres empiri fra samtaler mellom prosjektleder og deltakerne. Dette for at leserne skal få kunnskap om hvordan LOS spørsmål kan anvendes i praksis.

Eksempler på åpne LOS spørsmål hentet fra Berg & de Jong 2005:

- Hva kan jeg hjelpe deg med?
- Hva var det du håpet at jeg skulle hjelpe deg med denne gangen?
- Hvordan skulle du ønske livet ditt var, hvis du kunne få det slik du ville?
- Fortell meg hva du liker å holde på med.
- Jeg lurer på hva som skjedde mellom deg og xx den dagen da xx hendte?
- Om du tenker deg at forholdet mellom deg og xx ble bedre, hva ville vært annerledes da?
- Jeg ser at du står overfor et vanskelig problem, og jeg lurer på hva du mener må skje for at det skal bli lettere for deg?
- På hvilken måte er rusen et problem for deg?
- Hva er annerledes nå fra forrige gang vi snakket sammen?
- Når problemet er løst, hva er annerledes?

Mestringsspørsmål:

- Hva gjør du for å holde ut?
- Hva vil du gjøre når du kjenner suget etter stoff?
- Hva er det som gir deg håp om at problemet kan løses?

Mirakelspørsmål:

- Tenk deg at det skjer et mirakel. Hva tror du at du vil legge merke til i morgen tidlig som vil være annerledes, og som kan fortelle deg at nå er situasjonen mye bedre? Hva ville du ha lagt merke til? Hvordan ville det være for deg? Hvordan fikk du det til å skje?

Unntaksspørsmål:

- Har det skjedd (jf. mirakelspørsmålet over) at det har vært situasjoner som har lignet litt på det du har beskrevet? Hvor lenge siden er det du opplevde det? Hva var det som var annerledes den dagen?

Skalaspørsmål:

- På en skala står 0 for når problemene dine er på det verste, og 10 står for at de problemene vi har snakket om er løst. På en skala fra 0-10, hvor på skalaen er du i dag? Hva er annerledes fra (han svarer f.eks. 6) 6 og å være på null?

Spørsmålene er hentet fra litteratur og undervisning om LOS. Felles for spørsmålene er at de er åpne, og at alle starter med hva, hvem, hvordan og hvilke (ikke verb). Man unngår i LOS i størst mulig grad å spørre "hvorfor" fordi det i enkelte tilfeller kan aktivere motstand og forsvar.

Håndtering av *motstand* er spesielt omtalt i metodikken "motiverende samtale" som prosjektet også arrangerte kurs i. Miller og Rollnick mener at en konfronterende stil kan føre til at en klient snarere kan benekte at han har et problem, heller enn at han vil gjøre noe med det. Manglende problemerkjenning, motstand og fastlåsthet kan være skadelig for personer med lav selvfølelse (Miller & Rollnick 1991, 2002)⁷⁷.

⁷⁷ Miller & Rollnick (2002) benytter formuleringen "rulle med motstand". Det betyr at man skal unngå å argumentere og overbevise en person om at han bør endre seg eller argumentere mot en persons meninger. Man skal lytte

Uerfarne fagpersoner som vil jobbe med LOS, kan kanskje reagere på at spørsmålsstillingen kan virke ”stilisert og kunstig”. I LOS anbefales det å oppsummere med innlevelse, øyekontakt og et kroppsspråk som signaliserer interesse og ekthet. Berg anbefaler at det gis ros i løpet av samtalen, det kan f.eks. være i forhold til domfeltes sterke sider: Evne til å tilpasse seg når han møter vanskeligheter, evne til å vise omsorg, evne til å se en situasjon fra en annens perspektiv eller interesse for å lære. Et eksempel på ros er: ”Du virker som om du er en person som bryr deg om hvordan de andre på avdelingen har det”.

11.4.2 Samtaler med deltakerne

I dette avsnittet gis det eksempler på hvordan LOS som virkemiddel er anvendt i samtaler med deltakerne. Vi vil trekke inn elementer fra reflekterende samtale og narrativ tilnærming, fordi disse tilnærmingene er benyttet av prosjektleder (se Svantorp 2005)⁷⁸.

Inspirert av Andersen, er vår hensikt å benytte en forskningsform og presentasjon der samtalenes betydning både kan forklares, forstås og fornemmes (Andersen 2005). For å få til dette, gjengis spesielt utvalgte deler av samtalen. Vi vektlegger å få fram gode beskrivelser av deltakernes mestringsopplevelser, hva de sliter med, hva de selv synes de lykkes med og hvordan samtalen som virkemiddel er anvendt i praksis. Poenget er å få fram samtalenes dynamikk og deltakerens sammensatte problemer.

De fleste domfelte har snakket med prosjektets medarbeidere både om hverdagen i fengselet, livet etter straffegjennomføringen, overgangsboliger og permisjoner. Prosjektets medarbeidere har hatt omfattende kontakt med de domfeltes både uformelle og formelle nettverk.

Vi har latt samtalen få ”mye plass” i denne delen av evalueringen fordi vi mener at samtalen:

- Er blant prosjektets viktigste virkemidler.

til klientens eventuelle motstand, og heller reflektere eller oppsummere motstanden framfor å si domfelte i mot. I boken *Motivational Interviewing – preparing people to change* (2002: 46-51), gir forfatterne en rekke praktiske eksempler på hvordan man kan unngå å aktivisere motstand.

⁷⁸ Prosjektleder er en kvinne i begynnelsen av 50-årene. Hun er utdannet klinisk pedagog og har lang erfaring fra å jobbe terapeutisk med samtaler, i bl.a. barne- og ungdomspsykiatri.

- Er et virkemiddel som kan bidra til at deltakeren ser sammenheng i livet sitt.
- Viser mange og sammensatte problemområder som deltakeren må håndtere i fengselshverdagen og etter løslatelse.
- Gir unik innsikt i fengselshverdagen og fengselet som kontekst for rehabiliterende arbeid.

I de følgende avsnittene har vi avgrenset empirien og eksemplene til å dreie seg om hvordan prosjektleder har anvendt samtalene i praksis⁷⁹. Når prosjektleder har benyttet LOS, har hun vektlagt hva klienten *selv* opplever som sitt problem.

Vi har delt inn samtalene etter innhold med følgende temaområder:

- Familien og nettverkets betydning. Rus, kriminalitet og fengselshverdagen. Deltakere med somalisk bakgrunn. Hvordan håndtere frihetsberøvelsen og samtidig ha status i fengselet. Flytting av deltakere.

11.4.3 Familien og nettverkets betydning

Familiens betydning framheves av alle deltakerne. Nærhet eller avstand til familien opptar dem, men på forskjellige måter. Det er dette temaet som kanskje først og fremst skiller deltakerne med pakistansk opprinnelse fra deltakerne med somalisk bakgrunn. For deltakerne med somalisk bakgrunn, har avstanden til familien og bruddet med familien hatt stor betydning. Deltakerne opplever at de har mange forpliktelser overfor sine slektninger. Mange opplever skyld og skam når de er i fengsel og ikke kan innfri forventningene. Deltakerne med pakistansk opprinnelse har sine foreldre i Norge. Det var deres foreldre som flyttet fra hjemlandet for å arbeide her til lands, eller de er gjenforent med familie som allerede var bosatt her. Foreldrene har forventninger om at sønnen etter hvert skal gifte seg og forsørge foreldrene. De opplever skam når sønnen er i fengsel, ikke får mulighet til å stifte familie og seinere forsørge familien.

Vi har valgt å gå noe i dybden i dette kapittelet, og vil derfor presentere eksempler som vi mener er gode illustrasjoner på hva deltakerne strever med. Vi gjengir utvalgte spørsmål og svar som er tatt ut av en større sammenheng. Vi vil vise eksempler fra samtaler om

⁷⁹ Hvorvidt LOS er benyttet av prosjektets deltidsmedarbeidere og tilsatte i fengslet, er diskutert i del II av rapporten.

familien. Eksemplet viser hvordan *mestringsspørsmål* kan anvendes i samtale og hvordan en sønn er opptatt av hva han har lært av faren sin:

P= prosjektleder. D= deltaker.

P: *Hva kan du gjøre for å holde ut?*

D: Jeg har sagt til meg selv at jeg må skjerpe meg.

P: Hvem har du lært det av?

D: Jeg har lært av faren min at jeg ikke skal gi opp så lett. Jeg tok ansvar som 18-19 åring. Jeg tror jeg er den beste gutten hans. Det er arvelig ikke å gi opp. Jeg innrømmer med en gang hvis jeg har gjort en feil.

P: *Utholdenhet kjennetegner din familie.*

D: Faren min har vært i masse problemer sjøl. Han har tapt masse. Jeg kopierer det fra han. Andre i slekta sviktet han fordi han måtte i fengsel, men de ga seg etter 10-12 år.

P: *Du har erfart at tida hjelper på rettferdigheten.*

Kommentar:

Eksemplet viser for det første hvordan deltakeren er opptatt av hva han har lært av sin far. Faren hadde selv vært innsatt og opplevde seg sviktet av slekta, men etter en del år fant de tilbake til hverandre.

Familiens og foreldrenes posisjon er nevnt i flere andre rapporter om emigranternes tilpasning i Norge (se f.eks. Fuglerud 1999, Lien 2004 eller Prieur 2004). Prieur skriver at foreldregenerasjonen ofte arbeidet svært hardt da de kom til Norge. De hadde to jobber og forsørget familien, noe som særlig gjelder pakistanerne. Barn i denne gruppen pleier å bo hos foreldrene til de gifter seg (Prieur 2004). For disse familiene er det da spesielt vanskelig når sønnene deres havner i fengsel og kontinuiteten brytes. Familien er et tema der pakistanerne og somalierne skiller seg fra norske innsatte. For mange norske innsatte kan kontakten med familien være problematisk, og noen ønsker ikke å opprettholde kontakten med familien (jf. Hammerlin & Kristoffersen 1998).

Eksemplet gir også en god illustrasjon på LOS. Prosjektleder oppsummerer (reflekterer gjennom å finne synonymer) deltakerens ord og meninger og gir dem ny betydning: Utholdenhet, tida hjelper og rettferdighet. Hun gjentar eller reflekterer nøkkelord som har

betydning. Deltakeren har erfart at han blir møtt med positive reaksjoner når han innrømmer sine feil.

Oppsummering og refleksjon er vektlagt som viktige samtaleverktøy både i LOS og i MI (Motiverende samtale). *Tida hjelper på rettferdighet*, er en refleksjon av det som har skjedd i guttens familie og en positiv reformulering av en familie som har hatt problemer i mange år. Spørsmålet *Hva gjør du for å holde ut?* er et mestrings-spørsmål. Eksemplet er også en relevant illustrasjon på hvordan LOS spørsmål kan benyttes for å vende klientens oppmerksomhet bort fra frykt, ensomhet eller lidelse, og i stedet mot det klienten gjør for å leve videre med den vanskelige situasjonen. Særlig for klienter som er triste eller gir opp, er mestrings-spørsmål anvendbare. Poenget er å snu samtalen fra å være oppgitt, til å mestre (Berg & DeJong 2005). Andre eksempler på mestrings-spørsmål som er stilt i samtaler med deltakere er: *Hva gjør du som hjelper deg (til å bli roligere, til å holde ut)*. *Hva annet har du funnet ut hjelper deg?*

Neste eksempel viser også familiens betydning for mestring. I tillegg nevner deltakeren både stiftelsen LES (Livet etter soning) og BB-prosjektet, altså et utvidet nettverk:

P: Hva er forskjellig nå fra forrige gang vi snakket sammen?

D: Det har ikke skjedd så mye, jeg har sendt klage til regionen om at jeg ikke blir overført til xx fengsel.

(De snakker detaljert om det som er skjedd.)

P: Hva mer har forandret seg?

D: Jeg gir meg selv en sjanse. Er for meg selv i cella mi. Jeg biter tennene sammen.

P: Hvilke egenskaper har du som gjør at du kan sitte alene på cella?

D: Familien, LES og dere får meg til å tenke på hva som kommer til å skje med meg etterpå.

P: Tanken på familien og livet etterpå har fått deg på sporet.

Kommentar:

Dette eksemplet inneholder flere dimensjoner. For det første gir det et godt innblikk i løsningsorienterte spørsmål, se kursiv. Prosjektleder

stiller helt åpne spørsmål og legger i utgangspunktet ikke føringer for hva samtalen skal handle om. Den eneste føringen er endringer siden forrige samtale. *Hva er forskjellig nå fra forrige gang vi snakket sammen?* Hun spør hvilke egenskaper han har som gjør at han får det til, noe som er beskrevet som viktig i LOS. For det andre viser utsnittet av samtalen hva som gir håp. Her er *familien* spesielt viktig fordi tanken på familien gir håp. Deltakeren er opptatt av sin familie, LES og BB-prosjektet. Dette er en strategi i en tilværelse der han (seinere i samtalen) opplever at ingen andre har styrket hans håp om eller tro på at han skal klare seg.

11.4.4 Rus, kriminalitet og fengselshverdagen

Neste eksempel er viktig fordi det viser en av deltakernes manglende tro på at han kan slutte med kriminalitet og rus. Deltakeren var 19 år da han ble rekruttert til prosjektet. Han virker til tross for sin unge alder, lite motivert for å bryte med kriminalitet. En rekke faktorer kan være medvirkende.

På spørsmål om i hvilke situasjoner han begår kriminalitet, svarer han at ran og tyverier oftest skjer på fest eller etter en fest når han trenger penger til stoff. Han forteller at han bruker både kokain, ecstasy, Rohypnol, drikker øl og røyker hasj. Han selger ved siden av eget forbruk. Grunnen til at han blir "tatt" er at han blir "sløva i hodet av dopen", og at han dermed blir mindre oppmerksom. På spørsmål om hvordan han kan komme ut av kriminaliteten sier han "Jeg veit ikke. Politiet veit jævlig godt hvem jeg er. For jeg har min egen stil. De har jakta på meg siden jeg var 14 år. Det er en masse greier jeg har gjort som jeg ikke er dømt for. Grunnen til at jeg denne gangen ble tatt, er at jeg har driti meg ut i avhør".

Kommentar:

Dette eksemplet tydeliggjør bl.a. at deltakeren ikke er kommet så langt i en eventuell endringsprosess. Han gir uttrykk for at han i liten grad er innstilt på å bryte med kriminaliteten (jf. føroverveiellesfasen i Prochaska & DiClementes (1982) stadier i en endringsprosess). Han ser ikke andre alternativer i livet som er "interessante" eller spennende nok for han. Han sier selv han trenger svært tett, helst ukentlig oppfølging hjemme hos seg når han er løslatt. Han har både aggresjons- og rusproblemer som han ikke ser noen løsning på.

I likhet med flere av de andre deltakerne i prosjektet, er han i begynnelsen av en "karriere" som rusmisbruker som man kan stille spørsmål ved vil utvikle seg dersom ikke tiltak settes inn. Friestad & Hansen (2004) skriver at en av tre innsatte betrakter seg selv som jevnlig eller storforbruker av alkohol, mens 6 av 10 innsatte beskriver seg som narkotikamisbrukere.

En annen deltaker fortalte i samtale at første gangen han drakk seg full, var da han var på diskotek med ungdommer og en ansatt fra asylmottaket. Han hevder selv at den ansatte sa det var "Ok" at han drakk øl, noe han sier at han undret seg over fordi han så vidt var fylt 18 år. Han hadde aldri smakt alkohol tidligere. Han har seinere utviklet et misbruk, og forteller at han lever av å selge narkotika ved Akerselva i Oslo.

Et viktig spørsmål i denne evalueringen er om deltakerne lykkes med å starte en prosess som kan bidra til redusert kriminalitet. Både deltakerne og prosjektleder har vært opptatt av dette i samtalene jeg har observert. Prosjektleder spurte deltakerne direkte om de vil lykkes i å komme seg unna kriminalitet, som dette eksemplet viser:

P: På en skala fra 0-10, hvor sikker er du på om du vil lykkes i å ikke begå ny kriminalitet? 10 er helt sikker og 0 er svært usikker.

D: Hvis jeg ikke får progresjon siste året, tror jeg at det blir 6 for at jeg skal lykkes. Men jeg har familie, hvis jeg ikke hadde familien min ville det blitt 4.

Kommentar:

Eksemplet gir en god illustrasjon på hvordan prosjektleder har benyttet skalaspørsmål for å få domfelte til å vurdere sin tro på om han lykkes med å slutte med kriminalitet. Videre fikk vi innblikk i hva som må til for at han skal klare seg; familien sin og progresjon i soningen. Det siste vil si at han får overføring til f.eks. en overgangsbolig før endt straffetid.

11.4.5 Deltakere med somalisk bakgrunn

Hensikten med dette avsnittet er å vise hvordan noen av deltakerne med somalisk opprinnelse håndterer livet sitt, og hvordan prosjektets virkemidler er anvendt for å styrke deres mestringsevne. Disse deltakerne sliter med eksistensielle problemer på andre områder i livet

enn det deltakerne med pakistansk opprinnelse gjør. Derfor har vi valgt å presentere deres livssituasjon i et eget avsnitt.

Vi har tidligere i rapporten nevnt at de somaliske deltakernes oppvekst under vanskelige forhold med krig og vold i hjemlandet. De har klart å komme seg ut av krevende hendelser. De har ikke valgt å emigrere til Norge, men er på mange måter ”sendt” av andre. Flere har fortalt om traumatiske hendelser i livet sitt forbundet med indre stridigheter og klankonflikter i Somalia. Vi kan lese om det samme i andre rapporter (Højdahl 2000 og Lien 2004)⁸⁰.

Å få fram deltakernes egne historier, har vært sentralt i prosjektet. Vi vil vise et eksempel som illustrerer hvordan det er å være somalisk barneflyktning i Norge og samtidig være i fengsel. Eksemplet gir et bilde av hva han sliter med. Han hadde fortalt prosjektleder om sin flukt fra Somalia i et tidligere møte. Prosjektleder oppsummerer (med forsker til stede) fra forrige samtale, og innledet slik:

P: Orker du å tenke på historien din da du som 12-åring flyktet fra Somalia til Norge og startet i mottaksklassen. Broren din reiste først. Du hadde opplevd krigshandlinger, levde i krigen og sett folk skyte på hverandre.

Deltakeren forteller at da han dro fra Somalia sa moren at han var ”den utvalgte”, som skulle redde familien. Hun sa at ”gud ville sende andre” som tar i mot deg når du kommer fram. ”Men jeg føler meg forlatt og alene” sier deltakeren.

Han forteller videre om hvordan livet hans endret seg i 2000. Han bodde alene i Norge uten sine foreldre. Faren hans ringte en dag og sa at moren var død. Deltaker sier ”Verden snudde”. Prosjektleder lytter, stiller nye spørsmål, og vender etter noe tid samtalen mot løsninger og sier: ”Du har stadig funnet folk som du kan høre til hos. Du har fortalt at du ringer gamle bekjente og tar kontakt.”

D: ”Jeg kan ringe til E. Han har aldri sviktet meg.”

⁸⁰ Mestringsbegrepet dreier seg således også om egne erfaringer om å få til noe, det som kalles ”self-efficacy” (Bandura 1977), eller oversatt til norsk: ”mestringstillit” (Brumoen 1993, 2000).

Kommentar:

Dette eksemplet illustrerer en domfelt som er uten nære omsorgspersoner i livet sitt. Hans historie er tragisk. Han har fortalt både om en flukt fra et land og et savn etter mor og far. Deltakeren har flere ganger fortalt prosjektleder om detaljer fra sin flukt fra Somalia. Denne gangen benyttet han uttrykket "Verden snudde" og fortsetter med å fortelle om hvordan han begynte å ruse seg fordi han opplevde at alt rundt han "raste sammen". Avhengig av hvem han snakker med, trekker han nye momenter inn i samtalen. Dette kan bidra til å øke hans mestringstillit, fordi han får innsikt i sammenhenger i livet og at hendelser henger sammen. Deltakeren kom til Norge uten å kunne språket. Det gir et godt bilde på den nærmest umulige oppgaven det er å være familiens "håp" og å være "guds utvalgte som skal redde familien". Han sitter i fengsel, føler seg forlatt og ensom i et fremmed land med en svært uavklart og usikker framtid. I Afrika har familien forventninger om at han skal tjene penger i Norge og forsørge dem. Hvordan skal han kunne mestre familieforpliktelser i hjemlandet uten utdanning og uten jobb i Norge?

Prosjektleder trekker tidligere mestringsopplevelser inn i samtalen gjennom å oppsummere deltakerens tidligere erfaringer. Hun bygger på tidligere gode opplevelser deltakeren har fortalt om. Hun stiller ikke spørsmål om hvem han kan ringe, men oppsummerer hva han selv har fortalt tidligere. Deltakeren tar raskt tak i dette, og sier navnet til en konkret person han har kontaktet tidligere.

Personer som har opplevd påkjenninger i livet, og som ikke har fått anledning til å snakke om hva de har opplevd, kan låse seg fast i stivnede reaksjonsmønstre. Det er derfor viktig å kunne få berette sin historie.

En annen deltaker fortalte i en samtale at han ikke fortalte sin mor (som var i Øst-Afrika) at han satt i fengsel de første årene. Det tok lang tid før han torde å "fortelle om skammen". Familien hadde spart og betalt hans reise for at han skulle tjene penger i Norge og sende tilbake. Han opplevde livet som mislykket.

Mental mestring betegner evnen til å tåle å tape og å tåle lidelse (Magnussen i Gjærum, Grøholt & Sommerchild (red.) 1998). Deltakere har fortalt at de strever med å mestre et liv uten kriminalitet fordi de ikke vet hvordan de skal få det til. De vet ikke hvordan de kan ta *kontrollen over sitt eget liv og sine egne handlinger*. Deltakerens hverdag kan dreie seg om å gi avkall på goder, det kan dreie seg om eksistensielle møter med seg selv; som fange, domfelt og forlatt. I

slike sammenhenger handler mestring om å holde ut, om å orke å forholde seg til eller å innse at livet er vanskelig, og om å se på de alternative mulighetene man har i livet.

Sommerchild (2003) framhever at det å ha en nær fortrolig i livet er det avgjørende. Det å ha en nær, er et viktig skille fra ikke å ha noen. Prosjektets intensjon om å bygge broer kan derfor være viktig for disse svært unge deltakerne. "Broene" kan erstatte noen av deres brutte bånd og behov for en nær fortrolig i livet. Dersom de får en nær fortrolig i sitt nasjonale miljø, kan det være en god løsning (jf. Torgersen 2005).

I sluttrapporten for BB-prosjektet gjengis liknende deltakerhistorier. Flere av fortellingene handler om flukten til Norge (Svantorp 2005:16-19). Historiene i eksemplet foran er typisk for flere av de somaliske deltakerne. Nesten alle har bakgrunn som barneflyktninger. Noen har uavklart oppholdstid i Norge fordi de har utvisningsvedtak. Men det er vanskelig å gjennomføre returen. Foreldrene deres er enten døde eller bosatt i et annet land enn Somalia. De opplever i liten grad tilhørighet til foreldrenes fødeland, Somalia. En av deltakernes mor bor nå i Kenya, nabolandet. Han var barn da de flyktet, og har vonde opplevelser knyttet til krigen i hjemlandet. Han er derfor usikker på hvem og hva han skal tilbake til.

Prosjektleder har fortalt at hun i samtale har "lett etter" det hun kaller *lyspunkter*. Sammen med domfelte ser hun etter gode historier og hendelser i tilværelsen (unntak fra problemene). Hun forteller at det av og til kan være vanskelig å finne lyspunkter fordi flere av deltakerne har få medspillere og enda færre som bryr seg om dem.

Gjennom å fortelle historiene til prosjektleder, får de muligheter til å se verden omkring seg i nye perspektiver. I det som kalles en "narrativ tilnærming", kan man snakke om denne "verdenen som snudde". Man kan komme nærmere inn på hva som skjedde og hvordan det skjedde, slik som i eksemplet foran med somalierens flukt. Gjennom å fortelle historien med en ny tilhører (f.eks. forsker), kommer nye momenter med i fortellingen, som at han nå har tatt kontakt med familien i Øst-Afrika (jf. Lundby 1998 om narrativer).

Fortellinger kan benyttes for å få ny innsikt, forståelse for handlinger og til å håndtere uønskede endringer i soningen som vi viser i neste kapittel.

11.4.6 Hvordan håndtere frihetsberøvelsen og samtidig oppnå status i fengselet?

I LOS er det viktig å lete etter unntak, dvs. de gangene i livet der problemene ikke oppstår, eller ikke er så alvorlige. Et av de viktigste spørsmålene er hva kan man gjøre mer av som man har erfaring med vil lykkes, dvs. bygge videre på tidligere *gode* erfaringer.

I dette avsnittet har vi valgt eksempler som vi mener er spesielt gode for å få fram hva deltakerne strever med både i fengselet og for å komme ut av et kriminelt miljø. Det dreier seg om alt fra forholdet til tilsatte, konflikter, rusbelastning, å bety noe for andre og å ha status i fangegruppen. Eksemplene illustrerer en rekke handlingsvalg og dilemmaer som deltakerne står overfor.

I det neste eksemplet stiller prosjektleder spørsmål om hva deltakeren har lykkes med i et fengsel han har vært i tidligere. Deltakeren er nå innsatt i et annet fengsel mot eget ønske. I eksemplet vil vi illustrerer både en "her og nå" situasjon og LOS som virkemiddel.

P: Hva gjorde du i Oslo (forrige fengsel) som du lyktes med?

D: Da jeg kom til Oslo første gang hilste ikke betjenten på meg. Jeg tenkte at de kanskje trodde at jeg var en dust. Jeg ba han inn i cella mi og sa til betjenten, "Bare spør meg hvis det er noe". Da fikk jeg tillit. Før gikk vi forbi hverandre uten å hilse. Det dreier seg om tillit. Jeg stolte på betjenten i Oslo, og da ville jeg ikke skuffe han. Jeg sa til han at vi skal lage et bra rykte for han. Vi går god for avdelingen han jobber i. Jeg skal ikke svikte dem som gjør noe godt for meg.

Prosjektleder spør om han kan gjøre mer av det samme i det fengselet han er i nå. Han svarer at han kan nikke eller hilse vennlig på betjentene.

Kommentar:

Eksemplet viser en god måte å lete etter unntak fra problemene på, i tråd med LOS. Prosjektleder spør om han kan få det på samme måte i det fengselet han er i nå, som han hadde i Oslo fengsel.

Berg & DeJong (2005) skriver at den tilsatte skal venne seg regelmessig til å stille spørsmål som får fram *unntak*. Man skal spørre hva som er annerledes eller bedre når unntakene fra problemene skjer.

Det er viktig å utforske unntakene og bygge videre på klientens sterke sider og tidligere vellykkede forsøk, dvs. bygge mestringstillit (jf. Brumoen 2000).

Unntak defineres som klientenes tidligere erfaringer med situasjoner der problemene etter alt å dømme burde ha oppstått, men av en eller annen grunn ikke gjorde det (de Shazer 1985). Eksempler på andre unntaksspørsmål fra samtalene med deltakerne er: Hvor lenge er det siden sist du følte deg bra? Hva var det som var annerledes den dagen?

I det neste eksemplet vises dilemmaer som er knyttet til gjenger:

Deltakeren er dømt for narkotika og har vært i et narkomiljø. Han hevder han ble dratt inn i det uten å være klar over det. Etter hvert fikk han erfart at "ordene" hans var viktige. Han hørte at en annen innsatt sa "Dine ord betyr alt". Han sier at han har stort nettverk overalt. Han gjenkjennes i alle fengsler. Folk spør han ofte om hvem i fengselet de kan stole på. Han opplever seg selv som en trussel for mange fordi han sitter på så mye "informasjon". Han sier "Det kan koste meg livet hvis jeg går ut med det". Han forteller at han tidligere levde et hensynsløst liv, var ond.

D: "Vi hadde en veldig hard sjanger. Vi ga bare ordre om mord noen ganger. Jeg kan ikke gå alene ute når jeg slipper ut. Jeg må ha beskyttelse. Jeg vet så mye at det vil koste meg livet. Jeg kan ikke gå med ryggen fri. Jeg må bli ferdig med de folka, men det vil ta tid, kanskje 2-3 år. (...) Valget er mellom makt og penger eller en sort søppelpose. Hva skal jeg velge? Er det verdt det? Jeg mener at så lenge du er profesjonell behøver du ikke bli tatt. Jeg har aldri blitt tatt med narko inne i fengselet, har kurer. Jeg er "profesjonell".

P: Du kom til meg og sa du ville ut av det. Du sa du tok stoff hver dag, og jeg tenkte hvor mye vil han ut av det?

D: Jeg var helt rein da jeg var i xx fengsel, men hadde behov for takknemlighet (gi de andre innsatte "dop", for å befeste sin posisjon).

P: Det er vanskelig for deg å klare deg uten kontroll og posisjon.

D: Det er kjernen i å ha levd det livet, å klare seg uten posisjon. Mitt problem er hasj. Jeg har røyka hver dag i seks år.

T: Når kan du ha hasj i nærheten av deg uten å ta?

D: Vil ikke ta veldig lang tid. Jeg har kjørt bil på hasj for å roe nervene.

T: Når oppdaget du at du var avhengig av hasj?

D: Lenge siden. Jeg kjører bil perfekt når jeg er "stein". Blir rolig.

Kommentar:

Hva forteller dette eksemplet? For det første sier deltakeren at han har et stort *nettverk i narkomiljøet*. Imidlertid er dette nettverket av en slik karakter at han må ha beskyttelse fra det hvis han bryter med det. Han ønsker på den ene siden å ha *status i fengselet*. Hvis han mister status, har han lite som kan gi han trygghet på andre områder i livet. Prosjektleder har gjennom et halvt år hatt mange samtaler om hvordan han skal komme seg ut av gjengmiljøet. Han har erfaringer fra fire forskjellige fengsler, og han er opptatt av sin status i fangemiljøet i alle fengslene han har vært i, noe han beskriver som krevende. Deltakeren er fremdeles innsatt i lukket fengsel, 11 måneder etter at denne samtalen fant sted. I samtalen vises flere ferdigheter og valg deltakeren må ta. Han må takle både uro, frykt og tap av status/posisjon i fangemiljøet. I tillegg har han hatt problemer med hasj. Eksemplet har mange ulike aspekter; det gir en god illustrasjon på situasjoner som han skal forholde seg til: rus og å være "profesjonell fange" (ikke bli oppdaget). Flere av deltakerne er i likhet med han i eksemplet over, preget av ønske om å "være noe", ha kontroll, posisjon, bli trodd og bety noe for andre.

Så langt har vi sett at deltakerne har erfaringer fra flere fengsler. Det fører også til at de må tilpasse seg nye kulturelle koder og opparbeide seg status i hvert fengsel. De skal ikke bare mestre et liv uten kriminalitet etter løslatelse, men de må aktivisere ressurser og utvikle kompetanse for å overleve innenfor murene også.

Et annet godt eksempel er deltakeren som karakteriserer fengselet som "universitet for kriminalitet"⁸¹. Hans forteller at han største utfordring er all narkoen i fengselet. "Dette er verre eksamen enn livet ute. Jeg må

⁸¹ Jf. Nils Christie 1989.

take press fra så mange folk". Han sier at en kjerne av 3-4 innsatte styrer hele fengselet: "Hvis du ikke "er med", blir du frosset ut og "slenget dritt" etter. Du får juling hvis du sier noe om "kjernen". Det er andre som juler deg opp, ikke dem, de på toppen. De sitter bare og smiler. Jeg kan ikke fornekte fortida mi. Jeg ville hit som en slags eksamen. Det er en kompliment å være betydningsfull."

Hva forteller eksemplene om fengselet som kontekst for rehabilitering av langtidsløstede? Hvordan kan prosjektet dreie hans oppmerksomhet slik at han kan aktivisere sine ressurser for å skaffe seg kvalifiserende kompetanse på livet etter soning?

Han opplever seg avhengig av de andre fangenes akseptering. Han må forholde seg til både de ansatte og de innsatte. Han er redd for å bli frosset ut av fangegruppen.

Domslenge og soningssted er rammebetingelser som kan påvirke hvordan deltakerne kan styrke sin mestringskompetanse. Tidsperspektivet påvirker hvordan deltakerne innretter seg i fangemiljøet og hvor nære bånd de får til hverandre.

En av informantene opplevde det vanskelig å skulle leve et liv i fattigdom, heller ha et "fett liv" med penger. Noen opplever en tilhørighet i et sosialt fellesskap i fengselet. Dette kan både skremme og noen ganger være "forlokkende" for innsatte. I det kriminelle miljøet kan de ha status. I livet utenfor er de på mange områder "tapere".

I flere av de observerte samtalene er det ofte de samme begrepene som er betydningsfulle for deltakerne, jf. eksemplet foran: "tillit", "stole på", "et bra rykte", "gå god for noen" og "respekt". En tilsatt som viser respekt, er tydelig. Hvis hun sier til den innsatte at hun stoler på hans ord, vil de lettere kunne få et godt forhold, sier en av deltakerne.

Prosjektleder har i intervjuer fortalt at hun på mange måter er "limet" som holder ut. Hun følger opp, følger med og følger etter deltakerne. Hun gir seg ikke, selv om domfelte avviser henne når hun kommer på besøk eller flyttes fra sted til sted. Hun kommer tilbake til dem.

En rekke av samtalene mellom prosjektleder og deltakere dreier seg om refleksjoner om tida etter løslatelse, i tillegg til å samtale om hendelser i fengselet. Denne måten å samtale på har vært prøvd ut i Kalmarfengselet av Judith Wagner og Tom Andersen. For Andersen har idealet vært å prøve ut reflekterende samtaler, dvs. å samtale om "hvordan man snakker sammen". Videre har fengslet invitert løslatte

til samtaler etter endt straffegjennomføring. Andersen var også en "inspirator" for BB-prosjektet ⁸².

Andersen skriver (dansk utg.) at "for os er samtalen den viktige kilde til udveksling af tilpas forskellige beskrivelser og forklaringer, definisjoner og opfattelser. Udvekslingerne kan gi nye farvetoner til gamle beskrivelser og forklaringer.(...) En person får på denne måte det bedst mulige grundlag til at vælge, hvordan han vil håndtere en fastlåst situasjon annerledes eller vil reagere på nye begivenheter, de være seg ventede eller uventede" (Andersen 2005:37).

Viktig i denne tilnærmingen er å kunne ta et utenfra/ovenfra perspektiv og "samtale om samtalen". Det vil si at man kan bruke andre begreper og derved gi nye beskrivelser av hendelser, jf. eksemplene "å være den utvalgte", "universitet for kriminalitet" og "verden snudde" på de foregående sidene. Hvis man tar et metaperspektiv (fugle perspektiv), kan man sammen vurdere en hendelse litt utenfra, og kommentere og snakke om situasjonen og det som skjedde.

11.4.7 Flytting av deltakere i prosjektperioden

Noen av deltakerne opplevde i august 2004 å bli flyttet til andre fengsler eller å få innskrenkninger i sine muligheter til framstillinger og permisjoner. Deltakere har fortalt at de opplevde at selv om det var planlagt overføring til åpen soning, ble det endret. Disse innstramningene skapte uro blant de innsatte. En førstebetjent i Oslo fengsel sier at en mulig forklaring på dette er et brev fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (datert 29.07.2004), som medførte endringer i hvem som f.eks. kunne innvilges permisjoner. Brevet er også omtalt som "Olsokbrevet" fordi det ble skrevet i tida rundt Olsok.

Vi vil vise et eksempel som illustrerer hvordan flytting mellom fengsler påvirket både deltakerne og fokus i samtale, og hvordan samtalen ble anvendt for å styrke forståelsen av deltakerens situasjon. Første eksempel er fra en samtale med en deltaker som prøver å få oversikt over sin egen sak.

D: Jeg hadde søkt om overføring til åpen soning. Jeg fikk plass, men så ble det trukket tilbake pga. nye retningslinjer. Jeg har heller ikke fått permisjoner nå fordi de mener det er fare for ny kriminalitet. Jeg har hatt flere

⁸² Både Wagner og Andersen hadde to dagers opplæring i reflekterende samtaler i regi av BB-prosjektet i desember 2004.

overnattingspermisjoner tidligere. Jeg har forsøkt å få samtaler både med jurist og direktør. Men fordi jeg er dømt for organisert kriminalitet, så har de noen nye regler. Jeg tror at over 80 % av de som sitter her, er dømt for organisert.

P: Har noen snakket med deg om faren for ny kriminalitet?

I: Prøver å få til en dialog. Jeg har spurte flere ganger. Hva er det som gjør at dere tror jeg begår ny kriminalitet etter så mange permer? I Oslo var alle fornøyde. Du kan spørre om (navngitt person) savner meg.

Kommentar:

Eksemplet gir et bilde av hva som opptar den domfelte. Framfor å konsentrere seg om livet etter løslatelse og planlegge framtida si, er han mest opptatt av å få vite hvorfor han har fått inndratt permisjoner. Han vil ha en "klarhet" og oversikt i hverdagen sin. Ut fra et mestringsperspektiv er nettopp det å se sammenhenger i livet, viktig. Slike frustrasjoner som den domfelte opplever i dette eksemplet, er uheldige.

For å makte å ta inn over seg følelser som dukker opp i en situasjon, er opplevelsen av *sammenheng* avgjørende, hevder Antonovsky (1991). Denne sammenhengen er brutt for deltakerne, slik eksemplet viser. For denne deltakeren har livet vært uforutsigbart før han ble fengslet. Hvis soningen i tillegg er uforutsigbart, vil det kunne bidra til at mestringssevnen svekkes.

Fra kriminalomsorgens side er det nødvendig å prioritere ivaretagelse av sikkerhet. Samfunnet har behov for beskyttelse. Tilsatte må fortløpende vurdere faren for kriminalitet ved f.eks. en permisjon. Dette dilemmaet er hverdagen for de tilsatte. De kan være usikre på hva domfelte kan foreta seg på en permisjon. Den innsatte ønsker permisjoner, og at noen stoler på han. En måte å løse disse dilemmaene på, er å vise tydelighet og forklare innsatte hvorfor det blir innstramminger og restriksjoner, og å gå igjennom framtidsplanen sammen med han.

Friestad & Hansen (2004) skriver at mange innsatte har hatt en oppvekst som har fremmet risiko snarere enn å bygge opp ressurser. De framhever betydningen av det de kaller "mestringsforventninger" som er opplevelse av å kunne gjennomføre en plan, påvirke et utfall og ha innflytelse på hendelser som angår en selv. Flyttingen av

innsatte uten forankring i en framtidsplan gjør at mestringsforventninger vanskelig lar seg fremme.

Flere av deltakerne har sagt at de blir urolige og kjenner aggresjon når de opplever at de ikke får forklaringer og forutsigbarhet om forhold i soningen sin. Noen synes ikke de får gode nok begrunnelser for vedtak. En deltaker påsto han fikk innskjerpelser fordi han var utenlandsk. For prosjektet som helhet, har uforutsigbare flyttinger hatt noen negative konsekvenser. Samtidig har flyttingen medført brudd i deltakerens relasjoner til både formelle og uformelle nettverk (venner, familie, skole i fengsel, og f.eks. arbeidskvalifisering gjennom arbeidsdriften). De pakistanske og somaliske deltidsmedarbeiderne i prosjektet fikk i mindre grad anledning til å følge opp deltakerne.

Olsokbrevet er ikke alene forklaringen på uro knyttet til overføringer mellom fengsler. Andre forklaringer er mangel på soningsplasser og behov for å finne tilpassede soningsplasser for andre innsatte. Eller at noen innsatte ikke bør sone på samme avdeling. For tre av deltakerne har manglende opplevelse av ”begripelighet og håndterbarhet” i soningen medført stor uro og spenninger. Flyttingen medførte også at det ble vanskeligere å jobbe med problematikk knyttet til gjenger og transformativ prosesser som vi beskriver i neste avsnitt.

11.5 Konflikttransformasjon

I dette avsnittet vil vi presentere og reflektere over virkemiddelet som er omtalt som *transformativ justis* i prosjektbeskrivelsen til BB-prosjektet. Vi har viet dette temaet mer oppmerksomhet enn det evalueringen av BB-prosjektet i utgangspunktet skulle tilsi, og har dermed utvidet evalueringen noe. Å sette fokus på transformativ justis er i tråd med tildelingen fra Justisdepartementet. Samtidig var det et av prosjektets mål å ”*utvikle kompetanse i denne form for integrerende arbeid og dels for å tilpasse denne arbeidsformen norske forhold*”. Det er derfor et viktig virkemiddel i prosjektets kunnskapstilfang (jf. del II).

Hovedspørsmålet i dette avsnittet er:

- På hvilken måte kan prosjektets virkemiddel, transformativ justis, bidra til å styrke deltakernes mestringssevne?

Først forklares hva transformativ justis er, og deretter vises erfaringer med metodikken.

Før oppstarten av prosjektet, hadde daværende arbeidsgruppe et kurs (mars 2003) med de australske pionerene John McDonald og David Moore fra organisasjonen Transformative Justice Australia⁸³. Det er ikke beskrevet noe konkret i prosjektbeskrivelsen om hvordan det var tenkt at transformativ justis skulle anvendes i praksis med de domfelte (jf. del II)⁸⁴.

11.5.1 Hva er restorativ og transformativ justis?

Restorativ justis er en samlebetegnelse for prosesser der gjerningsperson, offer og eventuelt personer fra deres nettverk bringes sammen for å *bearbeide en konflikt*, oftest sammen med en upartisk tredjepart. I Norge brukes vanligvis begrepene gjenopprettende rettferdighet, forsoningsjustis og konflikttransformasjon.

Megling og nettverkskonferanser/stormøter er de viktigste verktøyene innenfor den restorative, eller gjenopprettende, rettferdighetstankegangen. Vi har valgt å bruke betegnelsen ”transformativ justis” fordi det er det begrepet som er benyttet i BB-prosjektbeskrivelse.

Transformativ justis handler først og fremst om hvordan man kan:

- Bearbeide konflikter
- Gjenopprette skaden (restoration). I tillegg til gjenoprettelse er det viktig å oppnå en transformasjon, dvs. at prosessen skal føre til en annen tilstand enn den som var før konflikten oppsto (Andersen (red.) 2000).

I *transformativ justis* vektlegges konflikttransformasjoner med utgangspunkt i *konflikter som følger av kriminelle handlinger*. Prosessen som igangsettes peker både mot *endring av situasjonen* i miljøet og av *innstillinger og følelser* hos de involverte. Inkludert i prosessen er både konfliktbearbeiding, transformasjon, overskridende og forvandlende prosesser. Møtet mellom partene kalles nettverkskonferanse eller stormøte.

⁸³ De har sammen med Terry O’Connel utviklet ”*conferencing*” oversatt til norsk som stormøter/nettverksmøter. Metodene har de siste 10-12 årene vært benyttet både av politi, i arbeidslivskonflikter, i forbindelse med ungdomskriminalitet og i skolesammenheng.

⁸⁴ Geir Dahle fra konfliktrådet holdt opplæringen om stormøter og konfliktløsning i regi av BB-prosjektet, jf. del II. Han har velvillig delt sitt manuskript om konfliktløsning med oss. Viktige erfaringer beskrives i Ida Hydles rapport ”Konfliktråd i fengsel”.

I transformativ justis er *følelser, prosesser* og (gjerne positive) *endringer* viktige å få fram. I tillegg er det vesentlig at tilrettelegger og domfelte sammen leter etter ressurser, og får fram opplevelsen av sammenheng (jf. Antonovsky 1991).

Å arrangere et stormøte innebærer å tilrettelegge en gruppeprosess som kan lede til konflikttransformasjon. Et stormøte tilrettelegges gjennom en prosess i tre faser:

- Forarbeid
- Stormøtet
- Etterarbeid.

I BB-prosjektet ble mesteparten av arbeidet nedlagt i *forarbeidet*. Nøkkelen til et vellykket stormøte ligger nettopp i et grundig *forarbeid* før konfliktens ”rette eiere” bringes sammen til møtet (jf. del II, Rygh 2005 og Mørland 2003).

Prosjektleder forsøkte ved hjelp av konfliktrådet å legge til rette for at deltakernes nettverk kunne bringes sammen, noe som viste seg å være svært krevende å få til. For at nettverket og partene i konflikter selv skal klare å *ta ansvar og kontroll*, er det viktig at de hendelsene, følelsene og krenkelsene konflikten medførte, *bearbeides*.

Prosjektleder har hatt mange samtaler med deltakerne og deres nettverk i forsøk på å bearbeide hendelser og la deltakerne få fram sine følelser, skam og skyld. Hun har gjennomført samtaler enkeltvis med dem som er påvirket av hendelsene, og har sammen med konfliktrådet forsøkt å oppnå konflikttransformasjon.

Vi vil gi noen eksempler på de vanligste spørsmål som tilrettelegger stiller om selve konflikten i møtet mellom partene (hentet fra Andresen 2004):

Spørsmål til gjerningspersonen:

- Hva følte eller tenkte du da hendelsen inntraff?
- Hva har du tenkt på etter hendelsen?
- Hvem tror du er berørt av hendelsen?
- Hvordan tror du de er berørt?

Deretter skal *offeret* svare på følgende spørsmål:

- Hva tenkte du da dette skjedde?

- Hva har du tenkt siden?
- Hvordan har du blitt berørt?
- Hvordan reagerte dine nærmeste og dine venner da de hørte om det som hadde skjedd?

Offerets støttepersoner blir stilt følgende spørsmål:

- Hva var dine første tanker da du hørte dette?
- Hva føler du i forbindelse med det som har skjedd?
- Hva har hendt siden?

Deretter får gjerningspersonens støttepersoner følgende spørsmål:

- Det må være vanskelig for dere å høre dette?

BB-prosjektet har gitt kunnskaper om hvor viktig forarbeidet er. Det har vektlagt deltakernes "myndiggjøring" dvs. at de selv skal ta kontroll over livet sitt (empowerment). Vi stiller imidlertid spørsmål ved i hvilken grad prosjektet har jobbet med deltakernes ferdigheter i å lytte aktivt til andre, og om deltakerne har opparbeidet seg ferdigheter i å ta hensyn til andres meninger og opplevelser - det som i betegnes som "recognition" i transformativ justis. Vi har ikke empiri som viser om dette har vært temaer i samtalene med deltakerne eller i arbeidsgruppene.

I del II ble forarbeidet med å få til stormøter mellom A- og B-gjengmedlemmene presentert og drøftet. En forklaring på at dette ikke ble realisert utover det som beskrives i del II, er at rammebetingelsene (domslengde og forhold i fengselet) gjorde at deltakerne ikke fikk framstillinger slik at de kunne delta på arrangementer i regi av BB-prosjektet.

Forsøk på mekling mellom A- og B-gjengen har vært forsøkt av andre aktører enn BB-prosjektet. Lien skriver at sentrale politikere av pakistansk opprinnelse forsøkte å få til mekling. Det er tatt kontakt med både imamer og foreldre. Problemet har vært at mennene ikke ville risikere sitt navn eller liv ved å stille opp i mekling. Flere møter har vært avtalt, men har mislykkes. Sakene som er diskutert for å komme fram til forsoning er at de skal trekke tilbake anmeldelser, forhindre rettssaker og forhindre fengsling av motpartens gjengmedlemmer (Lien 2004). Lien peker på noen forhold som gjør at det er vanskelig for partene i en konflikt å møte hverandre. Vi vil i

tillegg poengtere at redselen for å miste livet eller å gi informasjon hvis man bryter med gjengen, er avgjørende.

Vi mener BB-prosjektet har tilført kompetanse om et nybrottsarbeid i kriminalomsorgen, nemlig arbeid med konfliktransformasjoner i en svært utsatt gruppe unge domfelte med somalisk og pakistansk opprinnelse (se også Hydle (2004) sine beskrivelser fra Arendal fengsel). BB-prosjektet har pekt på prosesser der metoden kan benyttes. Her kan nevnes deltakerens behov for beskyttelse for å komme seg ut av et kriminelt nettverk, som kasus i forrige kapittel også viste.

Dahle (2005) jobbet sammen med prosjektleder med å tilrettelegge for stormøter. Han vektlegger at for å få til forsoning, er det vesentlig at partene tar ansvar for å få fram sin versjon av sannheten om hva som har skjedd. Det er først og fremst de som er berørt av konflikten og deres barn igjen, som kan "kjenne" hva som er rettferdig. Disse momentene er viktige for å komme fram til en løsning for alle. Han hevder at en gjenoppretting av rettferd for alle som er berørt, kan bidra til at de involverte kan komme styrket ut av hendelsen. Det bør legges til rette for at berørte parter i en konflikt kan få uttrykke følelser både om skam, sorg, frykt, sinne og hat. Dersom de kan klare å gjøre seg "ferdig" med disse følelsene, kan de bli oppmerksom på at de ikke er alene, men faktisk deler de vonde følelsene med hele gruppen.

Mange av BB-deltakerne opplever seg selv som skadelidende og offer. I tillegg er de fleste selv utøvere av vold (drapsforsøk, ran eller voldtekt). De har behov for både å forsones med seg selv og med den de har forvoldt skade. Prosjektet har hatt betydning fordi det har ansporet dem i å lete etter nye løsninger, og til å få en oversikt over sammenhengen i eget liv. Vår empiri underbygger at deres egen krenkelse bør være gjenstand for samtale før de kan klare å sette seg inn i den aktuelle konflikten og den andre partens lidelser, sorg og smerte i denne (recognition).

Jensen (2005) underbygger dette poenget ytterligere. Hun skriver at den transformative prosessen er "her-og-nå orientert" til forskjell fra den avtaleorienterte meglingen som retter seg mer mot framtida. I den transformative prosessen framholder hun at er det viktig at partene opparbeider en styrket bevissthet om sitt egenverd, og derved får økt evne til å håndtere vansker uavhengig av ytre press; videre at de blir trygge på seg selv (empowered) og opplever å kunne forstå den andre og ta innover seg den andre partens situasjon.

I evalueringen av samfunnsstraffen framheves det at de vanligste årsakene til at *forsoningsmøter* ikke kommer i gang, er at sakene ikke

passer, at fornærmede ikke samtykker eller at fornærmede er ”ferdig med saken” og ikke ønsker å møte gjerningspersonen. En annen begrunnelse er at gjerningspersonen kan være urolig for det han tror kan bli en konfrontasjon. En siste forklaring er at domfelte ikke opplever tilstrekkelig anger eller klarer å vise tilstrekkelig *empati* til at det vurderes som tjenelig å la partene møtes (se Højdahl & Kristoffersen 2004).

Betydningen av *empati* vektlegges også av Zehr (2000). Han skriver at domfelte må stimuleres til å være *empatiske*, ta ansvar og forsøke å bøte på skaden, og på den måten transformere ”skammen”. Personalet må være støttende for at skamfølelse skal kunne ”leges”, slik at oppmerksomheten kan rettes mot ansvarlighet (healing for the harms that contributed their offending behavior). Zehr er opptatt av hvem som opplever seg som krenket, og spør hva deres behov er.

Vi mener på grunnlag av eksemplene fra samtalene i forrige kapittel at det er en rekke saker som kan ha potensial for transformativ prosesser i kriminalomsorgen (se også Hydle 2004). Særlig i voldssaker og konflikter som oppstår på avdelinger i fengslene, kan transformativ praksis være aktuelt. Viktige erfaringer fra BB-prosjektet er forarbeidets betydning, særlig for å anspore og fremme *empati* og å sette seg inn i en annen parts lidelse⁸⁵. Det er partene i en konflikt som eier konflikten og de som kan løse og kontrollere den (jf. Christie 1977). Brobyggerprosjektet ønsket også å prøve ut LOS og transformativ justis som ledd i en prosess for å fremme de straffedømtes muligheter til å løse konflikter. Det er imidlertid viktig å nyansere bildet noe. Det er ikke alle lovbrudd eller konflikter som egner seg for forsoningstankegangen, noe en svensk undersøkelse (Wahlin 2005) viser.

Denne svenske undersøkelsen mener vi bør ha betydning for hvilke saker som velges for konfliktransformasjon. Wahlin viser til entydige

⁸⁵ Jf. Nils Christies (1977) sine beskrivelser i boken *Konflikt som eiendom* og Hydle (2004) sine utdypninger i rapporten fra Arendal fengsel. Hydle skriver at en vesentlig forutsetning for fangenes rehabilitering er at de kan begynne å si: *jeg, jeg har gjort det, jeg vil*, osv. Dette er viktig for at de skal kunne se seg selv i forhold til andre i sine omgivelser. Hun henviser til O'Connor, som peker på at når man isolerer mennesker i fengsel, er det stikk i strid med muligheter til å kunne rehabiliteres og leve et liv i frihet. Fengselet kan fungere som et system som fratrar de innsatte verdier, atferd og forestillinger om seg selv. Dette virker hindrende for tilbakeføring til samfunnet. Fengslene ses i Hydles perspektiv som en ramme som bidrar til å opprettholde og videreutvikle kriminalitet. Hun antyder at gjengkriminalitet kan ha grobunn i fengslene.

resultater når det gjelder megling blant unge voldskriminelle. De som begår voldslovbrudd og får megling istedenfor vanlig påtale, har betydelig større muligheter til å ikke gjenta voldshandlingen når de har vært i forsoningsmøter med offeret (Wahlin 2005). Vi mener det er viktig å ta hensyn til erfaringene fra Sverige når, eller hvis, man starter med transformativ prosesser i kriminalomsorgen. Man bør på forhånd kjenne til hva domfelte er dømt for. Videre er det viktig å velge ”riktige saker”, dvs. saker som f.eks. dreier seg om vold.

11.5.2 Oppsummering

Hensikten med dette kapittelet var å vise hvordan prosjektets virkemidler er benyttet for å styrke den straffedømtes evne til mestring av egen livssituasjon. Vi har presentert empiri, teori, forskning og erfaringer som vi mener er av betydning for å analysere virkemidlene, også i en større kontekst enn selve BB-prosjektet. En annen viktig hensikt med dette kapittelet var å beskrive transformativ justis, og å diskutere noen mulighetsbetingelser for hvordan dette virkemiddelet eventuelt kan praktiseres i kriminalomsorgen.

Prosjektet har samlet sett anvendt alle virkemidlene som ble beskrevet i prosjektbeskrivelsen og i prosjektrapportene. Både LOS, elementer fra narrativ tilnærming, reflekterende prosesser, motiverende samtale og transformativ prosesser er gjennomført, i noe ulikt omfang. Vi vil trekke fram at spesielt prosjektleders samlede kompetanse som klinisk pedagog med lang erfaring fra barne- og ungdomspsykiatri, har muliggjort at samtalene med deltakerne har fungert optimalt.

Prosjektleder har ofte sporet samtalen inn på hva deltakerne selv kan gjøre, hva de mestrer, hvilke egenskaper de har som gjør at de bedre kan håndtere hverdagen og hvordan de kan løse problemer og konflikter. Samtalene har dreid seg om hvordan de kan bryte med kriminalitet, om rus, savn og brutte bånd til familien. Andre sentrale temaer har dreid seg om å forberede løslatelse, om flukten fra Afrika til Norge, arbeidsmuligheter, boligforhold og utvisningsvedtak. I tillegg har de snakket om gjengtilknytning, rettferdighet, forsoning og hvordan de kan bryte med gjengen.

Vår evaluering styrker og begrunner behovet for å prøve ut nettverksbygging og den transformativ modellen i kriminalomsorgen i en *lengre* tidsperiode enn det BB-prosjektet hadde anledning til. Hvis siktemålet er å forsone personer som har vært i så langvarige konflikter med hverandre som A- og B-gjengen har, vil det ta lang tid. Vi mener det er viktig med *forberedende samtaler* for å transformere følelser og anspore til empati *før* partene treffes.

12 Kunnskapstilfang

12.1 Innledning

I dette kapitlet er hensikten å få fram kunnskap knyttet til deltakernes mulighetsbetingelser for å leve et liv med redusert kriminalitet i framtida. Et viktig poeng både i prosjektbeskrivelsen og i forskning generelt, er innsikt knyttet til hva som kan redusere kriminalitet og hva som skal til for at domfelte skal kunne mestre egen livssituasjon etter løslatelse. Dette vil vi spesielt drøfte i dette kapitlet, og i tillegg å få fram forståelse knyttet til tilbakefallsproblematikk. Deretter presenteres deltakernes vurderinger av BB-prosjektet.

Hovedspørsmålene i dette kapitlet er:

- I hvilket omfang er deltakerne fengslet pga. ny dom etter løslatelse?
- Hvordan vurderer deltakerne BB-prosjektet?

Datagrunnlaget er etatsregisteret, projektrapporter, referater fra møter i styringsgruppen og deltakernes fortellinger i individuelle intervjuer.

BB-prosjektet hadde hentet erfaringer fra Hagebyanstalten i Sverige før oppstart av prosjektet. Resultater fra Hagebyanstalten pekte på at 53 % av de innsatte hadde begått ny kriminalitet 12 måneder etter løslatelse, og 60 % 16 måneder etter. Vi har ikke tilsvarende tidsdimensjon og sammenlikningsgrunnlag når det gjelder deltakerne i BB-prosjektet. Vi har imidlertid valgt å drøfte faktorer knyttet til redusert kriminalitet i neste avsnitt allikevel, fordi det gir viktig kunnskap om dette temaet.

12.1.1 I hvilket omfang er deltakerne fengslet på grunn av ny dom etter løslatelse?

Vi har gjennom etatsregisteret gått gjennom hver enkelt deltakers historikk i kriminalomsorgen for å finne ut om han er *dømt* for nye straffbare forhold etter at prosjektet ble avsluttet. Informasjonen er hentet fra registeret 9. november 2005, dvs. ca tre måneder etter at prosjektet ble avsluttet.

- 4 av 20 deltakere har vært innsatt i hele prosjektperioden (en av de fire var i overgangsbolig ved måledato 9. november).
- 20 av 20 deltakere har *ikke fått nye fengselsdommer* etter at prosjektet ble avsluttet (registrert pr. november 2005). En person har fått en ny dom (23.08.05) for et tidligere forhold, men:
- 8 av 20 deltakere er pågrepet av politiet eller fått bot det siste halve året (fra mai til november 2005).

Hva sier disse tallene oss om BB-prosjektet? Har prosjektet vært formålstjenlig fordi ingen er dømt for alvorlige forhold etter at prosjektet ble avsluttet? Vil det si at prosjektets virkemidler har hatt god effekt? Vi vet ikke om deltakerne som er pågrepet vil bli dømt for de forholdene de er pågrepet for.

Vi mener at *tidsdimensjonen* er viktig. Dataene er framskaffet svært kort tid etter prosjektets slutt. BB-prosjektet har hatt for *kort varighet* til å iverksette og gjennomføre alle virkemidlene. Dersom vi kunne måle tilbakefall i 2006 og 2007, og sammenliknet med en tilsvarende gruppe domfelte som ikke hadde vært med i prosjektet, kunne vi få et bredere grunnlag for å vurdere redusert kriminalitet⁸⁶.

Når det gjelder tilbakefall for gruppen 15-17 år, er det på 74 %, og for 18-20 åringer på 71 % (Kristoffersens foredrag 8. juni 2005). Det som er interessant for oss, er at tilbakefallet er høyere jo yngre personene

⁸⁶ I følge Kristoffersen begynte ca 80 % av alle under 18 år som satt i fengsel i 2004 sitt opphold i varetekt. For dem under 18 år, var gjennomsnittstida i varetekt 39 dager, og for de mellom 18-21 år, var varetektstida i gjennomsnitt 56 dager. Hvis de under 18 i gjennomsnitt sitter 60 dager og 40 dager av dem i varetekt, sier dette en god del om utfordringen når det gjelder å få på plass til fornuftige tiltak i fengsel for denne gruppen. Situasjonen er ikke helt ulik for de mellom 18-20, men blant dem er det en mindre andel som starter oppholdet i varetekt (jf. foredrag 8.juni 2005. Faget i fokus).

er⁸⁷. For mange av de yngste, er kriminalitet et ungdomstidsfenomen – mange slutter etter ikke så lang tid. Problemet er de få som fortsetter.

En annen viktig diskusjon om tilbakefall, er om en deltaker som har fått en *bot* etter at prosjektet er avsluttet, skal medregnes eller *ikke* i en tilbakefallsmåling. I SSB sine målinger er bøter medregnet. Vi synes det er mer viktig å vurdere reduksjonen i alvorlig kriminalitet. Hvis en deltaker som er dømt for en voldtekt ikke gjentar handlingen, er det et framskritt. Dersom han skulle få en bot for en trafikkforseelse, er det i vår sammenheng ikke et alvorlig tilbakefall.

Hammerlin & Nesvik (2005) gir en lengre redegjørelse for residiv som suksesskriterium, og hvilke måleproblemer de hadde når de evaluerte TOG. De drøfter tilbakefallsproblematikk i sammenheng med både symbolsk og sosial kapital. Med symbolsk kapital menes relasjonen mellom et individ og en gruppe og den verdien bestemte ressurser et individ eller en gruppe forvalter. Med sosial kapital menes det den aktuelle summen av ressurser som forvaltes og brukes. Her nevnes vennsforbindelser, sosiale kontakter og slektskap. Den kulturelle kapital omhandler den enkeltes utdanning og/eller kjennskap til og beherskelse av kulturelle forestillinger og væremåter. De spør om man skal sammenlikne f.eks. tilbakefall innenfor samme lovbruddskategorier? Skal man registrere all kriminalitet, som f.eks. siktelser, pågripelser, tiltaler eller kun dommer? Tilbakefallsmålinger som ikke forholder seg til samme målekriterier, er ikke direkte sammenliknbare, hevder de. Dette vil spesielt være avgjørende i metaundersøkelser⁸⁸.

Kritikken mot å benytte gjentatt kriminalitet/nye dommer/tilbakefall som et mål for om noe virker eller ikke, er at det er vanskelig å forklare om det er intervensjonen, samtalene og/eller støtten fra BB-prosjektet alene som fører til redusert kriminalitet eller ikke. Både forberedelse av løslatelse i fengselet og møteplikt i friomsorgen etter løslatelse kan bidra til å redusere tilbakefall. Den innsatte har kontakt

⁸⁷ Det er imidlertid viktig å være klar over at over 90 % av alle straffereaksjoner som blir brukt overfor unge under 18 år, er en annen reaksjon enn en straff som gjennomføres av kriminalomsorgen (fengselsdom eller samfunnsstraff for det meste). Kriminalomsorgens straffereaksjoner utgjør en forholdsvis liten del av den straffen som utmåles hvert år overfor unge under 18 år. I følge Konfliktrådssekretariatet, overførte politiet straffesaker som gjaldt totalt 2465 siktede under 18 år i 2004. 1433 meglingsavtaler med unge under 18 ble innfridd samme år.

⁸⁸ Vi går ikke nærmere inn på diskusjoner om og teoretiske perspektiver på tilbakefall i denne evalueringen, men henviser til side 20-26 i prosessevalueringen av TOG, som gir en god redegjørelse for relevansen av tilbakefallsmålinger (Hammerlin & Nesvik 2005).

med en rekke personer i fengselet: kontaktbetjenten, førstebetjent, verksbetjenter, sosialtjenesten, skoletilsatte og helsetjenesten. I tillegg kan programdeltakelse ha positive utslag. Ikke minst er de tiltakene som finnes i de formelle nettverkene (skole, arbeid, bolig) svært vesentlige for om en person skal kunne mestre livet sitt, i tillegg til de uformelle nettverkene.

12.1.2 Levekår, reintegrering og nettverk

Kompetanse i å leve et liv utenfor fengselet er viktig å opparbeide for deltakerne i prosjektet. Muligheten for å klare seg avhenger på den ene siden av deltakernes egne ressurser, og på den andre siden av hva samfunnet kan tilby. En overensstemmelse mellom ressursene, innholdet i soningen og muligheter som finnes utenfor, er sentrale suksesskriterier. Reintegrering er bare mulig hvis virkemidlene som settes i verk passer med livet utenfor (jf. Hammerlin 1994 og Friestad & Hansen 2004).

BB-prosjektets intensjon om å arbeide med nettverksetablering, både til formelle og uformelle nettverk, var en viktig strategi. Pga. endringer i rammebetingelsene i fengselet brukte prosjektet mye ressurser knyttet til det å samtale om selve straffegjennomføringen. BB-prosjektet startet en viktig prosess med utgangspunkt i LOS for å fremme deltakernes muligheter til selv å planlegge livet sitt, dvs. utvikle mestringskompetanse. Deltakernes levekårs mangler er imidlertid svært komplekse⁸⁹. De er avhengige av betydelig bistand både fra arbeidsmarkedsetat, sosialtjeneste og andre etater i hjelpeapparatet⁹⁰.

Innsatte i fengsler er i flere rapporter beskrevet som en marginalisert gruppe når det gjelder levekår. Deres problemer består i stor grad av mangel på sosial kontakt (ikke hatt besøk siste tre måneder);

⁸⁹ I faglitteratur og forskning er både begrepene levekårsvariabler og dynamiske risikofaktorer (faktorer som kan endres) benyttet når man diskuterer hva som påvirker mulighetene for gjentatt kriminalitet (jf. Hollin. I: McGuire 2002:325).

⁹⁰ Med levekår forstås individets tilgang på ressurser som de kan bruke på ulike arenaer for å kontrollere og bevisst styre sine livsvilkår. Viktige arenaer er bolig, utdanning, og arbeid. Levekår er et resultat av de ressurser den enkelte har tilgang til, kombinert med egenskaper ved arenaer der ressurser settes inn. (NOU 1993 og Friestad & Hansen 2004:9). Både helse, sysselsetting, økonomiske ressurser og sosiale relasjoner har betydning for en persons levekår. Se også Fridhov 1993, Hammerlin & Kristoffersen 1998 og Skardhamar 2002.

arbeidsledighet (var ikke i arbeid ved fengslingstidspunktet); helseproblemer; manglende utdanning utover fullført grunnskole; mangelfulle boligforhold (verken eiet eller leiet egen bolig); og økonomiske problemer (Friestad & Hansen 2004:73). Imidlertid finnes det store individuelle forskjeller mellom innsatte, slik at man ikke uten videre kan sammenlikne personer innefor murene med personer utenfor murene.

Hvis vi vurderer deltakernes levekår, finner vi at:

- Ingen har fullført videregående skole.
- De er uten stabil kontakt med arbeidslivet.
- Nesten alle har benyttet rusmidler. 2–3 av deltakerne er på vei inn i et belastet rusmiljø.
- De har ustabile inntekter.
- Ingen har egen eiet eller leiet bolig.
- Mange er emosjonelt ustabile.
- De strever med å mestre aggresjon og sinne.
- Særlig flere av de somaliske domfelte, har opplevd brudd i nære relasjoner, og de har få eller svake sosiale bånd i Norge.

Deltakerne er i risikogruppen for å videreutvikle eller opprettholde et kriminelt handlingsmønster. En eventuell forlengelse av BB-prosjektet bør derfor ta utgangspunkt i de levekårsvariablene som det er mulig å endre på. Her er nettverksetablering i de nasjonale miljøene betydningsfullt, slik BB-prosjektet har vist. I tillegg er det viktig å få til et mer *forpliktende* dialogbasert samarbeid mellom kriminalomsorgen og PMV hvis tiltaket skal forlenges.

BB-prosjektet har valgt å satse på det som kalles en ”styrkebasert modell”, dvs. at man er opptatt av hva den innsatte og de øvrige involverte i reintegreringsprosessen kan bidra med av ressurser. Styrkemodellen baserer seg på en forståelse av atferdsendring som en prosess som beveger seg framover. Involvering og ansvarliggjøring av lokalmiljøet den enkelte skal ut til, beskrives som hovedelementer i vellykkede reintegreringsprogrammer (jf. Berg & De Jong 2004 og Friestad & Hansen 2004:87).

Det er viktig å ta tak i den enkeltes ressurser for å styrke mestringskompetanse. På samfunnsnivå er det viktig å styrke de faktiske levekårsmannglene (bolig, utdanning, arbeid, behandling). Dette krever samarbeid på tvers av forvaltningsområder (jf. Hammerlin & Kristoffersen 1998, Nesvik 2005 og Friestad & Hansen 2004).

Vi vil framheve som positivt at BB-prosjektet i utgangspunktet var opptatt av en styrkebasert modell, og at de vektla reintegrering i nasjonale miljøer. Prosjektet har rettet spesiell oppmerksomhet mot å etablere sosiale bånd og bygge broer mellom livet bak murene og livet utenfor murene, dvs. både formelle og uformelle nettverk, som beskrevet i del II.

Sosiale kontakt og sosiale bånd til andre mennesker har betydning for evne til å mestre et liv uten antisosial atferd (kriminalitet). Torgersen skriver at gutter med høy deltakelse i antisosial atferd og kriminalitet var assosiert med en svak tilknytning til foreldrene, lite monitoring (foreldretilsyn), svak tilknytning til skolen og antisosiale venner uavhengig av etnisk bakgrunn. Antisosial atferd er i hennes undersøkelse konsentrert om handlinger som kan føre til påtale. Hennes resultater tyder på at deltakelse i voldskriminalitet blant barn av to innvandrere, var høyest blant gutter med afrikansk bakgrunn (Torgersen 2005). Torgersens forskning er av betydning for analysen av BB-deltakerne fordi så mange av dem har opplevd liten grad av foreldretilsyn og har svake bånd til skolen. At prosjektet valgte å forsøke å styrke deltakernes sosiale bånd gjennom å bygge broer til somaliske familier i Norge, var derfor et riktig valg. Erfaringene med BB-prosjektet er imidlertid at dette er et tidkrevende arbeid som tar lenger tid enn dette prosjektets tilmålte periode (jf. del II).

12.2 Deltakernes vurderinger

I dette avsnittet vil vi vise noen informantberetninger for å få fram kunnskap om feltet og deltakerens vurderinger av BB-prosjektet. Datagrunnlaget er notater i individuelle intervjuer med deltakerne og pårørende.

I det første eksemplet framheves prosjektets medarbeidere som gode samtalepartnere for å få håp:

"Brobyggeren" betyr alt for oss som sitter inne. Ellers står vi alene." Deltakeren forteller at de er de eneste som han kan snakke med. "Sånn burde det være for alle, for da har vi håp. Det hjelper å snakke og få det ut. Ikke så mye som gir håp her i fengslet

Kommentar:

Flere av deltakerne ønsker at noen skal snakke med dem, gi dem håp, tro og tenke positivt, som den neste deltakeren forteller:

Han har vært innsatt i seks forskjellige fengsler. Han kom i kontakt med BB-prosjektet da han var innsatt i Oslo fengsel i 2003. Han forteller at han trengte noen å snakke med. Han ønsket å høre ”nyheter” fra livet utenfor fengslet. Han sier at det viktigste ved BB-prosjektet er at de gir deg råd om hva du bør gjøre og ikke gjøre. ”De vektlegger at jeg skal forsøke å tenke positivt”, sier han. De sier at jeg må ”stoppe med” kriminalitet og gå på skole. Det er viktig for meg å ha noen som kan lytte, hjelpe og respektere meg. For hvis du viser respekt for andre, så viser de deg respekt.

Kommentar:

Det som er interessant i dette eksemplet, er at deltakeren har soningserfaring fra han var 18 år. Han ble fulgt opp av friomsorgen i to år før han ble innsatt første gang. Han har vært 713 dager i fengsel. Hans utsagn er felles for mange av deltakerne. Han hadde behov for noen å snakke med, derfor ble han med i prosjektet. Med så omfattende kriminalomsorgshistorikk, stiller vi spørsmål ved hva de tilsatte i kriminalomsorgen har snakket med han om? Han understreket i intervju at det var viktig å snakke med noen han hadde tillit til, og som viste han respekt. Det opplevde han at BB-prosjektets medarbeidere gjorde. Vi finner tilsvarende behov beskrevet i levekårsundersøkelsen (Friestad & Hansen 2004), der 40 % av de innsatte sier at de ikke har noen i fengslet de kan snakke med.

De fleste deltakerne har sagt at de har snakket med prosjektets medarbeidere om at de ønsker å endre seg, slutte med stoff og kriminalitet. Deltakere har behov for at noen i fengselet har *tro på* at de skal klare å endre seg (jf. Duncan & Miller & Sparks 2004). De opplever ofte mistro, noe som kan svekke håpet om å få til en endring⁹¹.

⁹¹ I 2001 gjennomførte Ingrid Aamodt en intern undersøkelse om friomsorgens klientell (ikke publisert). Mange av fedrene til klientene med innvandrerbakgrunn som var bosatt i Norge, var uføretrygdet. Enkelte av ungdommene hadde selv tatt kontakt med barnevernet. Aamodt etterspurte en videre kartlegging av hvem klientene er, for å kunne sette inn riktige tiltak. Videre var hun opptatt hvilket syn ungdommene og deres familier hadde på kriminalitet. Hun lanserte begrepet "mistro-barrierer", dvs. at det i møtene mellom kriminalomsorgen og den domfelte kan være mistro fra begge parter pga. manglende kommunikasjon. Hun påpekte at det var vanskelig for klientene å forstå hva kontaktbetjent, friomsorg og fritidsaktiviteter i fengselet egentlig var.

Flere av de tilsatte i fengselet har fortalt at de har merket *endringer i enkelte av deltakernes væremåte*. Deltakerne har blitt roligere, trekker seg tilbake til cella hvis det er begynnende uro på avdelingen.

En av deltakerne forteller at han nå klarer å ”bite tennene sammen” hvis han blir sint. Han har fått håp. Dette forklarer han slik:

Da jeg var ferdig med det første møtet med prosjektet, tenke jeg gjennom hvordan jeg skulle takle fengselsoppholdet. Jeg hadde fått noen å snakke med om hvordan jeg hadde det i fengselet. Du snakker ikke om problemene dine med betjentene. De sier ”gutten blir kjørt nå” hvis du strever med noe. Hvis du spør om noe, sier de ”nei, jeg har ikke tid”.

Kommentar:

Eksemplet vises fordi det er typisk for flere av deltakerne. Det viktigste for dem er å møte noen som respekterer dem som personer, og som de kan dele tro og håp med. God tid til samtaler om eget liv har vært viktig, i tillegg til å bli lyttet til, som også neste eksempel viser:

Deltakeren sier at det viktigste ved BB-prosjektet er at de ”lytter til deg, hjelper deg og respekterer deg”. Samtidig framhever han at det å kunne snakke med en på morsmålet sitt har vært av betydning. Han har ingen kontakt med familien i Somalia, og vet ikke hvor de er. Han har fått god hjelp av den somaliske medarbeideren i prosjektet. I tillegg framhever han en saksbehandler i friomsorgen, der han har møtt som prøveløslatt. Han sier han trenger hjelp til å etablere sitt eget hjem, og at han trenger å ha noen som står han nær.

Kommentar:

Dette eksemplet er spesielt for de somaliske deltakerne som framhever betydning av å kunne snakke på eget morsmål. Andre deltakere har etterlyst flere muligheter for permisjoner og fremstillinger. Noen ønsker flere muligheter for å delta på fritidsaktiviteter utenfor fengslet: ”Det behøver ikke være sånne kjempedyre greier, men skøyter eller kino. Jeg har vært med på utrolig lite aktiviteter”, fortalte en av deltakerne. Han hevdet at utenlandske innsatte deltok på færre aktiviteter enn de norske (jf. Lacz & Liland & Nordahl 2001).

Neste eksempel er fra en pårørende med pakistansk bakgrunn som tok opp kontakten med sin sønn etter at prosjektets medarbeider kontaktet han:

En av fedrene forteller at han har besøkt sønnen nesten en gang i måneden etter at han ble kontaktet av prosjektets medarbeider. Han er veldig fornøyd med prosjektet, og at han ble kontaktet. Han mener at sønnen trenger leilighet og jobb etter løslatelse. Hvis han får dette på plass, kan han finne seg en kone fra Pakistan og vil klare seg uten kriminalitet. Han er fornøyd med at han har kunnet snakke med den pakistanske prosjektmedarbeideren på morsmålet sitt. Han vil at prosjektmedarbeideren skal si til sønnen at han må ”slutte med dumme ting”. I tillegg mener han at stiftelsen Livet etter soning gjør en god jobb for de innsatte.

I likhet med det Lien (2004) skriver, ser vi at domfeltes pårørende bryr seg om sønnene sine og ønsker at de skal komme i ordnede forhold med kone, jobb og bolig. Disse eksemplene viser at BB-prosjektets deltakere og deres pårørende opplever at de har blitt møtt med respekt, og de har funnet strategier for hvordan de kan håndtere egen uro.

12.2.1 Hva ønsker deltakerne?

Deltakerne utveksler erfaringer med hverandre om hvilke fengsler og avdelinger som er bra og som har ”godt rykte”. De er opptatt av å være på en fellesskapsavdeling, dvs. en avdeling med f.eks. en kjøkkenkrok der de kan være sammen med de andre innsatte. De ønsker å ha mulighet for å trene eller delta på andre aktiviteter. Om fengslet er nytt og moderne med gode sanitære forhold, er av mindre betydning. Oslo fengsel framheves som et fengsel de ønsker å sone i. De sammenlikner de ulike soningstedene og de ansatte på avdelingene: Hvordan de *møtes av den tilsatte*; deres blikkontakt; hilsemåter; hva de sier når de kommer til avdelingen; om de gjenkjennes og ”savnes”. De tilsattes holdninger og væremåte er betydningsfullt.

Ingen av deltakerne har spesifikt nevnt at de har ønsker eller behov for behandling for rusproblemer. I levekårsundersøkelsen framkommer det at en av tre innsatte kan betraktes som jevnlig bruker eller storforbruker av alkohol. Seks av ti innsatte beskriver seg som narkotikabrukere, noe som for de fleste innebærer daglig rusmisbruk (Friestad & Hansen 2004). Siden BB-prosjektet har tatt utgangspunkt i

hva deltakerne *selv definerer som sitt problem og sine behov*, har ikke behovet for rusbehandling blitt spesielt vektlagt. Vår empiri tilsier imidlertid at 2-3 av deltakere er på vei til å utvikle en misbrukskarriere. Det betyr ikke at de 17-18 andre deltakerne ikke trenger hjelp til å håndtere sitt rusmisbruk, bare at det ikke er uttrykt som et problem de har ønsket at prosjektet skal ta tak i.

Deltakerne ønsker et stabilt liv med familie, men mange trenger hjelp for å få det til. De trenger bistand fra sosialkontor, Aetat, og de trenger noen å diskutere framtidige boligspørsmål med. Behovet for å ha en person som regelmessig besøker dem (hjemme eller i fengselet), samtaler med dem om deres erfaringer, håp, tro og tvil, som lytter og er genuint opptatt av dem, er viktig for de fleste.

13 Avsluttende betraktninger om hvorvidt prosjektets virkemidler har vist seg hensiktsmessige

Intensjonen med dette siste kapitlet er å gi en samlet oppsummering og vurdering av del III.

Utgangspunktet var spørsmålene:

- Hva kjennetegner deltakerne i BB-prosjektet, og hva vet vi om deres kriminalomsorgserfaring?
- Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet seg av for å styrke evnen til å mestre egen livssituasjon?
- Hvordan er virkemidlene anvendt i praksis?
- I hvilken grad har de virkemidlene som er valgt, vist seg hensiktsmessige og generert kunnskap?

13.1.1 Hva kjennetegner deltakerne i BB-prosjektet, og hva vet vi om deres kriminalomsorgserfaring?

Blant de 20 deltakerne finner vi at:

- 12 er av somalisk opprinnelse. Av disse har 8 somalisk statsborgerskap og 4 utvisningsvedtak fra Utlendingsdirektoratet.
- 8 har pakistansk opprinnelse og norsk statsborgerskap
- 15 var mellom 15-18 år da de ble pågrepet av politiet for første gang.
- Alle er dømt for flere enn ett forhold da de ble med i prosjektet.

- Gjennomsnittsalderen var 21 år pr. november 2003, gjennomsnittsalderen for de somaliske deltakerne: 21 år, og for de pakistanske: 23,3 år.
- 7 har vært registrert i friomsorgen før de hadde sin første innsettelse i fengsel.
- 8 er dømt for ran, 3 er dømt for enten drap/drapsforsøk voldtekt eller narkotika, 2 for tyveri og 1 for bedrageri (hovedforhold).
- Alle har vært innsatt Oslo fengsel.
- 4 har kun vært innsatt Oslo fengsel.
- 11 har vært innsatt i 3 fengsler eller flere
- Deltakerne har erfaring fra til sammen 24 fengsler (inkludert 3 overgangsboliger) og 4 friomsorgskontor.
- 4 har tilbrakt over halvparten av sitt liv etter fylte 15 år under kontroll av kriminalomsorgen
- 4 har vært innsatt hele prosjektperioden
- 3 har vært overført til overgangsbolig (progresjonssoning) i løpet av soningen
- 6 ble løslatt ved endt tid etter siste dom
- 8 har hatt møteplikt hos friomsorgen etter siste dom
- 8 er pågrepet eller har fått bot i perioden mai-november 2005, uten at dom er avsagt.
- Ingen har fullført videregående skole.
- Alle er uten fast tilknytning til arbeidslivet.

Denne evalueringen har synliggjort at enkelte av deltakeren har få erfaringer med å leve som ungdommer i et vanlig hjem. Deres erfaringer er knyttet til kriminalitet, stoff og institusjonstilværelse (fengsel).

Deltakerne har i gjennomsnitt vært 35 % av sine levedager etter fylte 15 år under kontroll av kriminalomsorgen. Våre eksempler viser imidlertid store individuelle variasjoner. Dette begrunner at virkemidlene må tilpasses *individuell*, og ikke først og fremst på grunnlag av etnisk bakgrunn. En av deltakere har tilbrakt opptil 76 % av sitt ungdomsliv etter fylte 15 år under kontroll av kriminalomsorgen. Rent generelt vil vi påstå at så omfattende soningserfaring i såpass mange fengsler, gjør at oppfølgingen fra ulike hjelpeinstanser, skolen, fra kontaktbetjenter og saksbehandlere i friomsorgen bærer preg av brutte relasjoner.

Evalueringen har synliggjort *manglende kontinuitet* i deltakerens formelle og uformelle nettverk. Vi kan oppsummere hva BB-prosjektet har oppnådd slik:

Prosjektet har gitt viktig kunnskap om samspillet mellom minoritetsmiljøer, kriminalitet og livet innenfor og utenfor murene.

Prosjektet har vært spesielt viktig fordi deltakeren er fulgt fra sted til sted, uavhengig av straffegjennomføringssted.

Andre tiltak eller prosjekter har kun fulgt opp domfelte i et bestemt fylke, fengsel og/eller friomsorgskontor. Et eksempel er TOG, der det gis eksempler på deltakere som ikke fikk være med fordi de ikke oppfylte en rekke kriterier for lokalitet før, under og etter soning (jf. Nesvik 2005:22).

13.1.2 Hvilke virkemidler har prosjektet benyttet seg av for å styrke evnen til å mestre egen livssituasjon?

En hensikt med prosjektet var å bygge broer mellom livet innenfor og livet utenfor murene. Mange av deltakerne hadde behov for å erstatte noe av det tapte nettverket, eller for å styrke det svake nettverket de hadde. Kort oppsummert viser erfaringene at så langt (november 2005) er ikke broene ”ferdig bygde”. Om broene som ble påtenkt eller påbegynt er solide nok til at de ”holder” når deltakerne i prosjektet har behov for nettverk og oppfølging etter løslatelse, gjenstår å vurdere de nærmeste årene⁹².

Deltakerne har behov for formelle nettverk. Her kan nevnes arbeidsmarkedstiltak, utdanningsinstitusjon og helse- og sosialtjenester. Nettopp det å få ansvarliggjort noen nok til å ville vedkjenne seg en rolle i en *ansvarsgruppe*, eller forvalte en individuell plan, var noe av det generelle problemet i prosjektperioden.

Kursvirksomheten har vært et viktig virkemiddel. Det ble arrangert kurser i temaene transformativ justis, løsningsorienterte samtaler,

⁹² Aambø fortalte på et møte januar 2006 at det nå er etablert fem somaliske besøksfamilier. Imidlertid er det ingen personer som kan formidle kontakt mellom de domfelte unge mennene og besøksfamiliene. Dette viser at nettverksetablering er tidkrevende, og at prosjektperioden var for kort.

motiverende samtaler, narrativ tilnærming, reflekterende samtaler, stormøter og konflikthåndtering.

Bruk av transformativ justis og forsoningsjustis, ble framhevet som viktig i prosjektbeskrivelsen. Et nødvendig arbeid med å forberede deltakerne, ble påbegynt. Det viste seg imidlertid vanskelig å tilrettelegge for stormøter fordi det er et langsiktig arbeid å få til forsonende prosesser.

13.1.3 Hvordan er virkemidlene anvendt i praksis?

Prosjektets medarbeidere har hatt en god relasjon til mange av de domfelte. Et eksempel på dette, er at etter at prosjektet var avsluttet, prøvde en av deltakerne å få tak i prosjektleders telefonnummer fordi han hadde behov for å søke råd etter en alvorlig skyteepisode i Oslo sentrum. Han var skuffet over at prosjektet var slutt, og at ingen fulgte han opp etter straffen. Prosjektets tilsatte har vært personer deltakerne stoler på. De lytter, husker deres tidligere fortellinger og viser dem at deres historier er betydningsfulle.

Samtalene som virkemiddel er blitt utfyllende beskrevet i denne rapporten. Siden deltakerne i så stor grad kan styre samtalen, kan en kritikk mot LOS være at dersom deltakerne kun snakker om temaer som har liten betydning for rehabilitering, f.eks. et TV program, været eller sport, vil samtalene kunne ha liten virkning. Imidlertid viser empirien at deltakerne i stor grad var opptatt av å samtale hvordan de kan mestre livet innenfor og utenfor murene. De samtalene vi har observert, fungerte optimalt. Fordi mange av deltakerne har tilbrakt lang tid i fengsel, har samtalene for disse i stor grad dreid seg om det å mestre forhold knyttet til straffegjennomføringen, framfor det å forberede seg til tida etter løslatelse. Prosjektleder uttaler at det er viktig å feste blikket lenger fram, til tida etter løslatelse når man står i det hun omtaler som "elendigheten".

Prosjektleder har jobbet intensivt med å styrke deltakernes mestringsevne. Hun har snakket med deltakerne om hvordan de kan mestre livet i frihet, om forhold til foreldre og søsken. Prosjektets medarbeidere har hatt hyppige samtaler med deltakernes familie, og for en deltaker også med hans kjæreste om barna. Samtalene har handlet om flere aspekter i deltakernes livssituasjon; alt fra å være flyktning, savn etter nærhet og utfordringer i å takle hverdagen i fengselet og framtida (jf. del II om de naturlige hjelperne). Prosjektets samlede kompetanse og faglige kunnskap om LOS har hatt stor betydning for at prosjektet oppfattes som så positivt av deltakerne.

Sommerchild (2003) skriver at det kan være viktig å finne "helsebringende faktorer" i ungdommers liv. Her kan nevnes god kontaktevne, fleksibilitet, evne til indre dialog og et godt selvbilde. Hun beskriver dette som "trumfkort i livets spill".

De færreste av deltakerne har trukket "trumfkortet". Allikevel er det egenskaper ved deltakerne som kan trekkes fram som "gode kort i livets spill". Her kan nevnes høflighet og "ordrikdom". Flere av deltakerne har vist en god kontaktevne og en høflig væremåte. De har ved besøkene presentert kulturell (behersket) væremåte gjennom hilsningsritualer, som "hyggelig å treffe deg", og presenterer seg med håndtrykk og navn. En del har til tross for å ha opplevd mange tap i livet, et relativt godt ytre "presentert" selvbilde. Flere viser humoristisk sans, ler og viser et stort spekter av følelser. Noen kan ha drømmer som å hjelpe andre, bli en god far og tjene masse penger. I sitt indre kan de derimot bære preg av tap, sorg, skam og vanskeligheter. Men disse sidene blir ikke "vist fram" i alle sammenhenger, og kanskje bare overfor personer de har tillit til. Noen synes det er flaut å snakke om problemene sine, særlig i fengselet (jf. Hydle 2004).

Flere av deltakerne forteller at det viktigste ved prosjektet er at de har møtt personer som respekterer dem som mennesker, som lytter, tror på dem og stoler på dem. Det har vært viktig ikke å miste håpet. De har delt tro, tvil og håp med prosjektets tilsatte. God tid til å samtale om eget liv, har vært svært viktig.

I flere av de observerte samtalene er det ofte de samme begrepene som er betydningsfulle: *tillit, stole på, et bra rykte, gå god for noen og respekt*. Hvis man oppnår tillit, gir det respekt. Deltakerne opplever at prosjektets tilsatte har møtt dem med respekt, tillit, tro og åpenhet; noe de ønsker å bli møtt med av alle profesjonelle yrkesutøvere.

13.2 I hvilken grad har de virkemidlene som er valgt, vist seg hensiktsmessige?

Felles for de anvendte virkemidlene i prosjektet er at de i stor grad ble "skreddersydd" den enkelte deltakers behov. Prosjektet har vist at det er viktig å forberede løslatelse og å følge opp unge domfelte gjennom profesjonelle samtaler. Prosjektets vellykkethet kan i stor grad tilskrives prosjektleders og de naturlige hjelpenes holdninger og ivaretagende væremåte. Samtidig har det vært svært viktig at de har fulgt opp de domfelte selv om de er overført andre fengsler.

Prosjektets virkemidler er imidlertid ikke tilstrekkelige for at domfelte kan mestre sin livssituasjon etter løslatelse. Deres levekårsproblemer er svært omfattende. Både statistikken og empirien er med på å begrunne at det er behov for å styrke samarbeidet med førstelinjetjenesten og etablere formelle nettverk som ansvarsgrupper. Uttallige telefoner og mange forsøk på å etablere kontakt med deltakernes *formelle nettverk* viser at det er tidkrevende og noen ganger umulig å få bolig, skole og arbeid på plass før løslatelse. I levekårsforskning framheves at det er spesielt viktig å jobbe med ressursvikt og de domfeltes udekkede behov; som utdanning, arbeid, bolig og inntekt (Friestad & Hansen 2004). Dette har også prosjektet forsøkt gjennom å basere på seg en styrkebasert modell. Endringene i soningssteder har imidlertid medført brudd i f.eks. fengselsundervisningen og andre arbeidskvalifiserende tiltak gjennom arbeidsdriften. Ingen av deltakerne har opplyst at de har deltatt i ansvarsgrupper. Derfor er det viktig å kartlegge hvilke instanser deltakerne har hatt kontakt med i hjelpeapparatet⁹³.

Vi vil framheve som viktig at selv om de somaliske deltakerne har utvisningsvedtak, er det usikkert om de reiser til Somalia⁹⁴. Disse blir etter løslatelsen ikke "fanget opp" av noe system. De har reduserte muligheter for sosialhjelp, har ikke arbeids- eller oppholdstillatelse og er vanskelige å returnere. Konsekvensen kan bli at de begår ny kriminalitet fordi de ikke har noe å leve av eller noe sted å bo.

Å bygge broer er svært tidkrevende. Et viktig arbeid ble påbegynt, men prosjektperioden tok slutt før arbeidet ble fullført. En forankring og implementering av et prosjekt, krever både ressurser og tid, og en lengre tidsperiode enn det dette prosjektet hadde til rådighet. Både gjennom BB-prosjektet og TOG synliggjøres det hvor viktig det er å forberede løslatelse⁹⁵.

⁹³ Samarbeid mellom fengsel og friomsorg om et felles journalsystem og etatsregister, ville gjort arbeidet mer oversiktlig, jf. kriminalomsorgshistorikken.

⁹⁴ Oslo fengsel har opparbeidet seg bred kunnskap om straffegjennomføring for utenlandske statsborgere. De har et nært samarbeid med UDI, og har opparbeidet seg stor kompetanse. Det er nå en egen avdeling (A2) for utenlandske fanger. Noen av de innsatte reiser tilbake til hjemlandet sitt etter 7/12 soningstid, og blir hentet av politiet ved løslatelsen fordi de har utvisningsvedtak. Enkelte innsatte har uavklart oppholdstillatelse etter soning. De må normalt sitte inne 2/3 av tida. Det er særlig denne gruppe det knytter seg store problemer til, fordi oppfølgingen etter løslatelse er begrenset.

⁹⁵ En avdeling i Oslo fengsel (tidligere C3), den avdelingen BB-prosjektet har samarbeidet mest med, skal nå ha et spesielt fokus på løslatelse i samarbeid

Denne evalueringen har i tillegg vist at BB-prosjektet har tatt et helhetlig ansvar og arbeidet intensivt for at domfelte skal ta kontroll, håndtere, få oversikt og se sammenhenger i livet sitt. Uavhengig av soningssted har prosjektet beholdt "båndene" og arbeidet med de domfeltes sammensatte problemer. Virkemidlene har samlet sett vært hensiktsmessige, men ikke tilstrekkelige. Prosjektet har ivarettatt viktige områder i deltakernes liv som bidrar til å styrke mulighetene for rehabilitering. Samtidig har prosjektet bidratt til å sette *kriminalitet* på dagsorden, både i nasjonale i miljøer (pakistanske og somaliske) og i kriminalomsorgen.

13.3 Anbefalinger

I løpet av prosjektperioden er prosjektets framtid diskutert i styringsgruppen, i intervjuer og i samtaler. Prosjektleder har uttalt og beskrevet at man bør unngå at en behandler/samtalepartner eller prosjektleder får en "gjesterolle", enten det er i fengselet eller i friomsorgen. Hun forteller i intervjuer at hun er skeptisk til om en funksjon som hun har hatt, bør være organisert "inne i fengselet". "Det er viktig å skaffe handlingsrom", sier hun.

Muligheten for å følge opp, følge med og følge etter de domfelte uavhengig av soningssted, har vært svært viktig i BB-prosjektet. Videre er det viktig at antall uforutsette brudd i unge domfeltes straffegjennomføring reduseres til et minimum. Det bør arbeides parallelt på individ- og etatsnivå for å styrke deltakernes ressurser, formelle og uformelle nettverk. Behovet for å fortsette å jobbe med transformativ prosesser og nettverksbygging, er grundig dokumentert i denne rapporten.

På bakgrunn av det som er presentert, drøftet og problematisert i denne evalueringen foreslås følgende:

1. Ved førstegangs registrering i kriminalomsorgen gjennomføres en profesjonell samtale (gjerne LOS) for å få fram personens ressurser og hva personen selv vurderer som sine problemer.
2. Det sammenkalles til ansvarsgruppe og skaffes oversikt over hvem deltakerne har hatt kontakt med i hjelpeapparatet (f.eks. barnevernet for unge under 23 år), og hvilke behov for oppfølging som er nødvendig for å forberede løslatelse.

med friomsorgen. Bolig etter løslatelsen vektlegges og arbeidet gjennomføres i samarbeid med Husbanken. Det skal tilsettes boligkonsulent i friomsorgen

3. Styrking av samarbeidet mellom fengsel og friomsorg om løslatelse (felles journalsystem og etatsregister ville kunne gjøre arbeidet mer oversiktlig)
4. Planlegging av et liv uten kontroll av kriminalomsorgen må starte umiddelbart etter registrering i kriminalomsorgen.
5. Vurdere muligheten for å prøve transformativ prosesser som metode i kriminalomsorgen, i samarbeid med konfliktrådet, for å få mer erfaring med og forskning på dette virkemiddelet.
6. Nettverksbygging bør vurderes i alle saker. Bygge broer mellom livet innenfor og utenfor fengselet for å sikre oppfølging og rehabilitering.
7. Å sikre at alle domfelte uansett opprinnelsesland, får framtidsplan og progresjon i soningen.
8. Vurdere om det er mulig med direkte innsettelse i et fengsel med lavt sikkerhetsnivå, snarlig overføring til overgangsbolig, eventuelt som progresjon i en framtidsplan for de yngste.
9. Arbeide med deltakernes dynamiske risikofaktorer (dvs. faktorer som kan endres).
10. Brobyggerprosjektets styrkebaserte modell i arbeidet med reintegrering vurderes for tilpasning i kriminalomsorgen.
11. Etablering av samarbeid med politiet/politihøgskolen om forskning om kriminalitet blant unge med både vestlig og ikke-vestlig bakgrunn.

Litteratur

- Aamodt, I. (2001): *Mistrobarrierer*. Internt notat Kriminalomsorgen. Oslo.
- Andersen, T. (2005). *Reflekterende processer. Samtaler og samtaler om samtalene*. København: Dansk psykologisk forlag A/S.
- Andresen, R. (2000). *Fellesskap og sammenhenger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Antonovsky, A. (1991): *Halsâns mysterium*. Stockholm: Natur og kultur.
- Arnulf, J. K. (2000). Evaluering av ATV spesialopplæring ved KRUS høsten 2000. *Dokumentasjon & debatt nr.1*. Oslo: KRUS.
- Aambø, A. (2005). *Løsningsorienterte samtaler*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Baklien, B. (2004): Følgeforskning. *Sosiologi i dag. Nr. 4*.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Berg, I. K. & DeJong, P. D. (2005). *Løsningsorienterte samtaler*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bruner, J. (1997). *Utdanningskultur og læring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Brumoen, H. (2000). *Bygging av mestringstillit*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Brumoen, H. & Højdahl, T. (2005). *Samtaler om kriminalitet. Kognitiv endringsmetodikk: Bygging av mestringstillit* (håndbok 1). Oslo: KRUS.
- Cederblad, M. (1998) Friskfaktorer i risikosituasjoner - perspektiver på barnevernet. *Norges barnevern nr. 1*
- Christie, N. (1989). *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, N. (2000). *Kriminalitetskontroll som industri*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, N (1977): *Konflikt som eiendom* (norsk versjon av *stensilseriens nr. 23. "Conflicts as property"*). Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Duncan, B. & Miller S.D.& Sparks, J. (2004): *The Heroic client. A revolutionary way to improve effectiveness through client-directed outcome-informed therapy*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Denzin, N. (1970). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Engebriqtsen, A. & Farstad, G. R. (2004). *Somaliere i eksil i Norge. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo. NOVA skriftserie 1*.
- Fangen, K. (2004). *Deltagende observasjon*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Fridhov, I. M. & Hammerlin, H. (1994). *Travelt, men meningsfullt: en undersøkelse om det å tjenestegjøre på Leira*. Oslo: KRUS.
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S (2004). *Levekår blant innsatte* (Fafo rapport 429).
- Fuglerud, Ø: (2004). *Andre bilder av "de andre". Transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerchild, H. (red.) (1998). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Hammerlin, Y. & Nesvik, S. (2005): *Tiltak overfor gjengangere (TOG). Oppsummerende prosessevaluering og et forarbeid/ansatser til senere studier (Intern KRUS-rapport).*
- Hammerlin, Y. & Kristoffersen, R. (1998). *Habilitering som livsmestringsprosess: startsted Hasse kretsfengsel? Dokumentasjon og debatt nr 1.* Oslo: KRUS.
- Hammerlin, Y. & Schjelderup, G. (1994). *Når livet blir en byrde.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hammerlin (1994). *Tidsglimtet - et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? Ansatser til videre tenkning.* I: Fridhov, I.M., Føsker, H. & Hammerlin, Y: *Festskrift til Kåre Bødal.* Oslo: KRUS/Kriminalomsorgsavd. Justisdep
- Hammersly, M. & Atkinson, P. (1996). *Feltmetodikk.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Home Office Research Study 171 (1997). *Changing offenders' behaviour: 'What works'.*
- Home Office Research study 291 (2004): *The impact of corrections on re-offending: a review of 'what works'.*
- Hubble, M. A., Duncan, B. L. & Miller, S. D. (1999). *The Hearth & soul of change. What works in therapy.* Washington D.C.: American Psychological Association.
- <http://www.ssb.no>
- <http://www.konfliktraadet.no>
- http://www.krus.no/kriminalomsorgen/regelverk/rundskr_g132003.pdf
<http://www.loft-instituttet.no/Hva.htm>
- Hydle, I. (2004). *Konfliktråd i fengsel.* Høgskolen i Agder.
- Højdahl, T. (2000). *Somalierer i diaspora. En studie av splittede somaliske hushold (hovedfagsrapport nr. 4).* HiO.
- Højdahl, T. & Kristoffersen, R. (2004): *Samfunnsstraffen 2003. Resultater og utfordringer.* Dokument og debatt nr. 2. Oslo: KRUS .

- Jensen, L. (2005). *Å arbeide med øyeblikkene*. Opp og avgjort - Tidsskrift for konfliktrådet nr. 2.
- Kvale, S.(1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kristoffersen, R. (2005): Fordrag om "unge" på konferansen Faget i fokus 8. juni. Oslo. KRUS.
- Lacz, K.M., Liland, T.I., Nordahl, A. (2001): *Flerkulturet fokus. Oppgave levert som del av kartlegging rundt temaet flerkulturelle innsatte. Åna fengsel. Rogaland*.
- Lien, I-L. (2004). *Ugripelig ung. Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene*. Oslo: NIBR nr. 14.
- Lundby, G. (2003). *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier*. Oslo: Tano Aschehoug.
- McGuire, J. (2002). What works in correctional intervention? Evidence and practical implications.I: Bernfeld m.fl. (red.) (2001). *Offender Rehabilitation in Practice: Implementing and Evaluating Effective Programs*. New York: John Wiley & Sons Ltd.
- Miller, W. R. & Rollnick, S. (1991). *Motivational interviewing – preparing People to Change addictive Behaviour*. New York/London: The Guilford Press.
- Miller, W. R. & Rollnick, S. (2002). *Motivational Interviewing – preparing people to change* (2nd ed.). New York /London: The Guilford Press .
- Mørland, L. (2003). *Nettverksmegling. En evaluering*. Kristiansand: Stiftelsen Arkivet.
- Nesvik, S. (2005). *Tiltak overfor gjengangere. Et sammendrag* (rapport). Oslo: KRUS.
- Patton, M. (1987). *How to use Qualitive Methods in Evaluation*. Sage Publication.

-
- Prieur, A. (2004). *Balansekunstner. Betydningen av innvandererbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax forlag.
- Rygh, B. (2005). *Konfliktrådstradisjoner sett i lys av meglingsstradisjoner*. <http://www.konfliktraadet.no>.
- Ryum, T. (2005). "The Heart and Soul of Change"- en passiar med Barry L. Duncan og Scott D. Miller. *Impuls –tidsskrift for psykologi nr. 3*.
- Shazer S. De (1991). *Spell med skilnad. Grunnleggende ideer bakom den løsningsfokuserte korttidsterapien*. Brief Family Therapy Center. Mareld.
- Svantorp, T. (2005). *Brobyggerprosjektet. Sluttrapport*. (ISBN 82-996814-2-1)
- Torgersen, L., (2005). Betydningen av innvandererbakgrunn for psykisk vansker blant ungdom. *NOVA rapport 5*.
- Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur*. Seek forlag.
- Wahlin, L. (2005). *Medling vid brott i Sverige på 2000-talet. Rapport nr. 14*. Utgitt av Bra - centrum for kunnskap om brott och åtgarder mot brott.
- Zehr, H. (2002): *Restorative Justice*. USA: Good Books, Intercourse.
- Østby. (2004). *Innvandrere i Norge- hvem er de, og hvordan går det med dem?* (notater). Statistisk sentralbyrå 2004, 65-66.